

KÜKÜLLEI JÁNOS
ÉS A NÉVTELEN MINORITA
KRÓNIKÁJA

**KÜKÜLLEI JÁNOS
ÉS A NÉVTELEN MINORITA
KRÓNIKÁJA**

**IOHANNES DE KIKULLEW
ET ANONYMUS MINORITA
CHRONICA**

De gestis Ludovici I. regis Hungarorum

MONUMENTA HUNGARICA IV.

**Latinból fordította
GERÉB LÁSZLÓ**

**A bevezetést írta
TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE**

**A fordítást ellenőrizte
JUHÁSZ LÁSZLÓ**

E kötet középkori királyhistóriáinknak azt a részét tartalmazza, amely krónikáink hagyományos szövegében a *Képes Krónika*-nak és rokon kódexeinek folytatása. Ezután következik időrendben Thuróczi János műve.

Küküllei János krónikájának fordítása Schwandtner: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*. Első kiadás, I. kötet (Vindobona, 1746.); a Névtelen Minorita munkájának fordítása Mátyás Flórián (M. Florianus): *Historiae Hungaricae Fontes Domestici*. III. kötet (Quinque-Ecclesiae, 1884.) szövegéből készült.

A kiadó

TARTALOM

Küküllei János és a Névtelen Minorita

KÜKÜLLEI JÁNOS KRÓNIKÁJA

Előbeszéd

- I. fejezet Lajos király koronázása, élete és hadjáratai
- II. fejezet Lajos király első hadjárata a szászok ellen
- III. fejezet Sándor havasalföldi vajda meghódolása
- IV. fejezet Lajos király anyjának, Erzsébet királynénak utazása. Mit végzett a római Curián és Apuliában
- V. fejezet Lajos király segítséget nyújt a lengyel királynak
- VI. fejezet A tatárok elleni hadjárat
- VII. fejezet Hadjárat a horvátok ellen
- VIII. fejezet Hadjárat a velenceiek ellen Dalmáciában
- IX. fejezet Endre királynak, Lajos öccsének halála
- X. fejezet Lajos király nápolyi hadjárata
- XI. fejezet Johanna királynőnek és férjének, Lajosnak menekülése
- XII. fejezet Lajos király visszatérése Magyarországra
- XIII. fejezet István vajda csatája és győzelme
- XIV. fejezet Werner vezér fogsága
- XV. fejezet István vajda csatája Nápoly mellett Johanna férjének, Lajosnak hadinépével
- XVI. fejezet Johanna királynőnek és férjének visszatérése
- XVII. fejezet Lajos király második apuliai útja
- XVIII. fejezet A zsoldosok zendülése
- XIX. fejezet Canosa várának elfoglalása
- XX. fejezet Tarantói Lajos zsoldosai fogságba esnek
- XXI. fejezet Salerno elfoglalása és Aversa város ostroma
- XXII. fejezet A királynak Aversa mellett történt megsebesülése és a város elfoglalása
- XXIII. fejezet Róma városának hódolata Lajos király előtt
- XXIV. fejezet Lajos király visszatér Magyarországra
- XXV. fejezet A Szicíliai Királyság visszakerül a pápa úr kezéhez
- XXVI. fejezet A velenceiek követelik, hogy adják vissza nekik Dalmáciát
- XXVII. fejezet A király hadat indít a velenceiek ellen
- XXVIII. fejezet Castelfranco várának ostroma
- XXIX. fejezet Háború a litvánok ellen
- XXX. fejezet Háború Ruténia ellen
- XXXI. fejezet A pápa úr megsegítése három ízben küldött sereggel
- XXXII. fejezet Lajos király sereget küld az osztrák herceg megsegítésére
- XXXIII. fejezet Lajos király sereget küld a boszniai részekbe. Elvész a király úr kettős pecsétje
- XXXIV. fejezet A király bulgáriai hadjárata
- XXXV. fejezet A király hadjárata Károly császár ellen
- XXXVI. fejezet A morvaországi hadjárat
- XXXVII. fejezet Miképpen választották és koronázták Lajos királyt Lengyelország királyává
- XXXVIII. fejezet A király havasalföldi hadjárata
- XXXIX. fejezet Lajos király különböző hadjáratai, jámborsága és egyéb virtusai
- XL. fejezet Mik történtek még uralkodása alatt
- XLI. fejezet A zsidók kiűzetése

- XLII. fejezet A remeték rendje és Szent Pál első remete tetemének hantolása
- XLIII. fejezet A márianosztrai klostrom építése
- XLIV. fejezet A leveldi klostrom építése
- XLV. fejezet Két kápolna alapítása
- XLVI. fejezet A kunok megtérítése
- XLVII. fejezet A boszniai patarénusok megtérítése
- XLVIII. fejezet Némely szlávok megkeresztelése
- XLIX. fejezet Miképpen kapott új lakosokat Moldva, mely előbb elnéptelenedett
- L. fejezet Döghalál, inség és földrengés
- LI. fejezet Az udvarnokok és más udvari szolgák felszabadítása
- LII. fejezet Lajos király feleségei és gyermekei
- LIII. fejezet Lajos király békés és csöndes napjai
- LIV. fejezet Lajos király szemlélődő élete
- LV. fejezet Lajos király halála és eltemetése

A NÉVTELEN MINORITA KRÓNIKÁJA

- I. fejezet Endre megöletése
- II. fejezet Erzsébet királyné gyásza
- III. fejezet Lajos király hadjárata a velenceiek ellen Zára miatt
- IV. fejezet Előkészületek a nápolyi hadjáratra
- V. fejezet A hadjárat kezdete; bevonulás Aquilába
- VI. fejezet Capua és Aversa megszállása
- VII. fejezet Endre fiát és a fogoly hercegeket Magyarországra küldik
- VIII. fejezet Győzelem a tatárok ellen vívott csatában
- IX. fejezet Szent László csodatette
- X. fejezet Lajos király hazatérése Itáliából
- XI. fejezet Lackfi István vajda csatái Apuliában
- XII. fejezet A Nápoly és Aversa között vívott ütközet
- XIII. fejezet A második nápolyi hadjárat
- XIV. fejezet Lajos király megsebesülése és Aversa elfoglalása
- XV. fejezet A hadjárat vége; hazatérés Magyarországra
- XVI. fejezet Lajos király a litvánok ellen vonul
- XVII. fejezet Új hadjárat a litvánok ellen
- XVIII. fejezet Lajos király medve vadászata és megsebesülése
- XIX. fejezet Lackfi Pál győzelme a Svábföldön

Küküllei János és a Névtelen Minorita

A középkori - túlnyomórészt latin nyelvű - magyar irodalom történetében I. Lajos kortárs-életírója, Küküllei János az a szerző, akiről a legtöbb hiteles adat áll a rendelkezésünkre. Az okleveles anyagból megközelítő pontossággal születési évének 1320., halála évének 1394. jelölhető meg. Családja a feudális anarchia felszámolásával megerősödő királyi hatalomtól védelmet és emelkedést váró köznemesi család. Atyja, Apród Miklós, Lajos király atyját, Károly Róbertet szolgálva vett részt azokban a harcokban, amelyek a központi hatalmat az oligarchákkal szemben megszilárdították: harcolt az Amadék és Csák Máté ellen, Sárosvár ostrománál testvére elesett, maga is súlyos sebet kapott, s a királyi kegy a Sáros megyei Tót-Solymos birtokával jutalmazta. De nem sokkal ezután Károly Róbert elvesztette pecsétjét, mely az adománylevelet hitelesítette. Ilyenkor fennállt a veszély, hogy az elvesztett pecsét illetéktelen kezekbe juthat, ezért az evvel ellátott okleveleket záros határidőn belül be kellett mutatni az új pecséttel való hitesítés céljából. Úgy látszik, a fegyverekhez szokott vitéznek nem sok érzéke volt az írásbeliség formalitásai iránt; Apród Miklós elmulasztotta a határidőt, és így évekkel később az országbíró egy ellenőrző körútján a régi pecséttel ellátott, de az újjal nem hitelesített adománylevelet érvénytelennek nyilvánítva Miklóst a birtok elhagyására kényszerítette. Nem csoda, ha ilyen keserves tapasztalatok után Károly Róbert régimódi vitéze szívesen látta, hogy hat gyermeke közül egy közelebb kerüljön a pennához, amelynek a becsülete különben is növekedőben volt. S évek jártával Apród Miklós és fia, János esetében következett be először a magyar történelemben, hogy amit a kard embere elvesztett, azt a toll embere szerezte vissza.

1349. október 21-én kelt Lajos királynak az az oklevele, melyben Tót-Solymost, hivatkozván János litteratus hűséges szolgálataira, ismét az Apród-családnak adományozza, és egyúttal azt is hangsúlyozza, hogy egy atyja uralkodása idejében történt méltatlanságot orvosol ezáltal. Apród János személyére vonatkozóan ettől kezdve sűrűn sorakoznak adataink. A királyi kancellária íródeákja előtt egymás után nyílnak meg a különböző egyházi hivatalok, aradi, majd egri olvasókanonok, az esztergomi érsek helynöke, a király káplánja, s mindezek mellett, mint helyhez nem kötött méltóságot legkésőbb 1355-től fogva alighanem haláláig a küküllői főesperességet is betöltötte; innét vette már kortársainál közkeletű címzését. Egyházi hivatalainak gyakori váltogatása mellett feltűnik a törekvés, hogy lehetőleg olyan méltóságot viseljen, amellyel megfér, vagy éppenséggel együtt jár a kancelláriában való tevékenység, amire *litteratus*, illetőleg *notarius* címei utalnak; egyébként több oklevél - először 1552-ben - a magasabb tudományos képzettségre utaló *magister* címmel is illeti. Mint bizalmas jegyző kísérté el már Lajos királyt olaszországi hadjáratában, amint arra egy 1365. december 30-án kelt okirat utal: a király ebben egy a tót-solymosi Apród-család számára előnyös birtokát-ruházáshoz járul hozzá, különös tekintettel János küküllei főesperes érdemeire, amelyeket ez korábban szerzett, amikor „egynémely távoli, tengerentúli területen és kiváltképpen a mi szicíliai királyságunkban felséges személyünket követve odaadón fáradozott jegyzői tisztében, s nem kímélve magát semmi törődéstől, azon igyekezett, hogy tetszésünket elnyerje és kedvelté tegye magát felséges személyünk előtt”¹

¹ Küküllei János életének adatait oklevelek alapján először S. Steinherz állította össze I. Lajos magyar király és IV. Károly császár kapcsolatairól szóló tanulmánya excursusában: *Zur Biographie des Johannes archidiaconus de Kikullew*. Mitteilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. 1887. 253-256. Megállapításait kiegészítették és több vonatkozásban pontosabbá tették főleg Pór Antal: *János küküllei főesperes, Nagy Lajos király történetírója*. Századok. 1893. 1-15, 97-106. és Fekete Nagy Antal: *Apród János küküllei főesperes és családja történetéhez*. Turul. 1927. 19-22. *Küküllei János*. A bécsi Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. IV. 1934. 112-125.

A kancellária a középkori Magyarországon a kolostorok mellett az irodalmi élet legfőbb tűz-helye volt, s jóformán az egyetlen, amely többé-kevésbé világi tendenciák érvényesülésének is teret engedett. Ez a jelentősége távolról sem merült ki abban, hogy az oklevél-kiállítás gyakorlati célokat szolgáló tevékenységéhez bizonyos irodalmi műveltségre, az írás mester-ségbeli tudnivalóinak az irodalommal közös birtokára elengedhetetlenül szükség volt. A középkori oklevél sem pusztán közvetlenül „gyakorlati” célt szolgáló ügyirat, hanem az iroda-lom ideológiai szerepkörét is betölti, nálunk még fokozottabb mértékben, mint a fejlettebb nyugati országokban, ahol korábban és többoldalúan bontakoztak ki a feudalizmus ideológiá-ját kifejező irodalmi műfajok. De éppen e korszak - talán legerősebben a XIII. és XIV. század - okleveleinek irodalmi jellegét biztosítja az is, hogy határozott stílustörekvések vezetik a kancellárián működő litterátusok tollát: költői fordulatok, mitológiai képek, klasszikus idéze-tek, sőt kifejezett metrikai szabályok irodalmiasítják az oklevélkiállító gyakorlatot. Az iroda-lmi szándék tudatosságát bizonyítják az *ars dictandi*, *ars notarialis* és más hasonló címek alatt ránk maradt kézikönyvek, amelyek az oklevelek esztétikai-formai kellékeit is rendszerbe foglalják. S nem marad el az írói alkotás kritériumai közül a maradandóság igénye sem, amely nemcsak az oklevélbe foglalt intézkedéssel, hanem az intézkedésnek formát adó szöveggel szemben is fellép.

Az oklevelező gyakorlat térhódítását természetesen elsősorban a virágkorába lépő feudaliz-mus gazdasági-politikai érdekei magyarázzák, nem utolsósorban a törekvés a földbirtokviszo-nyok feudális alapon való konszolidálására, a királyi birtokadományozás (*donatio*) tényének, körülményeinek és terjedelmének pontos rögzítésére. De az írástudó, aki a kancellárián a birtokadományozást, mint az érdem királyi jutalmazását oklevélbe foglalta, gyakran kifejezést adott annak a meggyőződésének, hogy nem egyszerűen egy jogi aktusnál működik közre, hanem a halál legyőzését, a történeti tudat folytonosságát, az érdemes tett örök emlékezetét szolgálja.

A magyar nyelvű kódexirodalom a kolostorok világában keletkezett; ez is oka lehet, hogy a mulandóság kérdőjelére adott középkori válasznak egyoldalúan az aszkézist szokták tekinteni. „Elmegyek meghalni, remélvén az örökké megmaradandó életet, kiért ez elmúlandó életet megutálom; ezenképpen jól megyek meghalni.” Csakhogy az emberiség történetének egyetlen korszaka sem lehetett szerzetesek világtól elfordult világa. Nem volt az a középkor sem. A Példák Könyvének imént idézett komor szavai az aszkézis, a kolostorok feleletét adták meg ugyanarra a kérdésre, amelyre a kancelláriák a lovagi dicsőségvágy irodalmi kifejezésével válaszoltak. Ezért olyan fontos, nemegyszer igen határozott epikai szándékkal kidolgozott része az oklevélnek az ún. *narratio*, az oklevélkiadás előzményeinek, az adományozást kiér-demlő derék cselekedet részleteinek elbeszélése. Az oklevél bevezető formulája, az *arenga* viszont Európa-szerte számos változatban ismétli a büszke ígéket, amelyek az írás maradandóságának a halál felett győzedelmeskedő erejét hirdetik. Az emberek „labilis memóriájával”, a „feledékenység mély örvényével” szemben áll az oklevélnek, a „betűnek örökkévalósága” (*perpetuitas litterarum*). „Mert mindnyájan meghalunk és szétomlunk, akár a víz, de ne múl-janak el a halandók örök hírre és emlékezetre méltó cselekedetei.” „Közel van a világi dolgok végének napja, és sietve jár az idő, az esendő események folyama alázuhanó hegyi patak: ezért az előrelátó bölcsek oklevelet és kiváltságlevelet helyeznek szembe vele, hogy a múltó és rohanó emlékezet megbízhatatlanságát a leírt szavak ereje zabolázza.”

Nyilvánvaló mindebből, hogy nem pusztán egy technikai készség jelenlétének, de nem is csak a jól értesültség kedvezőbb lehetőségeinek tulajdonítható, hogy középkori történetírásunk jórészt a kancelláriák mellett alakult ki. Az oklevélírás és a történetírás ideológiailag ugyanazt a célt szolgálja az eszközök különböző mértékű lehetőségei között. Lovagi epikánk bizony-talan körvonalai - mint már Négyesy László megsejtette - az ugyancsak Anjou-kori Képes Krónika szövetén tetszenek át, a lovagi epika köz-európai motívumai - mint számos kutató

egymást kiegészítő adalékai sorra kimutatták - éppen Toldi Miklós alakja köré fonódtak. De nincs magyar Roland-ének, amelyben a lovagi patriotizmus hangjai csendülnek fel, mint Nagy Károly haldokló vitézének ajkán: inkább a halált, mint hogy kardjának idegen kézre kerülése gyalázatba döntse Franciaországot! Hasonló pátoszig emelkedik mégis nem egy oklevelünk, mint például V. Istvánnak egy 1271-ben Lőrinc szőrényi bán számára kiállított adománylevele, amely szerint a nevezett bán mindenben „a Koronával szemben kötelező hűségnek megfelelően” járt el, „mindent hazájának megoltalmazása mögé helyezett”, „nem kímélte magát, sem pedig életét, mert abban látta a dicsőséges életet, hogy a hazáért harcoljon”. Ez már nem az élet aszkéta megvetése, hanem a dicsőséges életnek az élet fölé helyezése, ugyanaz a dicsőségvágy tehát, amelyet Küküllei tulajdonít hőseinek, elsősorban a királynak: Lajost az tette nagygyá, hogy emlékezetébe idézte a sok bátor férfit, akik „vérük ontását ajánlották fel a hazáért, s nem is haboztak vérüket ontani, hogy a maradéknál is haláluk után dicsőség legyen az osztályrészük”.

Maga Küküllei, királya megbízásából már nem egy hű alattvaló érdemét foglalta írásba, amikor elérkezettnek látta az időt, hogy a lovagi értékrendben a legnagyobb feladatra: a királyi érdem történetírói megörökítésére vállalkozzék. Ha tehát Küküllei János király-életrajzának irodalomtörténeti előzményeit nyomozzuk, elsősorban saját oklevélíró gyakorlatát kell ebből a szempontból figyelembe vennünk. Még az okleveleknek, mint hiteles forrásoknak a felhasználására is - amire nézve hazai történetírásunkban valóban az övé az elsőség - minden külföldi minta nélkül rávezethette ez a gyakorlat, hiszen nemegyszer egyenesen azt emelhette át a királyi életrajzba, amit vagy ő maga, vagy legalább az őt is foglalkoztató kancellária már előbb megfogalmazott. Mint például abban az oklevélben, melyet Küküllei kifejezett hivatkozásának megfelelően már régen azonosítottak:² „...idem Stephanus Wajwoda zelo devotae fidelitatis armatus volens potius post mortem vivere per famae gloriam, quam tergum hostilitati hujusmodi vertere” - ami így kerül bele a királyi életrajzba: „...tamen idem Stephanus Wajwoda zelo fidelitatis armatus volens potius post mortem vivere per famae gloriam, quam terga hostilitati vertere, victoriam obtinuit optatam.” („...István vajda felfegyverkezve lelkes hűségével, inkább akarva halála után dicsőséges hírnév által élni, mint hátat fordítani az ellenségnek, mégis elnyerte az óhajtott győzelmet.”) Aminthogy éppen itt maga Küküllei is kiemeli, hogy mindezeket az eseményeket bővebben tartalmazza magának a királynak az a kiváltságlevele, amely e szolgálatok jutalmául állítatott ki számára a Dráva és a Mura közt fekvő Osztrog és Csáktornya nevű várak adományozásáról.

Az oklevelek felhasználására ez idő tájt vagy valamivel korábban a kancelláriai fogantatású történetírásban hasonló feltételek befolyására, de egymástól függetlenül merülnek fel kezdeményezések Európa-szerte, nem meggyőző tehát Kardos Tibor feltevése, amely ezt a mód-szert Kükülleinél a velencei Andrea Dandolo hatásának tulajdonítja.³ E feltevés hallgatólagos visszautasítása rejlik egyébként már Horváth János negatív megállapításában: „műfaji mintája nincs felkutatva”, s ehhez járul több más tekintetben is józan korlátozása annak a felfogásnak, amely Kükülleiben a korai humanizmus képviselőjét látja. „Műve egyébként inkább a lovagkor, mintsem a renaissance szellemét sugározza, nyelve még éppen középkori latinságú” - írja helyesen, elismer mégis annyit, hogy „a humanizmus szellője” Kükülleit már megérintette.⁴ Azok közül a jegyek közül, amelyeket ebben a vonatkozásban Horváth János is felemlít, a Vegetius idézetre még visszatérünk; a dicsőség-formulát már V. István egy 1271-ben kelt okleveléből is idéztük. Hadd mutassunk itt rá arra, hogy Kükülleinek a mű élén álló,

² Vö. Steinherz i. h. 253.

³ Kardos Tibor: *A magyar humanizmus kezdetei*. Pannónia-Könyvtár. 20. 1936. 40.

⁴ Horváth János: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. 1944. 26-29.

Horváth János szerint „a középkorban szokatlan alapossággal” történő önmegnevezése is az oklevelező gyakorlatra vall: *„Ego Johannes nunc archidiaconus de Kikullew in Ecclesia Transsylvania vicarius Strigoniensis in spiritualibus generalis tunc licet indignus suorum secretorum notarius posteriorum notitiae duxi commendanda...”* („...én János, most az erdélyi egyházmegyében Küküllő főesperese, a lelkiekben esztergomi általános helytartó, akkor, bár érdemtelenül, a király titkos jegyzője, elhatároztam, hogy... az utódok tudomására hozok...”) Oklevelekből számos párhuzamot idézhethetnénk, de elég egyet, éspedig magának Kükülleinek egy 1365-ben kiállított oklevelét: *„Nos Johannes archidiaconus de Kykellev venerabilis in Christo patris et domini domini Nicolai dei et apostolicae sedis gratia archiepiscopi Strigoniensis locique eiusdem comitis perpetui vicarius in spiritualibus generalis memoriae commendantes tenore praesentium significamus quibus expedit universis...”* („Mi, János, Küküllő főesperese, tisztelendő atyáknak Krisztusban és urunknak, Miklós úrnak, Isten és az apostoli szék kegyelméből Esztergom érsekének és ugyanezen hely örökös grófjának a lelkiekben általános helynöke, az emlékezetre bízva, a jelen helyzetnek megfelelően tudatjuk mindazokkal, akiket illet...”) Mint más vonatkozásban, itt is kézzelfogható nemcsak általában az oklevelezés és történetírás, hanem Küküllei saját kancelláriai gyakorlata és írói magatartása között is az összefüggés.

Ez természetesen távolról sem jelenti azt, hogy Küküllei művét, amely középkori történetírásunkban biografikus szerkezetével valóban egyedül áll a maga nemében - mert az Árpád-ház szentté avatott tagjainak legendái másfajta ösztönzéseknek köszönhetik létrejöttüket, és egészen más műfaj összefüggéseibe tartoznak -, a maga idejében korszerű történetírás nemzetközi áramlataitól és nemzetközileg elfogadott mintáitól is el kell szigetelnünk. Küküllei kétségtelenül ismerte egyik-másik híres külföldi uralkodói életrajzot, úgy látszik, legtöbbjük közös mintáját, a középkori műfajt a római Suetonius mintájára megteremtő Einhart Nagy Károly életrajzát is, s mindenesetre az 1297-ben szentté avatott IX. Lajos francia király egyik életírását, de még nem Joinville nemzeti nyelvű és más tekintetben is a korai renaissance bizonyos stílusjegyeit előlegező művét, hanem valamelyik latin nyelvű életrajzot, Guillelmus de Nangis művét vagy ennek egyik ismeretlen forrását.⁵ És ez nem is csak az irodalmi forma kérdése. Küküllei műve minden vonatkozásban a Lajos-korabeli nemesi ideológiát tükrözi, és

⁵ Ezt az álláspontomat már 1936-ban bőségesen dokumentáltam, éppen Kardos Tibor korábbi tanulmányaihoz és Horváth János nagyszabású humanizmus-történetéhez fűzött kritikai megjegyzéseimben: *Horváth János új könyvéhez*. Magyarisztudomány 1936. 196-216. Némi kiegészítéssel és bizonyos korrekciókkal meg kell mégis ismételnem akkori érveim egy részét, mert anélkül, hogy ezeket bárki is cáfolta volna, Küküllei megítélésében mégis az uralkodói életrajz gazdag középkori hagyományának mellőzésével művének humanista jellege ma is túlzott hangsúllyal jut szóhoz. Kardos Tibor *Középkori kultúra, középkori költészet* c. könyvében (é. n. 168.) elfogadja ugyan utalásomat Einhartra és „a francia gesta-írókra”, de fenntartja, hogy Küküllei előszavában Dandolo velencei *Kis Króniká*-jának előszavát követi, holott ez utóbbinak nincs egyetlen olyan Kükülleivel egyező eleme, amelynek párhuzamát az uralkodói életrajz franciaországi típusából ne idéztem volna. Újabban megismétli azt a konkrét megállapításomat is, amely Küküllei műfaji mintáját Guillelmus de Nangis művében vagy ennek egy forrásában jelölte meg, mégis olyan jellegzetességeket vél felfedezni nála, „amelyek már nem választhatók el a humanizmustól”. (Kardos Tibor: *A magyarországi humanizmus kora*. 1955. 75.) Székely György is, immár tankönyvszerű, kevésbé árnyalt megfogalmazásban, azt állítja, hogy „Küküllei humanista műveltségű volt. A római Vegetiust idézi, nyomán a haditudományokban keresve a római birodalom nagyságának okát. Kükülleinél a hírnév individualista fogalmával is találkozunk, műve kifejezett célja a király hírnevének biztosítása, az utódok lelkesítése, az előszó már a hazai olvasókhoz fordul. A *vita* (életrajz) műfaja - szemben a régibb, egyházas történetírással - az egyént állítva a középpontba, egyik jele annak, hogy Lajos király s a királyi udvar, főképpen a kancellária a kifejlődő itáliai humanizmussal is laza kapcsolatba kerül.” (*Magyarország története*. Egyetemi tankönyv. I. 1957. 168.)

ennek semmi köze még az itáliai kora-renaissance társadalmi alapjához, az alakuló városi polgársághoz. E nemesi ideológia írói megformálásához sem az itáliai kora-renaissance szolgáltatja a mintákat, sokkal inkább a társadalmi fejlődés szempontjából is az Anjou-kori Magyarországhoz és Lajos király uralkodói célkitűzéseire is közelebb álló XIII. századi Franciaország talaján nőtt udvari történetírás.

Minthogy Küküllei Vegetius-idézetére műve humanista orientációja bizonyításában Kardos Tibor, Horváth János és újabban Székely György részéről is véleményünk szerint a kelleténél erősebb hangsúly esett, hadd emeljük ki, hogy ennek semmivel sem tulajdonítható nagyobb jelentőség, mint annak az antikos ornamentikának, amelyet például már Fülöp Ágost francia életírója alkalmaz a király fiához, az 1223-ban trónra lépő VIII. Lajoshoz intézett ajánlólevélben; Rigordus, aki műve élén Kükülleinél nem kevésbé teljesen nevezi meg önmagát, minősítéseire a Küküllei *indignus* szavához hasonlóan vegyítve a *beati Dionysii Areopagitae clericorum minimus* (a boldog Dionysius Areopagita szerzetesei közül a legkisebb) kitélt, Horatiust, Platont és - mint Küküllei Vegetiust - Róma világalalmának példaszerű felvillantására Vergiliust idézi. Kardos Tibor, bár elismeri, hogy Vegetiust a középkorban is olvasták, arra utal, hogy különösen az új velencei történetírás - mint enyhe *petitio principii* alapján írja: a Küküllei által „olyan jól ismert új velencei történetírás” - szemében számított tekintélynek.⁶ Nos, Vegetius népszerűsége sehol nem volt nagyobb, mint a francia királyi udvarban: a mi Lajos királyunk kortársának, V. Károlynak a könyvtárában az eredeti latin szövegen kívül nem kevesebb, mint tíz példányban foglalt helyet francia fordítása.⁷

Egyébként Küküllei nem követi szó szerint Vegetiust, aki hadtudományi művében számos változatban hangoztatja, hogy Rómát a katonai tudomány tette a világ urává. Így mindjárt az I. könyv 1. fejezetében: „*Nulla enim alia re videmus populum Romanum orbem subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, usuque militiae.*” („Látjuk, hogy a római nép semmi más eszközzel nem igázta le a földkerekséget, hanem csak a fegyverekben való gyakorlottságával, a tábori fegyelemmel, a katonai tapasztalattal.”) A III. könyv prologusa egyenesen azokat dicséri, akik mindenekelőtt azt a mesterséget akarták megtanulni, amely nélkül egyetlen más mesterség (vagy tudomány: *ars*) sem virágozhat, és hozzáteszi: „*Qui victoriam cupit, milites imbuat diligenter, qui secundos optat eventus, dimicet arte, non casu.*” („Aki győzelemre vágyódik, gondosan képezze ki a katonákat, aki kedvező kimenetelt kíván, harcoljon a haditudomány és ne a véletlen szerint.”) Mindez - és Vegetius még több hasonló kijelentése - egyeztethető Küküllei idézetének első felével: „*Praeterea etiam sapiens et facundissimus Vegetius in libro de re militari super omnia commendare videtur militiam et bellorum industriam. Hoc enim secundum ipsum est, quo Romani maxime exaltantur, quia maxime dederunt operam rebus bellicis et summopere studuerunt, quomodo possent sibi subicere nationes.*” („Továbbá világos, hogy a bölcs és ékesen szóló Vegetius is a katonáskodást és a háborúban való jártasságot ajánlja mindenek felett a katonai tudományról írt könyvében. Szerinte ugyanis ez az, ami a rómaiakat leginkább emelte fel, mivel legkivált a hadügynek szenteltek figyelmet, és a legnagyobb erőfeszítéssel avval foglalkoztak, hogy vethetik maguk alá a népeket.”) Figyelemre méltó az is, hogy a következőkben, ahol a közelebbről meg nem nevezett „bölcs ember” kijelentését idézi, *eventus* és *casus* („siker” és „véletlen eset”) Vegetius III. könyvének prologusára emlékeztető módon kerül egymással szembe, továbbá, hogy Lackfi István vajda vitézségével kapcsolatban a XV. fejezetben említett *optata victoria* (óhajtott győzelem) is Vegetiusnak ugyanezt a mondatát visszhangozza.

⁶ Kardos Tibor: *A magyarországi humanizmus kora.* 75-76.

⁷ Vö. G. Voigt: *Die Wiederbelebung des classischen Altertums.* 1893. II. 336.

Problematiszabb Kükülei Vegetius-idézete második felének *civilis potentia* kifejezése; ebben kell „bővelkednie” a fejedelemnek (*ut abundet in civili potentia*), hogy „általa leigázhassa a népeket”. Első tekintetre arra lehetne gondolni, hogy *civilis potentia* a „művelt” haderőt jelenti, s akkor - különösen, ha az egyező *abundare* igét is tekintetbe vesszük - Kükülei idézetét Vegetius I. könyvének 13. fejezetére vonatkoztathatnók; itt arról van szó, hogy az állam a legerősebb és legszerecsesebb, amely „bővelkedik képzett katonákban” (*in qua abundant milites eruditi*). Ez esetben *civilis* ellentéte volna a *paganus*, illetőleg *pagana* (falusi, faragatlan, műveletlen) szónak, amit Vegetius a II. könyv 23. fejezetében valóban szembeállít a „fegyverviselés tudományában” (*doctrina armorum*) kiképzett katonával. Mégis, a „haderőnek”, „katonai hatalomnak” értelmezhető *potentia* mellett szokatlan lenne a *civilis* jelző „művelt” jelentésben, mert ezt elsősorban a békés életben megnyilatkozó „polgári” műveltségre kellene érteni. Ezért ajánljuk *civilis potentia* fordítására a „polgárokra támaszkodó katonai hatalom” körülírást, ahol természetesen nem a városi polgárságra, hanem a haza polgáraitra kell gondolni, mint a latin *civis Romanus* kifejezésben; adott körülmények között ez éppen az Anjou-korban alakuló banderális hadrendszer alapját, a nemességet jelenti. Ezek szerint Kükülei itt Vegetius III. könyvének 1. fejezetére céloz, amely a hadsereg összetételére nézve azt a számarányt ajánlja, hogy a táborokban soha ne haladja meg a „szövetségestársak” (*socii*) és a „segéds csapatok” (*auxiliares*) együttes létszáma a „római polgárokét” (*cives Romani*). Igen célravezető szabálynak látszott ez különösen Vegetius korában, a IV. században, amikor a birodalom nem római elemei már jelentékeny széthúzó erőt képviseltek. Küküleit viszont arról győzhették meg saját tapasztalatai, hogy az idegen zsoldosok nem képezhetik a hadsereg megbízható alapját; egy ilyen tapasztalatot - bár futólag - a nápolyi hadjárat elbeszélésében is érint: Urslingeni Werner zsoldoskapitányt Lackfi István vajda ejti foglyul ötszáz fegyveresével együtt Cornetóban. A Névtelen Minorita is tudja, hogy Werner már előbb Nagy Lajos zsoldjában állt, de utóbb megszegve hűségét Tarantói Lajoshoz és Johannához pártolt, ezért kellett István vajdának fellépnie ellene. Ezt István vajda érdemei között az az adománylevél is kiemeli, amelynek Kükülei részéről való felhasználása egyébként is igazolt.

Kükülei tehát a művében elbeszélte események egy tanulsága alapján is jogosultnak tetsző nemesi követelést állít fel a királlyal szemben, amikor azt ajánlja, hogy a *civilis potentiára*, azaz a haza polgárait katonai erejére támaszkodják, mint ahogyan ugyanez a nemesi szempont érvényesül más vonatkozásban akkor, amikor Lajos koronázásával kapcsolatban alkalmaz olyan formulát Kükülei, amely főnemesek és köznemesek egyenrangúságát fejezi ki. Ez tökéletesen megfelel a nemesi egyenlőség elvének, amelyet az 1351. évi országgyűlés az összes nemesek „egy és ugyanazon szabadságát” deklarálva megerősít; viszont a nemességet mint a haderő alapját veszi tekintetbe az a banderális rendszer, amely már Lajos alatt alakulóban van, de amelyet majd csak Zsigmond király, illetőleg az 1435. évi országgyűlés törvényei szentesítenek. Mert helyesen ítélt Székely György, mihelyt a tudománytörténeti előzményeiben már kissé sematikusá vált humanizmus fogalomtól szabadulva az életrajz eszmei tartalmát konkrét történetiségéhez méri, és megállapítja, hogy „Lajos-korabeli nemesi ideológia tükröződik Kükülei János feljegyzéseiben”. E nemesi ideológiára ő Lajos király koronázását hozza fel például, amely Kükülei szerint „a mágánok, előkelők, bárók, lovagok és a nemesek közösségének akarataiból történt”.⁸ A magunk részéről nemcsak, hogy e példa bizonyító erejét ismerjük el szívesen, hanem mindjárt a *civilis potentia* fogalmát állítjuk melléje, mint másik pillérét annak a nemesi ideológiának, amelyet Kükülei képvisel.

Több olyan mozzanatot, amelyben - szerintem nem kellő megalapozottsággal - Kükülei korai humanista érdeklődése, illetőleg észak-olasz mintái bizonyítékát szokás látni, ezúttal csak

⁸ Az idézett egyetemi tankönyvben, 162.

futólag érintek. Ha például Küküllei királya csillagászati érdeklődését dicséri, megtette ezt már Einhart is Nagy Károllyal, s nem egy más középkori uralkodói életrajz is a maga királyi hőisével kapcsolatban, felesleges tehát a renaissance asztrológiai divatjára hivatkozni. Lajos király külsejének erősen egyénítő, sőt testi hibáját - félvállúságát - is kiemelő leírása éppoly kevésbé írható a renaissance egyéniség-kultuszának a rovására, mint a halált túlélő dicsőség középkori oklevelekből és az uralkodói életrajz középkori műfajának legtöbb képviselőjétől idézhető formulája: hasonló összefüggésben említi már Einhart a frank uralkodó „közepesnél kissé nagyobb” orrát, kurta nyakát és pocakos termetét, sőt azt is mindjárt hozzátehetjük, hogy a frank király életírója e tekintetben a biográfia műfajának antik példaképétől tanult módszert közvetít utódaihoz: Galba görcsös végtagjait, Otho görbe lábát egészen hasonlóan emelik ki például már Suetonius császár-életrajzai.

De nézzük meg közelebbről Küküllei prologusát, mert hiszen ez szolgáltatta a legfőbb érveket Dandolo hatásának feltételezéséhez. A két mű *egésze* annál kevésbé volt egybevetethető, mert hiszen Dandolo műve Velence összefoglaló történetét adja, s ha ez az egymást követő dogék életrajzaiból áll is össze, Küküllei biografikus célkitűzésének magyarázatára nagyon távol eső analógiának tetszik avval a ténnyel szemben, hogy Einharttól kezdve a mi Lajos királyunk koráig Nyugaton az uralkodói életrajz műfajának szinte megszakítatlan láncolatával rendelkezünk. Ami pedig Dandolo prologusát illeti, ennek valójában csak két mondata érintkezik szorosabban Küküllei prologusával, illetőleg egy műve későbbi fejezetébe illeszkedő módszertani megjegyzésével. Ez utóbbi az író közvetlen tapasztalatainak és hitelt érdemlő kútfőinek megkülönböztetése; a prologus szóban forgó passzusa a „királyok királyának, az uralkodók urának” (*rex regum et dominus dominantium*): istennek, mint minden földi hatalom forrásának, minden földi történés végső fokon elismert intézőjének a kiemelése. Csakhogy mind a kettő közhely: közvetlen tapasztalatok és kútfők megkülönböztetésére nézve idézhetjük Jámbor Lajos névtelen életíróját, akit csillagászati érdeklődése alapján *Astronomus* névvel illet a hagyomány, vagy akár a már idézett Rigordus Fülöp Ágost francia királyról szóló művét. A *Rex regum, dominus dominantium* formula meg éppen stereotip jelleggel fordul elő többek között a XI. század elején Helgaldusnál, II. Róbert francia király életrajzában, vagy Sugernél, aki VI. Lajos életrajzát a XII. század közepén a büszke horatiusi *aere perennius*szal kezdi, de mintegy kiengesztelésül a „királyok királyára és az uralkodók urára” való hivatkozással zárja.

Ha Küküllei mintáira nézve akarunk következtetéseket levonni, ajánlatos az ilyen gyakran ismétlődő közhelyeket jó előre elkülöníteni. Mit is tartalmaz Küküllei prologusa? A *Rex regum*-formulát, amellyel művét ünnepélyesen intonálja, bibliai reminiscenciákkal kibővítve használja fel a királyi hatalom igazolására: a királyok királyától és az egész földkerekség uralkodóinak urától származik minden földi hatalom, akárcsak a naptól a sugarak. A gazdagon áradó költői bővítmények nem egészen öncélúak, a látszólag parttalanul halmozott, mondattanilag mellérendelt isteni attributumok között van egy, amely különösen időszerű az oligarchák megtörése után megszilárdult feudális központi hatalom idején: isteni parancsra uralkodnak a királyok, és kerülnek uralmuk alá a fejedelmek. Ha az uralkodói életrajz már említett példái között Helgaldus, mint az isten kegyelméből való uralkodás igazoló példaképére, a bibliai Dávidra célt, erre külön oka is lehetett, hiszen az ő királya, Róbert, mint szent énekek - egy hagyomány szerint például a *Veni sancte...* - szerzője is kiérdemelte a „Jámbor” melléknevet. De az isten rendelkezése fölkent bibliai királyt Küküllei sem téveszti szem elől, erre vall mindjárt a következő periódus, amely a Dávid királynak tulajdonított 144. (a Vulgata számozása szerint 143.) zsoltár szavaival dicsőíti a „seregek urát”, aki „harcra tanítja a kezeket”, ebből pedig ismét a királyi hatalom igazolása következik, mert így isten segíti hatalomra a harcban győztes uralkodót, isten díszíti őt a jó hír illatával. És csak ezután következik a dicsőiségvágy görög példája, Nagy Sándor, de ez is egy népszerű középkori

könyv, az Aristotelésnek tulajdonított Titkok Titka (*Secreta Secretorum*) alapján; mint egy ma Oxfordban őrzött, Lajos király könyvtárából származó, díszesen miniált kódex bizonyítja, nemcsak Küküllei, de királya is kedvelte ezt a művet, amelyben állítólag a nagy görög filozófus tanította a macedón királyfit a dicsőség mindenek felett való megbecsülésére. Ehhez kapcsolódik a „bölc és ékesenszóló” Vegetius, aki a haditudományban - tehát mint a zsoltárártó Dávid király szavai és a zsoltáridézet háttérében megjelenő példája is a középkori gondolkodás számára igazolták már: isteni eredetű tudományban - jelölte meg Róma hatalmának az alapját. S a meg nem nevezett, de a zsoltáridézettel félreérthetetlenül megjelölt Dávid, a középkori szövegből megismert Aristotelés és a hódító háborút igazoló Vegetius után egy negyedik szerző, akinek jól felhasználható gondolata megragadt a szorgalmasan olvasó küküllői főesperes emlékezetében, de aki a középkori hagyomány egyetlen tartományában sem szerepel klasszikus tekintély gyanánt, s akinek a neve éppen ezért semmit sem mondana Küküllei olvasói számára, miért is a tőle kölcsönzött szavakat elegendő egy általános „egy bizonyos bölc” (*quidam prudens*) megjelöléssel bevezetni.

Eleve valószínű, hogy a közkeletű formulákhoz és tekintélyekhez, valamint Küküllei eredeti mondanivalójához képest a sajátos mintát szolgáltató forrás éppen e „quidam prudens” megjelölés alatt rejtőzik. Éppen ezért még vissza kell térnünk a tőle kölcsönzött gondolatra, amellyel Küküllei immár nem királya hatalmát és e hatalom kiterjesztése végett viselt háborúit, hanem a hatalom szolgálatában álló saját írói törekvését igazolja: megörökíteni Magyarország és más tartományok isten kegyelméből való fejedelmének, a szent királyok véréből származó Lajosnak cselekedeteit, aminek hitelül, akárcsak az általa kiállított oklevelekben, saját magát is összes címeivel együtt megnevezi, nem hallgatva el természetesen azt sem, hogy „bár méltatlanul”, abban az időben királya titkos jegyzője volt. Végezetül még néhány szóval könyve beosztását is jelzi, de inkább csak tájékoztatásul, mintsem valamiféle határozottabb írói öntudat jegyében, hiszen a prolóógus utolsó szavaival egyenesen felszólítja olvasóit arra, hogy ha hiányt találnak írásában, pótolják, ha hibát lelnek benne, javítsák ki belátásuk szerint. - A hivatkozás műve kétféle forrására: közvetlen tapasztalataira és mások hitelt érdemlő közléseire, nála nem a prolóógusba kerül, hanem műve derekán, a XXV. fejezetbe, amellyel eredetileg - még Lajos király életében - le kívánta zárni a királyi életrajzot; a további harminc fejezetet jóval később, már Mária és Zsigmond közös uralkodása idején csatolta hozzá.

Térjünk vissza arra a mondatra, amelyet a meg nem nevezett „bölc embertől” idéz Küküllei az előszóban. „Ismét másutt írja egy bizonyos bölc: Midőn az utódok emlékezetére feljegyezzük a fejedelmek és lovagok (*principum ac militum*) dicséretre méltó hőstetteit, emlékezetre méltó cselekedeteit, hadakozásait, diadalait, véletlen eseteit és sikereit, mi mást teszünk, mint hogy a harci vágyat ösztönözzük? Ezáltal haditettekre tüzeljük a hallgatók buzgó lelkét, hogy ez a példa bátrabbakká és lelkesebbekké tegye őket a fáradalmak és a háborúval járó szenvedések elviselésére, mert a múlt feltárása a jövő tanítása.”

A történetírás példával nevelő célzatának a gondolata természetesen gyakran merül fel az uralkodói életrajzokban, amelyek nemegyszer valósággal a „király-tükör” jellegét öltik magukra, már csak azért is, hogy nem egy esetben a királyfi vagy fiatal király számára készülnek, s példaképül állítják oda az előd vagy éppen a királyi apa életét. Ezt fejezi ki Rigordus ajánló levele Fülöp Ágost fiához, a későbbi VIII. Lajoshoz, Wipo III. Henrik számára írja meg atyja, II. Konrád életét s prolóógusa szerint is „tükör”-nek szánta művét. II. Henrik császár névtelen életírója egyenesen Terentius „Testvérek” című vígjátékából vett idézettel igazolja ezt a tükör-jelleget. De egyetlen más műben sem találjuk a gondolatot Kükülleiéhez hasonlóbb megfogalmazásban, mint Guillelmus de Nangis művében, amelyet IX. Lajos francia király fiának és utódjának, X. Fülöpnek ajánl, „mint egy tükröt” (*quasi speculum*), hogy mint a régi rómaiaknak, kik őseik kép mását őrizték otthonukban, neki is

szeme előtt lebegjen mindig atyjának virtusra buzdító példaképe. Az ő bevezető elmélkedése már szavakig menő egyezéseket is mutat a Küküllei által idézett „egy bizonyos bölccsel”, és saját maga megnevezését is, éppúgy, mint Küküllei, közvetlenül és az övéhez hasonló formulával kapcsolja ehhez a gondolathoz: „Azoknak a királyoknak és fejedelmeknek, akik a régi időkben uralkodtak, emlékezetre méltó tetteit, hogy ki ne hulljanak az emberi emlékezésből, és a falánk avulástól el ne halványodhassanak, a történetírók fáradsága és szorgalma írásba foglalással törekedett átadni példa gyanánt. Amikor pedig a mai királyok és fejedelmek ilyen tetteit mondják el a fiúknak, mi mást tesznek, mint valamiféle rövid és csendes biztatást, hogy ők maguk hasonló cselekedetek által váljanak hőökké, s jellemükkel és életükkel aszerint alakítsák önmagukat. Ezért én, Guillelmus de Nangis fráter, a Saint Denis kolostor méltatlan szerzetese, az említett történetírók nyomdokait kívánva követni...” stb.⁹

IX. Lajos életrajzai között keresni Küküllei mintáját kézenfekvő, hiszen úgy látszik, királya intencióinak megfelelően, Küküllei is számon tartotta az 1297-ben szentté avatott francia királyt, az Anjou-ház alapítója, I. Károly nápoly-szicíliai uralkodó testvérét a magyar Anjou Lajos király ősei között. Legalábbis semmi okunk Lajos király imént idézett „szent királyok véréből származó” jelzőjét kizárólag a magyar Anjouk leányágon követhető őseire, az Árpád-ház szent királyaira vonatkoztatni, bár - mint látni fogjuk még - Lajos király környezetében nemcsak a francia Szent Lajos, hanem a magyar Szent László kultuszára is különös gondot fordítottak.¹⁰ Immár az idézés középkori - távolról sem kötelezően szó szerinti - módjának ismeretében, amelyet Küküllei Vegetius-idézetén is megfigyelhettünk, azt sem kell lehetetlennek tartanunk, hogy Küküllei „quidam prudens”-e egyenesen Guillelmus fráter, IX. Lajos életírója. Egy egészen jellemző párhuzamot fog még ő szolgáltatni ezen kívül is a magyar történetíróhoz. Minthogy azonban a saját szép hasonlata szerint a bibliai Ruth módjára ő csak böngészni jár mások után, s IX. Lajos általa említett életrajzai között olyan is van, amit mi nem ismerünk, elképzelhető, hogy ezek egyike, IX. Lajos egy előttünk ismeretlen életrajza volt Guillelmus forrása és Küküllei mintája egyszerre. Annál is inkább, mert IX. Lajos latin nyelvű életrajzai körül feltűnően sűrűsödnek a Küküllei felé vezető nyomok.

Az természetesen történeti tény, hogy IX. Lajos, a magyar Lajos királyhoz hasonlóan, még mint gyermekifjú került apja örökébe, s mindkettejük mellett az anyakirályné, ott Blanka, itt Erzsébet vitt jelentős szerepet a kormányzásban is. A helyzet megítélése és az ifjú király jó adottságokra (itt is, ott is *bona indoles*) valló, korát meghazudtolóan érett bölcsessége mégis Kükülleinél és IX. Lajos egy névtelen történetírójánál olyannyira szavakig menően azonos, hogy a helyzet egyezése önmagában nem nyújt kielégítő magyarázatot. Küküllei több más

⁹ A könnyebb egybevetés céljából álljon itt a két párhuzamos hely eredeti latin szövegében. *Küküllei*: „Rursus alibi per quendam prudentem scribitur. Dum fortia laudanda ac *digne memoranda principum ac militum gesta* et bellicosa exercitia, triumphos, casus fortuitos et eventus ad memoriam posterorum scribimus, *quid aliud agimus, nisi quod incitamentum* bellicum promovemus? Per quod virtuosos animos auditorum ad bellorum exercitia accendimus, ut *hoc exemplo* fortiores et ardentiores *reddantur* ad labores et bellicas passiones tolerandas, quia praeteritorum exhibitio est instructio posterorum. *Quam ob rem... ego* Iohannes nunc archidiaconus de Kikullew... tunc licet *indignus* suorum secretorum notarius etc.” *Guillelmus de Nangis* (Duchesne, *Historiae Francorum Scriptores* V. 326.): „*Regum et principum gesta recordatione dignissima*, qui antiquis temporibus regnaverunt, ne ab humana memoria viderentur excidere et edaci vetustate contingeret aboleri, labor et diligentia historiographorum studuit litterarum traditionibus tradere *ad exemplum*. Cum enim modernorum regum ac principum talia recitantur auribus, *quid aliud agitur, nisi* brevis quaedam et tacita *exhortatio*, ut ipsi per actus consimiles *efficiantur* magnanimi et ipsis moribus et vita se conforment. *Ideo ego* frater Guillelmus de Nangis ecclesiae Sancti Dionysii in Francia *indignus* monachus praedictorum historiographorum vestigia sequi desiderans etc.”

¹⁰ Vö. Pór Antal: *Nagy Lajos*. 1892. 557-558.

stílusfordulata is IX. Lajos különböző életrajzaira emlékeztet. A maga munkáját szerényen kisebbitve, királya nagyságát ezzel is emelve hangsúlyozza Küküllei, hogy Lajos számos emlékezetre méltó cselekedetéből csak kevés az (*pauca ex pluribus*), aminek a megírására vállalkozik; ugyanígy IX. Lajos imént idézett névtelen biográfusa: „*de multis sanctitatis eius operibus pauca in medio proferamus*” („az ő szentségének sok megnyilatkozásából keveset teszünk itt közzé”). Ugyanígy a prédikátor-rendi Guillelmus Carnotensis, IX. Lajos egykori káplánja: „*de iis pauca recolligere studui*” („ezekből egy keveset törekedtem összegyűjteni”). Ez utóbbi nyújt párhuzamot a „jó hír illatának” egyébként biblikus kifejezéséhez is: „*Principem... fore... odore bonae famae exornatum...*” („a fejedelmet... jó hír illatával díszítse...”) - mondja Küküllei, ugyanígy Guillelmus Carnotensis IX. Lajosról: „*...odor sanctissimae famae eius ubique per orbem diffusus...*” („mindenütt a földkerekségen szétáradt illata szentséges hírének...”)

Természetesen, ha az életrajzok szorosabb értelemben elbeszélő részeit vetjük egybe, könnyen megeshetik, hogy közös mintáknak, közös irodalmi atmoszférának tulajdonítunk olyasmint, ami a rokon célok felé törő uralkodók életében, mint anyagban, már egyezően volt megadva. Vegyük még hozzá, hogy a középkori uralkodók életét többnyire egyházi emberek írták meg, akik a királyi hatalom tekintélyének szolgálatát az egyház érdekeivel igyekeztek összekapcsolni. Ezért jut például olyan nagy szerep Kükülleinél Lajos király egyházi alapításainak, akárcsak II. Róbert ilyen irányú tevékenységének Helgaldusnál. Lajos király ugyanúgy lépett fel pogányokkal, eretnekekkel, zsidókkal szemben, mint például Fülöp Ágost, s ezt a magatartást egyforma kenetes elismerésben részesíti Küküllei, illetőleg Rigordus. Viszont Arany János humanizmusára jellemző, hogy bár a Daliás Időknek, illetőleg Toldi Szerelmének történeti színezetéhez nem egy vonást vesz át Kükülleitől, ezen a ponton korrigálja középkori forrásának egyházas ridegségét, és rokonszenvét hangsúlyozottan az üldözöttek felé fordítja.

Más megítélés alá esik a történeti tényanyag kétségtelen azonossága mellett is a következő egyezés Küküllei és éppen Guillelmus de Nangis között. Küküllei előadása mindjárt műve elején eltér az időrendtől, mégpedig ott, ahol jól értesültségéhez kétség nem férhet. A lázadó századok megfékezését és a pártütő Sándor vajda kegyességgel történő lefegyverzését Erzsébet királyné itáliai útja elé helyezi, holott a királyné már 1343 nyarán kelt útra Visegrádról, míg Lajos király csak egy évvel később járt először Erdélyben. Pór Antal és az ő nyomában Küküllei első modern fordítója, Dékány Kálmán¹¹ azt feltételezik, hogy a vonatkozó fejezetek - az erdélyi eseményekről szóló II. és III., illetőleg az Erzsébet királyné római útjáról beszámoló IV. fejezet - utólag, a hagyományozás során cseréltek helyet, de e helycsere okát nem keresik. Véletlen felcserélődés feltételezésére semminemű a kéziratok grafikai képében vagy a másolás lélektanában fekvő ok ezúttal valóban nem is kínálkozik. De ha így van, valamiféle célzatosságra kell gondolnunk, márpedig aki céltudatosan tér el az időrendtől, az *megformál*, s a történeti anyag ilyen természetű megformálásának a szándéka - lényegében törekvés a művészi kompozícióra - inkább tulajdonítható magának Kükülleinek, mint bármelyik, művét felhasználó, kompilátornak.

Említésre méltó, hogy Guillelmus de Nangis is avval kezdi IX. Lajos életének elbeszélését, hogy a király ellen, mindjárt megkoronáztatása évében, összeesküvést szőttek, és ő is a megbocsátásban, az ellenfeleket lefegyverző kegyességben volt nagy, mint Küküllei szerint a mi Lajos királyunk. Lehet a történelem adatai szerint alárendelt jelentőségű epizód az egész, Küküllei egyszerűen azért, hogy a királyi tettek élére helyezi, a tények súlyát messze

¹¹ Pór Antal, Századok. 1893. 97. Dékány Kálmán: *Küküllei János, Nagy Lajos király viselt dolgairól*. Középkori Krónikások V. 1906. 39. Dékányt Orosz Ferenc előzte meg, aki már 1760-ban lefordította Küküllei munkáját.

meghaladó eszmei jelentőségét érezteti. Az uralkodás kezdete ez, nem az idők rendjében, hanem mert Magyarország főurainak és rendjeinek, zászlósurainak, lovagjainak és a nemesek közösségének egybehangzó akaratán, valamint a fiú utódlásának természet szerint való törvényességén felül - e két alapvető feltételt már az I. fejezetben, Lajos király 1342-ben történt koronázásáról szólva, pontos megfogalmazásban, határozott politikai céltudatossággal kapcsolta össze az életrajzíró - lovagi szempontból is jogcímet ad az uralkodásra. Mert Küküllei, bármennyire is törekszik adatainak megbízhatóságára, nem évkönyvet ír, hanem bizonyos irányban eszményített élet- és jellemrajzot: Lajos király alakját állítja az utókor elé, mint tükrét a lovag-királynak.

Elfogadhatjuk tehát a fejezetek hagyományozott sorrendjét: az özvegy királyné olaszországi útjáról szóló eredetileg is Lajos király életrajzában IV. fejezete volt. Ez különben az egész mű legterjedelmesebb és legszínesebb részlete, ami valószínűsíti azt a feltevést, hogy Küküllei nem Lajos király kíséretében 1347-ben vagy 1350-ben járt először Itáliában, hanem már 1343-ban elkísérhette Erzsébet királynét, amikor a kisebbik fia, Endre sorsáért aggódó anya kíséretet tett a nápolyi ügyek rendezésére, s egyben régi fogadalmát beváltva, Rómába is elzarándokolt. Küküllei a magyar anyakirályné egész olaszországi útját valóságos diadalmenetnek tünteti fel. A fényűző római bevonulás háttérében politikai számítás is érvényesült: erőt és gazdagságot kellett mutatni Itália felé éppen akkor, amikor asszonyi tapintattal Endre és Johanna viszonyába készült beavatkozni a királyné, s amikor a nápolyi udvarban élő magyar királyfit ért sérelmek orvoslásán fáradoztak a magyar király követei Avignonban is, a „fogoly” pápa udvarában. A nápolyi trónon Johanna, Endre királyfi neje ült, s régi szerződések nyílt szavát kijátszva már akkor azon mesterkedett, hogy ne kelljen királyi hatalmát megunt férjével megosztania. Hozzá tartozik nemcsak a történeti helyzet drámaiságához, hanem Küküllei ábrázoló művészetének az erejéhez is már itt a fenyegetően elkomorult háttér: Erzsébet királyné dolgavégezetlenül tér haza, szívében „a fájdalom éles törének a szúrásával”. Aggodalmait hamarosan beigazolódtak: Endrét 1345-ben galádul meggyilkolták.

Lajos király erre következő két nápolyi hadjárata 1347-ben és 1350-ben Küküllei ábrázolása szerint a magyar lovagság legnagyobb hősi vállalkozása: a királyhoz való hűség és az igazságot osztó megtorlás vitézi próbája. Diadalok egész sorának fényszórójában vonulnak végig a magyar lovagok Itálián. A fényes nevek, amelyeket itt Küküllei felsorakoztat, éppen úgy hozzátartoznak a mű dekorációjához, mint ahogyan e fényes nevekkal szemben köteles szolgálat a hű *notarius* részéről feljegyezni őket a maradandóságnak szánt lapokra.

Ennek az immár hódító itáliai útnak a csúcspontján ismét egy római bevonulás áll, a második nápolyi hadjárat végeztével, 1350-ben, a nevezetes jubileumi évben, amikor egész Európából annyi zarándok sereglett a pápátlan Rómába - a pápák úgynevezett babiloni fogságának a korában vagyunk -, hogy szálláshelyei alig tudták befogadni az idegeneket. E sokaság láttán írta meglepetten Petrarca - a nemrég pusztító fekete halálra célozva -, hogy a földnek, amelyről már azt lehetett hinni, hogy elnéptelenedett, mily tömérdek lakója van.

Küküllei idevonatkozó tudósítása rendkívül problematikus. Azt állítja, hogy a *tribunus* - tudjuk, formailag a régi római köztársaság megújítására törekvő, de valójában már a városi polgárság korai antifeudális mozgalmát szervező Cola di Rienzo címezte így magát - piros bársonyba és bíborba öltözött római nemesek élén, ünnepélyes zenekísérettel fogadta a Város határában a magyar királyt, ki mielőtt hazatért volna Magyarországra, Rómában nyert feloldozást az átok alól, amellyel még az első nápolyi hadjárat miatt sújtotta őt a pápa. Róma ünnepi díszbe öltözött a magyar király fogadására, az utcákat szőnyeg borította, és a „rómaiak ura” címet ajánlották fel neki, de a király ezt nem akarta elfogadni. A pápai palotában szállásolták el, és a tribunus mindennap tisztelgett nála, Róma előkelői versengtek abban, hogy házukhoz hívják vendégségbe. De a király inkább vallási áhítatnak szentelte idejét,

mindennap misét hallgatott Szent Péter templomában, naponta megtekintette Veronika kendőjét, és végül, miután elnyerte a feloldozást, négyezer aranyat helyezett Szent Péter oltárára.

Abban, hogy Lajos király valóban járt a jubileumi évben Rómában, nincs okunk kételkedni, annál kevésbé, mert egy 1350-ben itt kiállított oklevele is fennmaradt. De Rienzivel ekkor nem találkozhatott: a tribunus az első nápolyi hadjárat évében, 1347-ben volt rövid ideig hatalmon, de már ez év decemberében elűzték a római arisztokraták. Évekig a hegyekben bujdosott, míg 1350-ben Prágába ment, IV. Károly segítségét kérni, aki azonban elfogta és kiszolgáltatva VI. Kelemen pápának, ez pedig mint eretneket Avignonban bebörtönözte. Az új pápa, VI. Ince viszont azt remélve, hogy Rienzit felhasználhatja Rómába való visszatérését célzó törekvéseiben, szabadon engedte; Rienzi 1354 őszén ismét létrehozta Rómában a köztársaságot, de már decemberben megölték. Küküllei előadásának kronológiai képtelenségét már Arany János észrevette: a Toldi Szerelme XII. énekében ugyan pontosan követi Lajos király kortárs-életíróját, de egy jegyzetben figyelmeztet az ellentmondásra: „Higyük el neki, s ne tudjuk e percben, hogy Rienzi csak jóval későbbben tért vissza Rómába.” A költő, aki nemcsak hazai forrásokból merítette a kor viszonyaira vonatkozó ismereteit, Lajos és Rienzi első találkozását valószínűbb feltételek közé helyezte, amikor a Toldi Szerelme IX. énekében úgy tünteti fel, hogy a hegyek között fogták el az első bukása után bujkáló tribunust Werner zsoldosai; a király környezetében tartózkodó olaszok azt tanácsolják neki, hogy úgy tegyen, amint később IV. Károly valóban tette: szolgáltassa ki a pápának, akit evvel a maga ügye mellé állíthatna. Annál meglepőbb, hogy történetírásunk továbbra is mint hiteles tudósítással számolt Küküllei elbeszélésével, így találjuk például Pór Antalnál, itt-ott még azután is, hogy Riedl Frigyes nyomtatékosan rámutatott Arany János észrevételének helyességére.¹²

Ha volt személyes kapcsolat Lajos király és Rienzi között - a hegyekben foglyul esett bujdosóval való találkozás valószínű feltételek között elképzelt, de mégiscsak költött epizódján kívül -, az semmiképpen nem eshetett a második, hanem csak az első nápolyi hadjárat idejére. Rienzi első római köztársasága 1347 májusától ugyanezen év decemberéig állt fenn; 1347 nyarán és őszén, még a harci cselekmények megkezdése, illetőleg Lajos király Itáliába érkezése előtt a magyar és a nápolyi udvar valósággal versengenek a hatalma tetőpontján álló tribunus szövetségéért, illetőleg mind két fél tőle vár ítéletet.¹³ Rienzi közel egykorú életrajza egyenesen nagyszabásúnak (*grossa et honorata*) mondja Lajos király egyik követségét, részletezi pompás öltözetüket, és Küküllei szóban forgó fejezetéhez sok tekintetben hasonló, színpadias vonásokkal ábrázolja a magyar követek római fogadtatását. A tribunus fején koronával, kezében a kereszt jelével ellátott hatalmi jelvényével az egész római nép színe előtt hallgatta meg őket, akik az igazságos bosszú ügyének akarták megnyerni, és a zsoldárverset (LXXXVIII. 9.) nem csekély önérzettel első személyes formában önmagára alkalmazva válaszolt nekik: „ítélkezni fogok igazsággal a földkerekség felett és méltányossággal a népek felett.”¹⁴ Igaz, a pápát 1347. augusztus 5-én úgy tájékoztatja, hogy inkább a másik párt felé mutatott rokonszenvet, október 11-én pedig ugyancsak a pápát arról biztosítja, hogy az ő

¹² Pór Antal: *Nagy Lajos*. 240. és uő: *Az Anjouk kora*. A magyar nemzet története, szerk. Szilágyi Sándor. III. 1895. 221. Riedl Frigyes: *Magyarok Rómában*. 2., bibliofil kiadás, 1930. 26-31. és 2. j. Horváth János a jegyzetekben hivatkozik ugyan Riedl e munkájára, mégis elfogadja Küküllei tudósítását, és Lajos király „második” találkozását a tribunusszal Rómába, 1350 szeptemberére helyezi, amikor Rienzi feltétlenül Prágában van, i. h. 19. Fentiek értelmében javítandó az is, amit magam írtam korábban e tárgyról *Küküllei János* c. tanulmányomban, a Szép Szó könyvnapkiötetében: *Mai magyarok - régi magyarokról*. 1936. 34-35.

¹³ Vö. többek között K. Burdach és P. Piur: *Briefwechsel des Cola di Rienzo*. V. 1929. 148.

¹⁴ *Vita di Cola di Rienzo di Anonimo romano*. A cura di F. Cusin. 1943. 44.

tudta és beleegyezése nélkül semmi esetre sem kíván szövetséget kötni a magyar királlyal.¹⁵ Utóbb ő vagy követei is felkereshették a magyar királyt, aki már decemberben, Rienzi bukása idején Itália földjén tartózkodott; de mikor 1348 január végén bevonult Nápolyba, Rienzi már az Abruzzókban bujdosott. Volt ugyan hír arról, hogy Rienzi nem sokkal ezután Nápolyban kereste fel Lajos királyt; VI. Kelemen mindenesetre 1348. május 7-én arra szólítja fel Bertrand de Deux pápai legátust, hasson oda, hogy a magyar király szakítson meg minden kapcsolatot a kiátkozott és eretnokség gyanúja alatt álló földönfutóval, sőt tartóztassa le, és szolgáltatassa ki a pápai igazságszolgáltatásnak.¹⁶ Helyesen látja Koltay-Kastner Jenő, hogy ez az adat, amelyet már Theiner forrásgyűjteménye és Szalay László Arany János által többször felhasznált¹⁷ magyar történelme közismertté tett, szolgáltatta a költőnek az „epikai hitelt” Lajos király és a bujdosó Rienzi találkozásának az ábrázolásához.¹⁸ De Rómában, 1350-ben abban az esetben sem találkozhattak, ha hitelt érdemel az az egykorú mendemonda, hogy Rienzi a jubileumi év zárandokai között belopózott a városba;¹⁹ ilyen körülmények között semmi esetre sem veszélyeztethette inkognitóját avval, hogy a magyar királlyal keressen érintkezést. Meg aztán Rienzi futólagos látogatására Rómában legfeljebb a jubileumi év tavaszán kerülhetett sor; 1350 júliusában már Prágába érkezik, azután két évig a raudnitzzi vár foglya, míg Lajos király - mint többek között a Névtelen Minorita tudósításából is kitűnik - csak 1350. szeptember 16-án érkezik Rómába.

Lehet-e feltételezni a *lapsus memoriae* ilyen magas fokát, az 1347-48. és 1350. év eseményeinek véletlen felcserélését annál a Kükülleinél, aki előadásában többször oklevelekre hivatkozik, s aki - mint Lajos király egy későbbi oklevele bizonyítja - személyesen is elkísérte, mint bizalmas jegyzője, a királyt, még ha azt az 1365-ben kiállított oklevél alapján nem is tudjuk teljes határozottsággal eldönteni, hogy ez az adat az első, második vagy éppen mindkét hadjáratra vonatkozik-e? Nincs más lehetőség,²⁰ mint az, ami a II-IV. fejezetek kronológiai nehézségének a megoldására kínálkozott: Kükülleiben erősebb a művészi szerkesztés, mint - minden fogadkozása ellenére - az időrendi szigorúság igénye, s ennek érdekében kell minden fényt - a tribunus hódolatát is - a nápolyi hadjáratokat lezáró, a pápai átok feloldásának kiengesztelő akkordjával végződő római tartózkodásra koncentrálnia; ebbe szövődnek az 1347-ben Rómában járt magyar követek emlékei is, amelyekről tőlük maguktól hallhatott Küküllei az olasz nyelvű Rienzi-életrajzhoz hasonló előadásban. Ez a mű XXIII. fejezetének szerkezeti funkciója; ehhez Lajos király életrajzának *eredeti* kompozíciójában már csak a XXIV. fejezet járul, amely a király hazatéréséről szól, és a XXV., amely már a pápával való megegyezés realizálásáról tudósít: Lajos király, mint „az egyház alázatos és engedelmes fia”, kivonta hadait Olaszországból, a megszállt városokat, várakat és tartományokat, a „szicíliai király” címének névleges megtartása mellett, átengedte a pápának, azokat az olasz

¹⁵ Burdach-Piur III. 1912. 116, illetőleg 168.

¹⁶ Burdach-Piur IV. 1912. 120.

¹⁷ Vö. Voinovich Géza: *Arany János életrajza*. III. 1938. 286-287.

¹⁸ Koltay-Kastner Jenő: *Cola di Rienzo és a magyar renaissance kezdetei*. Egyetemes Philológiai Közlöny 1942. 147. és uő: *Cola di Rienzo*. 1949. 70.

¹⁹ Vö. Burdach-Piur V. 291. és 366.

²⁰ Mindenesetre említést érdemel, hogy a forrásanyag alapos ismeretében más lehetőséget vet fel Koltay-Kastner Jenő; természetesen szerinte sem lehet arról szó, hogy Lajos királyt Rienzi fogadta volna, de Küküllei nem is őrzi a gondolat, hanem az 1350. szeptember 12-én hivatalba lépő két szenátor egyikére, Stefanello Colonnára vagy Rainaldo Orsinira, s csupán azért ír tribunust *senator* helyett, mert ezt a címet Róma kormányzójával kapcsolatban Rienzi szerepe túlságosan az emlékezetébe véste, l. Egyetemes Philológiai Közlöny 1942. 146. és *Cola di Rienzo*. 1949. 71.

hercegeket, akiket 1348 óta az Endre meggyilkolásában való bűnrészesség vádjával tartott fogva Visegrádon, szabadon bocsátotta, és „illő tisztelettel” kísértette Velencéig. Ebben hallgatólagosan az is benne foglaltatik, hogy Johanna Tarantói Lajossal, akihez nem sokkal Endre meggyilkolása után ment feleségül, a pápa névleges fennhatósága alatt háborítatlanul uralkodott tovább a nápoly-szicíliai királyságban, amint hogy idáig is a pápai diplomácia sokoldalú támogatását élvezte. Mindebből pedig az is következik, hogy a római tartózkodás görögtüzes pompája valójában a nápolyi hadjáratok teljes eredménytelenségét kívánja leplezni.²¹

Ám ha a történeti valósághoz ilyen laza szálak fűzik csak a király római tartózkodásának az elbeszélését, jogosultabbá válik az alakításban ismét Küküllei irodalmi mintáinak a befolyását keresni. Ha Rienzi - mint láttuk - nem fogadhatta Lajos királyt Rómában, e fogadtatásnak az a mozzanata is hitelét veszti, hogy a *dominus Romanorum*, „a rómaiak ura” címmel megkínálták volna. Persze, a szerénység, amellyel ezt elhárította magától, jól illik ahhoz a képhez, amelyet Küküllei rajzol királyáról: nem a tribunus hódolata vonzza őt Rómába, hanem a vallási áhítat alkalmai. Csakhogy ez a motívum megtalálható már Einhartnál is, ami annál feltűnőbb, mert Nagy Károlyt valóban császárrá koronázták Rómában. De az alázatosság keresztény erényének kidomborítása érdekében Einhart ezt avval enyhíti, hogy római császárrá koronázása Nagy Károly akarata ellenére, sőt valójában előzetes tudtán kívül történt. „Azért jött Rómába, hogy az egyház helyzetét, amely nagyon zavaros volt, rendbehozza, s ezért az egész telet ott töltötte. Ebben az időben az Imperator és az Augustus nevet nyerte el. De ettől először annyira húzódozott, hogy kijelentette: azon a napon, bár kimagasló ünnep volt (Nagy Károlyt 800 karácsony napján koronázta császárrá III. Leó pápa), nem is lépett volna a templomba, ha a pápa tervét előre ismerhette volna.”

Küküllei művének első huszonöt fejezete Lajos király életében, a király által kitűzött politikai célok szolgálatába állított, határozott írói tudatossággal jött létre. Évekkel később, Lajos halála után teszi teljessé az életrajzot, s az eredeti, zárt kompozícióhoz járuló XXVI-LV. fejezeteket, amelyek a király további tetteit és királyi érdemeit inkább felsorakoztatják, mintsem szoros szerkezetbe fűzik, nem annyira az időrend lazább kezelése, mint inkább az írói alakítás alacsonyabb fokú igénye különbözteti meg az első huszonötötől. Egy vonatkozásban mégis mintha megismételné ez a második rész az első résznek egy szerkezeti vonását, amennyiben - ahogy a nápolyi hadjárat végén a római zárandokút áll - a király haláláról és temetéséről szóló utolsó fejezetet megelőzően Küküllei Lajos király kontemplatív életéről ír. A király megelégedve a világi tevékenységet, visszavonul az emberektől, és hátralevő napjait ájtatos elmélkedésben, imádkozásban tölti, mert belátja, hogy - a próféta (Ézs. XL. 6.) szavával - „minden test fű, és minden vágyakozása akár a rét virága”. Így békíti ki végül Küküllei a királyi hatalom és a lovagi dicsőségvágy világiságát a középkori vallásossággal. És itt megint Einhartra emlékeztet, aki úgy elégít ki hasonló igényt, hogy Nagy Károly nagybátyjának, Karlomannak szerzeteséletét részletezi, mintegy elégtételül a frank király és a római császár világi hatalmáért.

Lajos király életrajza annak köszönheti fennmaradását, hogy három, Hunyadi Mátyás korában kompilált, de a Corvin-udvar humanista törekvéseitől még távol álló krónikánk, a dubnici, a budai és Thuróczi János krónikája magába olvasztotta Küküllei szövegét. A mű önálló egységét ezek közül csak a humanizmus szellőjétől még leginkább megérintett Thuróczi tartja

²¹ A nápolyi hadjárat eredménytelenségére és általában Anjou Lajos külpolitikájának negatív értékelésére nézve vö. Székely György meggyőző fejtegetéseit a már idézett egyetemi tankönyvben, 156-159. Hogy milyen jól látta ezt is Arany János, bizonyítja a *Toldi Szerelme* XII. énekében (83. vsz.) Lajos király ajkára adott sóhaj: „Így az egész bosszúm véres buborék volt, Elpattana; most már helye - csak egy vérfolt!”

tiszteletben; Küküllei prologusát egyedül ő hagyományozza, a Dubnici Krónika meg éppen Küküllei rövidke V. fejezete helyett a IV. és VI. fejezet közé terjedelmes idegen szöveget ékel, amely az 1345-1355 közé eső tíz esztendőre nézve több tekintetben kiegészíti Küküllei művét - éppen ezért egyszer-kétszer már hivatkoztunk is rá az imént -, de nem egy vonatkozásban ellentétben áll vele.

Annyi bizonyos, hogy ez a szöveg is Lajos király korában keletkezett, de szerzője nevét nem tudjuk, azt is csak a szövegből lehet kikövetkeztetni, hogy ferences barát - minorita - volt. Gyakran azonosítják avval a meg nem nevezett emberrel, aki az Aversa alatt megsebesült király fejét tartotta, amikor fájdalmas műtéttel eltávolították bal lábából a nyíl vasát, valamint avval a János baráttal, akinek ugyancsak a szöveg tanúsága szerint egy nagy folyó átúszásánál a király egy különlegesen jó lovat adatott - ennek alapján szokás János Minorita Krónikájáról beszélni. De már Domanovszky Sándor kimutatta, hogy a Dubnici Krónikában Küküllei fejezetei közé illesztett krónika-töredék éppen a litván hadjáratot illetően a legpontatlanabb, tehát szerzője semmiképpen sem azonosítható a hadjáratban részt vevő János baráttal.²² A minorita rendhez tartozását igazolja mindenesetre gyakori kedvezése e rend iránt, Így az a kijelentés, amelyet az Aversa alatt súlyos sebében szenvedő király ajkára ad: a király annak, aki a műtét alatt a fejét fogta, meghagyja, hogy halála esetén az esztergomi minorita-rendi templomba temessék, mert egész lelkével a minorita testvérek közé tartozik. Még feltűnőbb talán az az elbeszélés, amely szerint Kornis Jaksó csúfos halálát az okozta, hogy egyszer két kéregető minorita baráttal gúnyolódott.

Újabban Kardos Tibor, kiindulva abból az érdeklődésből, amellyel a krónika a Lackfiak szerepét mindenütt kitünteti, továbbá több színező körülmény mellett különösen abból a körülményből, hogy - Kükülleihez hasonlóan - okmányokat és misszilis leveleket is felhasználva a legsűrűbben éppen Lackfi István erdélyi vajda leveleiből merít, felveti azt a lehetőséget, hogy a minorita szerző Lackfi Dénessel azonos, aki minorita szerzetesként emelkedett magas egyházi és közjogi méltóságokba, a király bizalmasa, egy időben nevelője is volt.²³ De természetesen ezt maga Kardos is csupán valószínű feltevésnek tekinti, így tanácsosabb - egyelőre legalább - nem cserélni fel „János minoritá”-t Lackfi Dénes névvel, ehelyett továbbra is a „Lajos-kori Névtelen Minorita” krónikájáról beszélni.

Ez a krónika legnagyobb mértékben megérdemli figyelmünket, nemcsak azért, mert adatai - mint már Domanovszky kimutatta - számos esetben pontosabbak Kükülleiénél. Mint írói alkotás is érdekes, bár egészen más természetű, mint Küküllei életrajzi műve. Kisebb műveltségű, de szenvedélyesebb íróra vall, s ez mindenesetre gyöngíti a Lackfi Dénes személyével való azonosítást - inkább gondolnánk a minorita rend egy szerényebb helyzetű, a néphez közelebb álló tagjára. Távolról sem mutat a fegyelmezett és következetes szerkesztés iránt olyan fejlett érzéket, mint amilyent Kükülleinél - legalábbis az első huszonöt fejezetben, mint eredetileg egy lezárt egységnek szánt műben - megfigyelhattunk, részleteiben annál színesebb és elevenebb. Hogy átforrósodik a rimes próza barbár latinsága, amikor a bibliai Jezábelnél gonoszabb, a mitológiai Médeánál kegyetlenebb Johanna felé fordul haragtól izgatott második személyes megszólításokkal, s hogy megy át hirtelen a siratóének gyöngéd hangjába az egész, amikor a gyilkos asszonytól megvetően elfordulva az ártatlan áldozatot gyászolja! S mennyi egészséges realizmussal állítja eléink a két kéregető barátot, akiket a részeg Jaksó táncoltat végig dudaszó mellett Krakkó utcáin, még ha nem is az a célja, hogy a csúffá tett minoriták

²² Domanovszky Sándor: *A dubniczi krónika*. Századok 1899. 411-437. Vö. még Dékány Kálmán bevezetését a „Középkori Krónikások” XI. kötetéhez: *János Minorita Nagy Lajosról szóló krónika-töredéke*. 1910.

²³ Kardos Tibor: *Kálti Márk Képes Krónikájáról*. Bevezetés a Képes Krónika Geréb László által készített fordításához. Monumenta Hungarica III. 1959. 10.

rovására nevetesse meg olvasóit, hanem inkább, hogy Jaksó halálát tüntesse fel a Szent Ferenc emlékének elkövetett méltatlanság igazságos büntetésének. Valóban, ennek az egyetlen epizódnak kettős megvilágítása - a minorita szempontú morál ellenére önkéntelenül érvényesülő néphumor - igazolja, hogy Kardos Tibor jó irányban tapogatózik, amikor a Névtelen Minorita irodalmi forrásvidékét illetően a XIII. század híres ferences krónikására, Fra Salimbene de Adam „eleven, mozgalmas, anekdotikusan életrajzszerű előadására”, mint a mi krónikánkban is érvényesülő minorita hagyomány jellegzetes képviselőjére utal.²⁴

Ezt a párhuzamot érdemes volna részletesebben kidolgozni. De itt elég legyen arra figyelmeztetni még, hogy a pármái minorita ugyanúgy nem riad vissza az erősebb színektől, mint magyar rendtársa, mindketten szívesen kevernek népnyelvi (magyar és német, illetőleg francia és olasz) szavakat a latin szövegbe, s Salimbene is tud olyan anekdotákat, amelyek azt igazolják, hogy pórul jár, aki Szent Ferenc szegényeit becsmérli és a kéregetés ellen fellép. Mint ahogy szerinte Guillelmus de Sancto Amore párizsi professzort is azért üzte el IX. (Szent) Lajos - tehát megint csak a mi Lajos királyunk eszményképe mert a kolduló barátok ellen nyilatkozott.²⁵ És még egyet. A Névtelen Minorita az egyetlen forrása annak a legendának, amely szerint amikor a székelyek a tatárok ellen küzdöttek, a váradi templomban nyugovó Szent László és a Boldogságos Szűz segítette őket győzelemre; nemcsak az egyik fogoly tatár igazolta ezt, hanem a templom őre is, aki az ütközet után átizzadva találta meg a szent tetemét, illetőleg a váradi székesegyházban ereklyeként őrzött fejét. Szent László-legendáink eredetét kutatva már Horváth Cyrill rámutatott a Mercurius-legendára, amely szerint ez a szent vértanú-halála után koporsójából kiszállva segítette meg Caesarea keresztény lakosságát Julianus Apostata ellenében; a keresztényeket üldöző császár Mercurius dárdájától esett el. A két legendában közös az a vonás is, hogy az ütközet alatt mindkét szent tetemeit hiába keresték nyugvóhelyükön a templomban.²⁶ Nem felesleges Horváth Cyrill megállapításaihoz hozzátennünk, hogy a Mercurius-legendát Salimbene is ismeri, és ugyancsak egykorú eseményre alkalmazva idézi: 1285-ben a modenai püspökség területén a Boldogságos Szűz templomában a Mária-szoborra támadó Niger de Leccaterra esik össze egy láthatatlan dárda által lesújtva. A halálos csapást annak a Mercuriusnak tulajdonították, aki egykor Julianus Apostatát is megölte.²⁷

Mint tudjuk, ezt a László-legendát Arany János dolgozta fel és illesztette, mint „régi gyöngyöt új foglalatba”,²⁸ a Toldi-trilógia harmadik részébe. A Névtelen Minorita nemcsak mint Lajos király tetteinek másik krónikása kerül Küküllei mellé: osztozik vele abban a dicsőségben is, hogy Arany János merített belőle ihletet.

Trencsényi-Waldapfel Imre

²⁴ Uo. 12. és már előbb *Középkori kultúra, középkori költészet*. 167.

²⁵ *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum T. XXXII.* 300.

²⁶ Horváth Cyrill: *Szent László-legendáink eredetéről*. Irodalomtörténeti Füzetek. 31. 1928. 38.

²⁷ *MGH. XXXII.* 592.

²⁸ Ez Katona Lajos szép kifejezése, középkori legendák néhány modern feldolgozásával kapcsolatban: *Irodalmi tanulmányai*. 1912. II. 126-140.

KÜKÜLLEI JÁNOS KRÓNIKÁJA²⁹

Előbeszéd

A királyok királya, az egész földkerekség uralkodóinak ura, aki a mennyekből uralkodik mindeneken, létrehozza a dolgokat s tetszése szerint rendelkezik. Ő a legnagyobb méltóság, bölcsesség, hatalom, tőle az idők és korok változása, megsemmisít és létrehoz birodalmakat, erős és hatalmas úr ő, hatalmas úr a harcban. Mint napból a sugarak, úgy ered belőle minden hatalmasság. Az ő hatalma alatt uralkodnak a királyok s kormányoznak a fejedelmek. Ő a seregek ura, a hadirendek sorakoztatója, a lelkek erősítője, ő tanítja harcolni a kart. Nagy hatalommal tisztító ítéleteit úgy hajtja végre, hogy fejedelmek hatalma alá veti azokat, akiket meg akar törni. Szükségszerű tehát, hogy az isten magasztalja fel hatalmának ormán a dicsőségesen uralkodó s győzelmesen diadalmaskodó fejedelmet, ékesítse jó hír illatával, díszítse sereggel, hogy magasztos híre elterjedve a földön s dicséretes tettei révén az égbe emelkedve magasztalást érdemeljen az istennél, s dicséretet a különböző nemzeteknél.

A bölcsek legbölcsebbike és fejedelme, Aristoteles a Titkok Titkáról³⁰ szóló könyvében azért ír Nagy Sándornak ekképpen: Dicsőségvágyunk értelmünk első jele. Mert híres és dicsőséges lesz, aki igazán kívánja a hírnevet. Az uralkodásnak tehát legfőbb és magától értődő kelléke a dicsőség, mert az uralomra sem önmagáért, hanem a vele járó dicsőségért törekszünk. A bölcsesség és az értelem kezdete tehát a hírnév után való vágyakozás. S hogy ösztönözze, hozzáfűzi Aristoteles: Rajta hát, ó Sándor, törekedj hírnévre, szeresd a dicsőséget, mert nincs oly drágaság, nincs oly kincs, mely felérne a jó hírrel.

Továbbá világos, hogy a bölcs és ékesen szóló Vegetius³¹ is a katonáskodást és a háborúban való jártasságot ajánlja mindenek felett a katonai tudományról írt könyvében. Szerinte ugyanis ez az, ami a rómaiakat leginkább emelte fel, mivel legkivált a hadügynek szenteltek figyelmet, és a legnagyobb erőfeszítéssel azzal foglalkoztak, hogy miként vethetik maguk alá a népeket. Ezért, mint ugyancsak Vegetius írja, az legyen a fejedelem legfőbb gondja, hogy bővelkedjék a polgárookra támaszkodó hatalomban, hogy ezáltal vesse maga alá a népeket. Ismét másutt írja egy bizonyos bölcs: Midőn az utódok emlékezetére feljegyezzük a fejedelmek és lovagok dicséretre méltó hőstetteit, emlékezetre méltó cselekedeteit, hadakozásait, diadalait, véletlen eseteit és sikereit, mi mást teszünk, mint hogy a harci vágyat ösztönözzük? Ezáltal haditettekre tüzeljük a hallgatók buzgó lelkét, hogy ez a példa bátrabbakká és lelkesebbekké tegye őket a fáradalmak és a háborúval járó szenvedések elviselésére, mert a múlt feltárása a jövő tanítása. Ezért én, János, most az erdélyi egyházmegyében Küküllő főesperese, a lelkiekben esztergomi általános helytartó, akkor, bár érdemtelenül, a király titkos jegyzője, elhatároztam, hogy a szent királyok törzsökéből eredett nagyságos fejedelem-

²⁹ Küküllei János krónikáját először Orosz Ferenc (Buda, 1760.), majd Dékány Kálmán (Középkori Krónikások. V. Brassó, 1906.) fordította magyar nyelvre.

³⁰ A Titkok Titka (Secreta Secretorum) a VIII. században keletkezett racionalista irányú arab írásmű. Ismeretlen szerzője Arisztotelész nevében Nagy Sándorhoz írt tanácsokkal oktat a helyes kormányzásra; a tudományok és a művészetek pártolását ajánlja az uralkodónak, orvosi ismereteket nyújt stb. A mű megvolt I. Lajos király könyvtárában. Oxfordban őrzött példányán Lajos képe és címerai láthatók. (Kardos Tibor: *A magyar humanizmus kezdetei*. Pécs, 1936. 17-21.)

³¹ Flavius Vegetius Renatus római hadtudományi író a IV. század végén Nagy Theodosius császárnak írta *Epitome rei militaris* című négy könyvből álló művét.

nek, Lajos úrnak, isten kegyelméből Magyarország stb. királyának tetteiből, nemzetének és seregének harcaiból, hogy gondatlan hanyagság miatt feledésbe ne merüljenek, bár a sok közül csak keveset az utódok tudomására hozok, és pedig abban a rendben, amint történtek; s fejezetről fejezetre és részről részre címekkel láttam el ezeket az olvasó hasznára, hogy nyomban megtalálható legyen, amit keres. Négy részre is osztottam³² amint ez alább, az egymás után következő részekből kitűnik. Ha pedig valamit helytelenül vagy pontatlanul írtam volna meg, kérem a gondos és jószágos olvasót, pótolja a pótolandót, és javítsa ki mindazt, ami méltatlanság nélkül kijavítható.

I. fejezet

Lajos király koronázása, élete és hadjáratai

Midőn Károly király, a magyarok dicsőséges és boldog emlékezetű fejedelme az Úr hívására eltávozott ebből az életből, az Úr megtestesülésének ezerháromszáznegyvenkettedik esztendejében, az apostolok oszlását követő vasárnap³³ fiát, Lajos királyt, életének tizenhetedik évében Magyarország főnemesei, főemberei, bárói, lovagjai és minden nemesei egy szívvel, egy akaratval és nagy pompával Székesfehérvárott szerencsésen megkoronázták. A természet rendje szerint őt megillető jogon követte atyját királyi trónján. Virágzó ifjúkorban kezdte meg uralkodását; az érettséget többre becsülte az ifjúságnál, s növekedvén a tehetséges ifjú, komoly életfelfogású lett. Számos erényben gyarapodott. Felidézte emlékezetébe ama sok vitéz férfiút, akik vérük ontását ajánlották fel a hazáért, s nem is haboztak vérüket ontani, hogy a maradéknál is haláluk után dicsőség legyen az osztályrészük. Erre gondolva elmélkedett és hánytorgatta lelkében, hogyan szerezhetné és állíthatná vissza isten segítségével kellő állapotába országa jogait, melyeket a szent korona gyalázatára szomszédos fejedelmek elfoglaltak, s lázadók vagy hűtlenek vakmerőn elragadtak.

II. fejezet

Lajos király első hadjárata a szászok ellen

Történt ezen közben, hogy az ország erdélyi részén lázadozni kezdett a szász nemzetség, s megtagadta a szokásos adót és a törvényes királyi járandóságokat. A király tehát hatalmas sereget indított, s báróival, lovagjaival, nemeseivel és az országlakosokkal személyesen indult vakmerőségük letörésére. Megzabolázva és engedelmességre kényszerítve őket, dicsőséggel és diadallal tért vissza.³⁴

³² A krónika említett négy részre való felosztását nem tünteti fel sem Thuróczi, sem a Budai, sem a Dubnici krónika. Dékányi Kálmán feltevése szerint az első rész az I. és IV., a második rész a II. és III., továbbá az V-XXXIX., a harmadik rész a XL-LI., a negyedik rész az LII-LV. fejezetekből állhatott. E szerint a IV. fejezet voltaképpen a II. fejezet helyébe való. (Dékányi Kálmán: *Kükkülei János Nagy Lajos király viselt dolgairól*. Középkori Krónikások. V. Brassó, 1906. 57-58.) E feltevés kritikáját lásd e kötet bevezetésében, a 22. oldalon.

³³ Július 21.

³⁴ Az erdélyi szászok e megmozdulásáról és Lajos hadjárataról keveset tudunk. Lajos 1344-ben járt Erdélyben, hogy a Szécsényi Tamás erdélyi vajda és András erdélyi püspök hatalmaskodása nyomán kelt viszályt elsimítsa. (Pór Antal: *Nagy Lajos*. Budapest, 1892. 59-60.)

III. fejezet

Sándor havasalföldi vajda meghódolása

Volt ama részeken egy fejedelem vagy nagyhatalmú báró, Sándor havasalföldi vajda, aki Lajos király fennhatósága alá tartozott. Ez atyjának, néhai Károly királynak idejében letért a hűség útjáról, fellázadt és hosszú ideig megmaradt lázadásában. Meghallván azonban Lajos király kegyességének és hatalmának hírét, önként személyesen hozzá ment, ezeknek a részeknek határa táján a királyi fölség lába előtt földre borult s megtért illő engedelmességre és hűségre. Ünnepélyes ajándékokat és drágaságokat adva újból elismerte urát és a szent koronát, azután örömmel és vigassággal hazatért. Ez időtől fogva meg is maradt hűségében.³⁵

IV. fejezet

Lajos király anyjának, Erzsébet királynénak utazása. Mit végzett a római Curián és Apuliában

Endre király azonban még mindig nem uralkodott Apuliában.³⁶ Erzsébet úrasszony, Magyarország királynéja, a két király anyja tehát Károly király halála után megfogadta, hogy meglátogatja a szentek ereklyéit, s tiszteleg Péter és Pál apostolok küszöbén. Nem térítette el őt ettől asszony volta, nem ijesztette el a hosszú út fáradalma, nem rémítette meg a tenger sokféle veszedelme, hanem mennyei oltalomra bízva magát, égi vágytól felgyulladva, az Úr ezerháromszáznegyvenharmadik évében Szentháromság ünnepén³⁷ Visegrádról férfias lélekkel útnak indult Itália felé. Tisztas háznéppel, úrasszonyok és nemes leányok, bárók, lovagok és udvarnokok sokaságával, számos nagy felszereléssel ment el és vonult ki, királyi méltósághoz illően. Költségekre huszonhétezer márkát vitt magával tiszta ezüstben és tizenhétezer márkát a legtisztább aranyban. Fia, Lajos magyar király úr még négyezer igen jó arany márkát küldött utána. Mintegy félköbölnyi forintja is volt, sok apró dénárja pedig az ország határáig.

Nagyon tisztos és hasznos szolgálatot tettek a velenceiek is a királynénak. Saját költségükön ugyanis az egész tengeri útra buzgón két gályával szolgáltak az úrasszonynak. Igen nyugalmas tengeri úton érkezett Apuliába; elébe jött fia, Endre király, hitvesével, Johanna királyné asszonnyal. Nagy, díszes ünnepséggel fogadták Erzsébet királyné asszonyt, s Szent Jakab apostol vigiliáján³⁸ örvendezés közepette vonultak be mindnyájan Nápolyba. Mikor tehát a magyar királyné Nápolyban időzött, tanácsot tartva ünnepélyes követeket küldött az apostoli székhöz: Miklós nádorispánt, Pál királyi udvarbíró, Vörös Tamást, Vid fráter nyitrai püspököt, Péter fia Tamást, valamint a beneventói érseket és még számos nemest, hogy a pápa tegye áldásával királlyá Endre urat, s koronázza meg. Eközben Erzsébet királyné asszony teljesíteni kívánván az isteneknek és a szenteknek tett fogadalmát, a szent kereszt felmagasz-

³⁵ Sándor vajda atyja Bazarád volt, aki 1330-ban megsemmisítő vereséget mért Károly Róbert seregére. Lajos király és Sándor vajda találkozása 1344 júniusában lehetett. (Uo. 60. 2. j.) A románok azonban nem maradtak meg „hűségben”, újra és újra harcba szálltak függetlenségük kivívásáért. (Lásd a krónika XXXVIII. és XLIX. fejezetét.)

³⁶ Károly Róbert magyar és Róbert nápolyi (apuliai, szicíliai) király megállapodása értelmében az utóbbit halála után Lajos öccse, Endre követte volna a trónon, aki eljegyezte Róbert unokáját, Johannát. Róbert azonban másképp végrendelkezett, és 1343-ban bekövetkezett halála után Johanna örökölte a trónt, Endre pedig csupán a királynő férje lett; hatalomhoz nem jutott. (Pór Antal i. m. 42-43.)

³⁷ A pünkösöd utáni vasárnap: 1343-ban június 8.

³⁸ 1343. július 24.

talásának ünnepén³⁹ Nápolyból Szent Péter és Pál apostolok küszöbének látogatására ment; egész házanépével, a nápolyi érsekkel és számos apuliai nemessel Róma felé indult. Nagy, csöndes békességgel haladtak át a városokon és várakon, övéi közül senki ellen sehol sem tettek erőszakot avagy jogtalanságot. Hallván pedig a föld lakosai, hogy Erzsébet királyné erényeivel, tisztes erkölcsével és állandó jámborságával ragyogó csillagként fényeskedik, s hogy övéi teljes illedelemmel vonulnak át, az utakon és az utcákon elébe futottak, hogy lássák, és ugyancsak megbámulták. Megpillantva őt, csodálattal és örömmel, egy szívvel magasztalták az istent, hogy ily nemes úrasszony és ily fenséges királyné, elhagyva országát és palotáját, eljött a világ végéről, akárcsak Sába királynője, hogy keresse és kiérdemelje a Megváltó kegyelmét. Mikor pedig néhány nap múlva szerencsésen megérkezett Rómába, jövetelére megmozdult az egész város: a Tiberis egyik partjáról a Colonnák, a másik partjáról az Orsinik⁴⁰ fogadták a királynét nagy tisztességgel. A nép pedig, apraja-nagyja, asszonyok és leányok elébe futottak, s amerre a királyné elhaladt, fennen kiáltozták: Eljen a magyar királyné! - s visszhangzott a föld kiáltásuktól. A dolog különben szokatlan volta miatt nézték mind a népek, és mindannyiukat bizonyos lelki öröm töltötte el az ő látására. Mikor azután Szent Péter apostol templomának kapuja elé ért, az egész római Collegium körmenetben fogadta a királynét nagy dicsőséggel és tisztelettel. Szent Péter apostol oltárára és ereklyéire azután királynéi bőkezűséggel pompás ajándékokat helyezett: kelyheket, jeles ékességeket és forintokat. Még sok kolostorba, templomba és szent helyre látogatott el, sok ajándékkal és felajánlással tisztelte meg azokat. Megengedték neki azt is, hogy jobban megnézzze Krisztus képét, vagyis a Veronika kendőjét;⁴¹ kétszer ment fel a lépcsőn, s midőn áhítatosan odajárult, nagy tisztességgel és alázatossággal imádkozott. Mindezeket elintézve és elvégezve, Szent Ferenc nyolcadán⁴² búcsút mondott, s nagy ujjongás és öröm közepette visszatért Nápolyba. Alázatossága ugyanis példája lett mindenknek.

Mialatt tehát a királyné Nápolyban időzött, s látta, hogy menyé, Johanna asszony emberi mértéket meghaladón gögös és nagyratörő, megkívánja a világi megtiszteltetést, férjétől, Endre királytól megvonja a királyi tiszteletet, azt egészen magának követeli, sőt többet mint ami megilleti, s csak arra törekszik, hogy Endrét megfossza a koronától és az országtól - amint ez be is következett: felindult Erzsébet királyné szíve, mert a fájdalom hegyes fullánkja érte.

Mikor tehát a követek és küldöttek sokáig elidőztek Avignonban,⁴³ mert a pápa úr alakoskodott, és nem akarta hozzájárulását adni a nevezett király megkoronázásához, látta a királyné és tanácsa, hogy hasznosabb lesz hazatérniök, mintsem céltalanul és hiába ott időzni. Az Úr ezerháromszáznegyvennegyedik évében Szent Mátyás apostol ünnepe táján,⁴⁴ Endre fiát épségben és egészségben hagyva Apuliában, egész kíséretével Nápolyból Magyarország felé indult. Letért Bariba, ott imádkozott Szent Miklóshoz; adományokkal és ajándékokkal tisztelte meg; nagybőjt közepe táján Manfredoniába érkezett, s mivel még nem voltak ott a hajók és a gályák, kénytelen volt a húsvétot ünnepélyesen ott megülni. Másnap azután jött négy gálya, Endre király küldte a nagyságos magyar királynénak, anyjának szolgálatára. A királyné minden készletével és házanépével beszállt, s több más hajóval átkelt az Adriai-

³⁹ 1343. szeptember 14.

⁴⁰ A Colonnák és az Orsinik híres római fejedelmi családok, vetélytársak.

⁴¹ A legenda szerint Veronika, megsajnálva a golgotai menetben haladó Jézust, kendőjét adta neki, hogy megtörölje verejtékes arcát, s ez a kendő megőrizte Jézus arcvonásait.

⁴² 1343. szeptember 27.

⁴³ Francia város a Rhône bal partján. 1309-től 1376-ig a pápák székhelye.

⁴⁴ Február 24.

tengeren, és az isten segítségével megérkezett Zenggbe. A királyné tehát az említett időben tért vissza Apuliából Magyarországra, s elindulásának évfordulóján érkezett vissza palotájába, Visegrádra. Nagy ujjongással és örömmel fogadták fiait: Lajos úr, Magyarország királya és István herceg úr, továbbá az ország főemberei.

Eközben Lajos király úrnak és úrasszony anyjának küldöttei előterjesztették VI. Kelemen pápa úrnál Endre király egyházi és világi törvények szerint való jogait a Consistorium⁴⁵ és más kiküldött bírák előtt, s bebizonyították, hogy minden törvény szerint teljességgel a király urat illeti meg a királyi örökösödés jogán Szicília királysága. Igyekeztek ugyan, de ügyükben mégsem végeztek semmit. Miután az említett küldöttek az igazság útján nem tudták elvégezni követségüket úgy, amiképpen akarták, tudva, hogy adományok és ajándékok még a bölcsek lelkét is megnyerik, Lajos úr és úrasszony anyja, a királyné tudta nélkül negyvennégyezer márkát ígértek a pápa úr kincstárának, hogy Endre király engedélyt kapjon Szicília uralmára, s ezt esküvessel is megerősítették. Híre jött ennek Magyarországra, s a király úr és a királyné asszony megtudva ezt az egyezséget, ugyancsak zavarba jöttek: miért vásárolják meg pénzen a királyság jogát, mikor az az isten és az igazság szerint különben is őket illeti meg. Hogy azonban rosszindulatú és gonosz embereknek alkalma és alapja ne legyen bármiben is igazságtalanul megítélni s nemkevésbé ócsárolni őket, hogy ne legyenek fősvények és kapzsiak, ha már olyannyira ragaszkodnak a királyi méltósághoz, hozzájárultak az említett összeg kifizetéséhez, már csak azért is, hogy küldötteik hazugságban ne maradjanak. Szétfutottak hát az adószedők minden vármegyébe, a királyi és királynéi városokba, szerte az egész országban hiánytalanul beszédtek az említett összeget, s megbízható követek útján híven elküldötték a beszédett pénzt VI. Kelemen pápa úr kincstárába. Bizton remélték, hogy Endre királyt most már késedelem nélkül megkoronázzák, s ígéretüket teljesítik.

Mialatt az említett követek Avignonban a rájuk bízott ügy elintézésével foglalkoztak, Lajos úr, Magyarország nemes királya az Úr ezerháromszáznegyvenötödik évében illő kísérettel átment Csehországba apósához, akinek leányát, Margitot már feleségül vette. Tanácsot tartva az öreg cseh királlyal és ennek fiával, apósával, vitéz és erős hadat gyűjtöttek.⁴⁶ A Boldogságos Szűz Mária ünnepe táján egyetlen nap alatt átkeltek a befagyott vízen,⁴⁷ s a pogány litvánok ellen indultak; tűzzel-vassal akarták elpusztítani földjüket. Csakhogy déli szél támadt, megolvasztotta a jeget, s ha késedelmeskednek, veszedelembbe kerülnek. Ezért mihamarabb megfordultak s eredménytelenül, üres kézzel tértek vissza.

V. fejezet

Lajos király segítséget nyújt a lengyel királynak

Lengyelország védelmére, Kázmér király megsegítésére hasonlóképpen átküldötte a serény vitézt, Szécsi Miklóst Poháros Péterrel és más vitézekkel, nagy haddal János cseh király úr, a felséges fejedelem ellen, aki nagy hatalommal támadta meg ezt az országot és Krakkó városát. Ezek megvédték Lengyelországot a cseh király támadásától és pusztításától, a várost felszabadították az ostrom alól és meghagyva a lengyel királyt hatalmában, szerencsésen hazatértek.

⁴⁵ A bíborosok tanácsa a pápa vagy helyettese elnöklete alatt.

⁴⁶ A helyes dátum 1344. december. János cseh király (1310-1346) és fia Károly morva örgróf, a későbbi IV. Károly német császár (1346-1378). Szövegünk itt a Budai krónikát követi, mert Thuróczi krónikájában ehelyütt tévesen Lengyelország, illetve lengyel király szerepel. (Pór Antal i. m. 61.)

⁴⁷ 1345. február 2. vagy március 25. A befagyott víz a Nyeman folyó lehetett. Lajos király északi külpolitikája - csakúgy mint a balkáni - hódító jellegű, erőszakosan térítő volt. Egykorú feljegyzések szerint a keresztesek borzalmas kegyetlenkedéseket követtek el. (Pór Antal i. m. 64.)

VI. fejezet

A tatárok elleni hadjárat

Hasonlóképpen, amikor a tatárok népei Magyarországot dúlva, gyakran támadtak az erdélyi részek határait meg a székelyekre: a király elküldte a serény és harcias férfiút, Lackfi Endre erdélyi vajdát a székelyek nemeseivel és erős nemzetével a tatárra.⁴⁸ Erővel benyomultak földjükre, s Athlamosz fejedelmükkel együtt, aki ellenállt, és nagy sereggel szállott szembe velük, legyőzték őket, a fejedelmet lenyakazták, sok zászlót és tatár foglyot küldtek át a királyi felségnek Visegrádra. Ezután a székelyek is többször támadtak a tatárokra, s nagy zsákmánnyal tértek haza. Aki tatár életben maradt, messze tengeremelléki tájakra futott el a többi tatárokhoz.

VII. fejezet

Hadjárat a horvátok ellen

Végül tanácsot tartva főembereivel, lovagjaival és báróival, elhatározta, hogy hadat indít az ellene hűtlenkedő és lázadó horvát Cirjék fia Gergely és Nelipic ellen, akik a szent korona rovására Horvátországot, Dalmáciát és Szlavónia nagy részét bitorolták. Megindult nagy haddal és más részek fejedelmeivel, nevezetesen a tekintélyes és hatalmas István bosnyák bánnal - akinek szépséges leányát, Erzsébet asszonyt, a mostani királynét később házastársul vette - Horvátország elfoglalására és megvívására. Eljutott Bihácsig, és tábort vert a közelében, a Klókot nevű patak forrásánál. E helyen hosszabb ideig tartózkodott seregével, s nem indult tovább. A zsarnokok és lázadók, Cirjék fia Gergely és Iván, az elhalt Nelipic fia, kénytelenek voltak odamenni s meghódolni a szent koronának. S bár megesküdtek, hogy híven szolgálnak - s ezért a király némelyiküket visszahelyezte birtokába, és seregével hazatért -, ugyanaz a Cirjék fia Gergely mégis fellázadt. Másodízben Lajos király óriási sereggel küldötte ellene báróit és lovagjait, akik Horvátországot visszaszerezték, letörték a lázadó hetykeségét, őt és cinkosait arra kényszerítették, hogy engedelmeskedjenek a királyi felségnek, és vessék alá magukat kegyelmének. Nagy vigassággal tértek haza.

VIII. fejezet

Hadjárat a velenceiek ellen Dalmáciában

Továbbá idő múltával a király nagyszámú sereget indított Dalmácia meghódítására és visszavételére, mert azt hosszú ideje a velenceiek tartották elfoglalva. A körülfekvő vidékek számos fejedelmével, bárókkal, lovagokkal és hadinépével Zára városáig jutott, mely már előbb megtért a királyi felség hűségére. A velenceiek német, francia és olasz zsoldosaikkal ostromolták ezt a várost és ellene egy Székács nevű erősséget emeltek, melyet megraktak fegyveresekkel. Mindenféle hadigépekkel és hajítógépekkel erősen ostromolták Zára városát ebből az erősségből és a tengeren a gályákról.

A király megszállt seregével a város körül a mezőn, hadigépeket és más különböző hajítógépeket helyezett el s állított fel. Keményen ostromolta a velencei erősséget, mert fel akarta szabadítani Zára városát az ostrom alól. A király vitézei és hadinépe állandóan támadták az ellenséget, s mindkét részről hevesen harcoltak. Az ellenség bezárkózva lévén az erősségbe, hajítógépekkel sokakat megsebesített a király hadinépéből, de a falakig nyomulva a király hadinépe is visszavágott. Alkalomadtán a velenceiek titkon, hirtelen kirohantak az erősségből,

⁴⁸ 1345-ben.

s harcba bocsátkoztak a király lovagjaival és hadinépével, s mindkét részen sokan estek el. Itt, ebben a csatában veszett oda két serény vitéz: Tót Lőrinc fia Bertalan és a német Harsendorfer. A király serege ugyan vitézül igyekezett a várat megvívni, minthogy azonban felette meg volt erősítve, megvenni nem tudták. Látna ezt a király, sok emberét és hadiszerét elveszítve seregestül hazatért.⁴⁹

A velenceiek pedig az erősségből is, meg a tengerről, gályákról is folytatták az ostromot, mígnem a várost néhány városbelinek árulása folytán elfoglalták. Sok polgárt és nemest lefejeztek s megkínóztak mindenféle gyötrellemmel és büntetéssel. Fogságba is vittek Velencébe számos férfiút meg nemes asszonyokat és leányokat is. Jaj, nyomorult módon, nem tisztelve az istent, nem irgalmaztak se kornak, se nemnek: az asszonyokat, leányokat és más foglyokat éhséggel és szomjúsággal kínózták, csak nyomorult életüket hagyták meg. A börtönökben azután kínzásokkal pusztították el őket egymás után. Aggodalmasan fájlalta ezt a király, s erősen elhatározta, hogy mihamarabb alkalom adódik, bosszút áll.

IX. fejezet **Endre királynak, Lajos öccsének halála**

Szinte semmi sem marad, még rövid idő leforgása alatt sem önmagában állandó, hanem fut az idő, s mindig sok változást hoz, melyeket előre látni, előre megmondani nem könnyű. Minden alá van vetve a változandóságnak: békesség idején tör ki a háború.

Siralmas és szörnyű a néhai nemes fejedelemnek, Endre úrnak, Jeruzsálem és Szicília királyának, Lajos magyar király testvéröccsének halála.⁵⁰ Az Endre király udvarában tartózkodó Sancha lovag utasítására a gonosz Corrado de Catanzano és más orgyilkosok fojtották meg és pusztították el Aversa városában - vajha inkább ez veszett volna el! Magyarországon nagy gyász és siralom támadt. Maguk az orgyilkosok meg is lakoltak bűnükért, s elvették aljas gyilkosságuk jutalmát. A hatalmas és tekintélyes Novelli gróf, a király rokona és híve szekérre köttette s a tartomány összes falvaiban meghurcoltatta őket, azután testüket tüzes vasharapófogókkal tépette, hasogatta, szaggatta, végső gyötrellemmel, rút halállal pusztítva el őket.

Öccsének halála kimondhatatlan heves fájdalmat okozott Lajos királynak; fájdalmasan és aggódva gondolkodott a bosszúállásról, hogy ez a förtelmes bűn megtorlatlan ne maradjon. Először Tót Lőrinc fiát, Miklóst küldte oda - akit később Kontnak neveztek -, hogy tárgyaljon ama vidékek főnemeseivel, grófjaival és báróival. Megérkezett ez a híres Aquila városába és megbeszélést kezdett a város kapitányával, a tudós Lallóval, aki váltig búslakodott Endre király halálán. Az ő birtokain szállt meg, s hosszabb ideig tartózkodva ott, Miklós Lallóval együtt sokakat bátorított és rávett, hogy Magyarországnak királyának hódoljanak. Ezt levélben és futárok által jelentette a királynak.

⁴⁹ 1346. július 1-én folyt le az ütközet. Az ostromgépeket a záraiak adták, mert a magyar sereg felszerelése hiányos volt. A velenceiek által megvesztegetett magyar főurak visszatartották csapataikat a harctól. (Pór Antal i. m. 95-97.)

⁵⁰ 1345. szeptember 19-én.

X. fejezet

Lajos király nápolyi hadjárata

A király hadsereget gyűjtve és Itália különböző tartományain keresztülhaladva Nápoly felé igyekezett.⁵¹ Útközben a fejedelmek és városok mindenütt nagy tisztelettel fogadták, s dúsan megvendégelték. Néhány város ura, így a malatestai Malatesta, a forli Ferenc, a mantovai Fülöp s mások, fegyveres szép hadinéppel egészen Nápolyig kísérték. A király tisztességgel és vitézi övvel tüntette ki őket.⁵²

XI. fejezet

Johanna királynőnek és férjének, Lajosnak menekülése

Meghallva jövetelét Johanna királynő, férjével Tarantói Lajossal⁵³, aki királyként viselkedett, a királytól való féltében három gályán a tengeren át titkon elfutott, s Avignon tartomány felé igyekezett. Lajos király pedig bevonult Nápoly városába, ahol nagy ünnepélyességgel és örömmel fogadták. Ettől fogva Magyarország, Jeruzsálem és Szicília királyának nevezte magát. Míg itt tartózkodott, nyomozni kezdte, kik bűnösök és részesek öccse, Endre király halálában.⁵⁴ Ezeket a királyi hercegeket fogatta el: a durazzói herceget két fivérével, Lajossal és Róberttal, továbbá másokat, mégpedig a tarantói fejedelmet és Fülöpöt, aki fia volt Johanna királynő férje, Lajos fivérének. A durazzói herceget bűnösnek találta, s Aversa városában, Endre király palotájában - amelyben akkor lakott, amikor megfojtották és megölték - lenyaukaszta. Az említett többi herceget Endre király gyermekével, Károllyal együtt megbízható bárók és vitézek kíséretében Magyarországra küldte; amiért elmulasztották megbüntetni a felségsértőket, feltehető volt, hogy némiképpen hozzájárulásukat adták ehhez a nagy bűnhöz - az ismeretes mondás szerint: aki nyíltan nem fordul szembe a gaztettel, titkon részt is vesz benne. Visegrádra vitték őket őrizetbe. Nagy buzgalommal és tisztességgel, jól és bőven ellátták őket, miképpen illik a királyi felség atyafiságához.

XII. fejezet

Lajos király visszatérése Magyarországra

Végül Lajos király számos hadinépével vissza akarván térni Magyarországra, Nápoly városában saját felsége képében a nagyságos és serény Lackfi István erdélyi vajdát országos főkapitányul és a német wolfhardi Wolfhardot kapitányul rendelte, s azután visszatért Magyarországra.⁵⁵

XIII. fejezet

István vajda csatája és győzelme

A király távozása után Nápolyban néhány nápolyi és capuai lovag fellázadt, az említett Wolfhard kapitányt kiűzte, s elbizakodva magának István vajdának kiűzésére indult. Aversa és Nápoly közt csaptak össze s hatalmas csatában mérkőztek.⁵⁶ Az isten akaratából a királyi

⁵¹ Lajos 1347. november 11-én indult el Visegrádról első nápolyi hadjáratára.

⁵² Az út nem volt ilyen zavartalanul békés: Capuánál fegyverrel kellett leküzdeni Tarantói Lajos hadainak ellenállását. (Pór Antal i. m. 157.)

⁵³ A meggyilkolt Endre özvegye 1347. november 13-án kötötte második házasságát.

⁵⁴ A nyomozás és az ítélkezés még a nápolyi bevonulás előtt, Aversában történt. (Pór Antal i. m. 158-162.)

⁵⁵ 1348. május végén.

⁵⁶ Az ütközet nem itt, hanem Troiánál volt 1349. január 23-án.

sereggel István vajda nyert győzelmet; számos nápolyi grófot, bárót, lovagot, nemest és polgárt ölt meg s fogott el. Sok zsákmányt ejtett; ezt bőkezűen szétosztotta a király hadinépének; a foglyokat nagy pénzösszeg ellenében szabadon bocsátotta. Győzelmében bízva biztonságosan időzött az országban.

XIV. fejezet

Werner vezér fogsága

Továbbá néhány nap múlva István vajda Werner vezért, Lajos seregének kapitányát, a hozzásegődött ötszáz fegyveres társával együtt elfogta Corneto városában.

XV. fejezet

István vajda csatája Nápoly mellett

Johanna férjének, Lajosnak hadinépével

Azután ama Lajos pártja zsoldos sereget gyűjtött, s a hozzácsatlakozott számos szicíliai hűtlennel ki akarták üzni István vajdát. Ez Nápoly városa előtt állította fel hadsorait, csatát kezdett, s megfűvatta a trombitákat, támadást vezényelt. És bár Tarantói Lajos részén sokkal nagyobb számú sereg állott, s mindkét félen bátran harcoltak, István vajda - felfegyverkezve lelkes hűségével, inkább akarva halála után dicsőséges hírnév által élni, mint hátat fordítani az ellenségnek - mégis elnyerte az óhajtott győzelmet. Ebben a csatában István vajda igen sok grófot, főnemest és sok főembert fogott el.⁵⁷ Számos alkalommal verte meg Lajos több seregét, igen sok várost foglalt el, s Lajos hívei közt nagy öldöklést és mészárlást vitt végbe. Így az ország hatalmasabb és nemesebb urait a magyar király hűségére vezette s szolgálatába állította. Mindezeket és sok más tettét, meg szolgálatát bővebben tartalmazza magának a királynak az a kiváltságlevele, amely e szolgálatok jutalmául állíttatott ki számára a Dráva és Mura közt fekvő Osztrog és Csáktornya nevű várak adományozásáról. Az ország lakosai viszont elevenen nyúzták meg azokat a magyarokat, akiket elfogtak, s kegyetlenül gyötörték őket más kínzásokkal is.

XVI. fejezet

Johanna királynőnek és férjének visszatérése

Időközben maga Johanna királynő és férje, Tarantói Lajos visszatért Nápolyba, s uralma alá akarta hajtani az országot.⁵⁸ Ellenük országa védelmére István vajda elhívta Magyarország királyát.

⁵⁷ Az 1349. június 6-án lezajlott csata a lovagi hadviselés jellegzetes példája: az ellenfelek előre megállapodtak az ütközet időpontjában és színhelyében, a terepet előre megtisztították a fáktól és bokroktól - az ütközet napján pedig a nápolyi király álnok módon a viadal elhalasztásáról küldött üzenetet Lackfi Istvánnak, hogy az éj folyamán elrejtőzött fegyveresei váratlanul rajtaüthessenek a harcészültséget beszüntető magyarokon. (Pór Antal i. m. 194-196.)

⁵⁸ A krónikás a XIII-XV. fejezetekben elmondott eseményekre utal.

XVII. fejezet

Lajos király második apuliai útja

A király úr pedig be sem várva serege összegyülekezését, késedelem nélkül hirtelen áthajózott Apuliába⁵⁹ néhány báróval és lovaggal, akik között a főbbek voltak Gilét fia Miklós nádor, ennek fiai, János és Domokos lovagok - és öccse, Gilét fia János. Továbbá Tót Lőrinc fia Miklós meg öccsei, Lőkös és Bertalan. Továbbá Bebek fiai, István és György; Szécsi Miklós, Tamás vajda fia, Konia; Lackfi András vajda és öccsei, Miklós, Pál és Mihály. Továbbá a főpapok közül a Krisztusban tisztelendő atya, Miklós zágrábi püspök úr, akit Aversa városában szenteltek püspökké, s a tiszteletre méltó férfiú, István budai prépost úr, fivérével, Jánossal, a serény vitézzel, Kanizsai Lőrinc fiával. Megérkezett a király Manfredónia kikötőjébe; békésen, a község hozzájárulásával bevonulva a városba, elfoglalta Teanót és Barlettát, továbbá ostrommal foglalta el és bevonult Bari városába, ahol Szent Miklós pápa van eltemetve. E város elfoglalt erős és megerősített várban szállt meg, s dúsan és bőkezűen osztatta a zsoldot a német katonáknak, szám szerint négyezer borsisakosnak, akiknek kapitánya az említett Wolfhard fivére, Wolfhard Konrád volt.⁶⁰

XVIII. fejezet

A zsoldosok zendülése

Ezalatt Magyarországból hajókon özönlött hadinép, s a király ereje ezzel nagyon megnövekedett. Ennek láttára a német katonák kapitányuk, Wolfhard Konrád és más feljebbvalóik tudtán kívül - árulást és hűségsértést követtek el a király, magyar hadinépe és a város ellen, melyet ki akartak fosztani. A magyarok felkeltek ellenük, a városbeliek pedig kifeszítették az utakon és az utcákon a láncokat, melyeket a föld alatt, a falak közt rejtegettek. Igen sok katonát megszorítottak és megöltek a láncok közt, soknak fejét levágták; elvették tőlük lovaikat, hajítógépeiket, fegyverüket, kardszójukat és málháikat. Ha a katonák el nem foglalnak s meg nem szállnak őrsséggel egy kaput, alig szabadult volna közülök néhány. Végül kifutottak a városból, s a mezőn heverve, számos közbenjáró hírnök útján oly egyezséggel nyertek kegyelmet a király úrtól, hogy mindnyájan kimennek az országból, és sohasem csatlakoznak a király ellenségeihez. Ezt maguk erősítették meg kiállított okirattal. Néhányat közülök a király úr mégis megtartott a maga szolgálatára, azokat, akikről kitűnt, hogy ártatlanok a szított zendülésben.

⁵⁹ 1350 áprilisában kezdődött a második olaszországi hadjárat.

⁶⁰ A zsoldos katonaság szerepe a magyar hadszervezetben ebben az időben még alárendelt jelentőségű. A zsoldosok ekkor - és még sokáig - főként külföldiek: németek, angolok, csehek; olyan országokból származnak, ahol a parasztság rétegződése már jobban előrehaladt, és a földjét vesztett, termelésből kiszorult parasztnak a zsoldosság lett egyetlen megélhetési forrása. A nápolyi hadjáratok után több magyar főúr egy ideig Olaszországban maradt, mint zsoldos vezető; köztük a népmondák hőse, Toldi Miklós, kiről ugyan Küküllei nem emlékezik meg, bár valóságos történelmi személy volt, mint főispán szerepel még Zsigmond alatt is. (*Magyarország története*. Egyetemi tankönyv. I. I. 1957. 155., 157., 268.)

XIX. fejezet

Canosa várának elfoglalása

Azután a király, aki a napokon át szüntelenül vonuló sereggel fegyveresen szokott a katonai csapatok közt lovagolni, megindította seregét és megszállta Canosa várát⁶¹. Ostrommal foglalta el, vagy helyesebben: visszafoglalta. Mikor ugyanott maga is fegyveresen iparkodott felmászni egy létrán, a ledobott kövek súlyosan megütötték; lezuhant az árokba, s testén súlyos zúzódásokat szenvedett. A bárók és lovagok felette megdorgálták, amiért olyanra ragadtatta magát, ami nem illik a királyi méltósághoz.

XX. fejezet

Tarantói Lajos zsoldosai fogságba esnek

Néhány várat foglalt el ezután, majd bevonult Lucerába, melynek falai le voltak rontva. Ennek közelében egy igen erős vár volt Lajos, Johanna királynő férje kezén. Míg a király ebben a városban volt, Lackfi Miklós és Pál alig ötven magyar zsoldossal harcban elfogott a mezőn százhusz fegyveres katonát Tarantói Lajos szedett-vedett népéből. Lóháton és fegyveresen, de hátrakötözött kézzel vezették őket a király elé. Azon a napon a király megvendégelte ezeket a klastromban, a szerzetesek refectoriumában, másnap azután elszedte lovukat, fegyverüket - mint ezt az elfogott zsoldosokkal teszik -, majd elengedte őket.

XXI. fejezet

Salerno elfoglalása és Aversa város ostroma

Ebből a városból továbbhaladt, s az isten segítségével, aki szerencséivel vezérelte útjait, elfoglalta Salernót és Scafatti várát. Innen Nápoly felé fordulva kiostromolta a megerősített Somma városát, melyben sok könnyű fegyverzetű gyalogos volt. Innen visszafordulva, Aversa városát vette ostrom alá, melynek falai még nem voltak teljesen felépítve, de napról napra építették mesterséges védőművekkel, s már majdnem befejezték. Itt a király letéve István vajdát, serege kapitányává Kont Istvánt tette, a bölcs tanácsú férfiút. Ez sokaknak nem tetszett: István vajdát is elkésérítette, s nagyon megzavarta a király ügyeinek előhaladását.

XXII. fejezet

A királynak Aversa mellett történt megsebesülése és a város elfoglalása

Mikor pedig a király seregével Aversa városát kezdte ostromolni, s maga is részt vett az ostromban, egy hajítógép nyila életveszélyesen megsebesítette a lábán. Csak az isteni segítségben és az orvosok gondoskodásában bízva menekült meg a haláltól. Jó három hónapig eltartott az ostrom.⁶² Tarantói Lajosnak mintegy háromszáz fegyveres német zsoldosa hirtelen és váratlanul naponta kiment a városból, támadást intéztek, ütközetbe bocsátkoztak a király német és magyar hadinépével. Miután pedig mindkét részen sokan megsebesültek, ismét visszafutottak a városba. Az ostrom tartama alatt a városban elfogyott az eleség, s az éhínség miatt sokat kiűztek onnan; ezeket a királyi sereg elfogta. Miután ezért a katonák nem tudták

⁶¹ Canosa di Puglia - dél-olaszországi város Ascoli közelében; nem tévesztendő össze az északon, Modena tartományban levő Canossával, amelynek várához 1077-ben IV. Henrik császár elzárándokolt, hogy feloldozást nyerjen VII. Gergely pápától az egyházi átok alól.

⁶² Valójában csak harmincnégy napig. 1350. július 1-től augusztus 3-ig.

tovább tartani a várost, feladták az erős várral együtt. Pignataro Jakab volt benne a kapitány és a várnagy; egyezség szerint személyüket és poggyászukat bántódás nem érte. A király úr a várba, serege a városba vonult be. Itt a vele lévő báróknak, lovagoknak és nemeseknek sok magyarországi birtokot adományozott, és nagyobbította jószágait. A megadományozottak vitézi tettei és szolgálatai az adománylevelekben mondatnak el. Miután a király egy ideig a várban lábadozott, visszanyerte egészségét. Helytartóul főkapitánnyá kinevezte Lackfi Endre vajdát, ezt a vakmerő és vitéz férfiút. Salerno város kapitányává Druget Miklóst, Vilmos nádor öccsét, Aversa város kapitányává Fra Moriale vránai perjelt, a jeruzsálemi Szent János rend lovagját, aki később hűtlen lett, mert a várost és a várat átadta Johanna királynőnek. - Ezután a király lelkét a jubileumi év ájtatosságra gyűjtotta. Ezért Capua városán át, melynek kapuján igen magas és gyönyörű munkával készült torony van, Montecassino alatt, melynek falait földrengés ledöntötte, Campanián át Rómába utazott.

XXIII. fejezet

Róma városának hódolata Lajos király előtt

Róma tribunusa⁶³ a római főemberekkel négy francia mérföldnyire jött elébe, s úgy fogadta ünnepélyesen és tiszteességgel. Külön erre az alkalomra készült egyforma bíbor-bársony ruhát viseltek; lehettek vagy százan a velük jövő szép, egyformán öltözött trombitások és más zenészek is. Bevezették Róma városába, melynek utcái szép szőnyegekkel voltak beborítva és felékesítve, s a rómaiak uraként fogadták őt. Ezt azonban a király vonakodott elfogadni. A pápa úr palotájában látták vendégül.⁶⁴ A tribunus a római főemberekkel naponként meglátogatta s tisztelgett előtte; nagy örömmel hívták meg házaikhoz lakomára. A király pedig naponként az apostolok fejedelmének, Szent Péternek bazilikájában hallgatott misét; naponta megmutatták ott neki az Úr arcának kendőjét⁶⁵ is a zarándokok és az összesereglett népsokaság nagy vigasztalására. Sok napot töltött itt ájtatosan a király. A pápa úr utasítására a király feloldozást nyert, mire Szent Péter oltárának négyezer aranyforintot ajánlott fel és tett le.⁶⁶

XXIV. fejezet

Lajos király visszatér Magyarországra

Seregével ezután Itália részein át visszaindult. Minden városban örvendezéssel és tiszteességgel fogadták; így érkezett Veronába. Itt elbocsátotta négyezer főnyi bórsisakos német zsoldos népét. Minthogy zsoldjuk még nem volt teljesen kifizetve, kapitányaikkal, Wolfharddal és Konráddal örömmel tért vissza Magyarországra,⁶⁷ hogy kifizethesse őket. Innen azután zsoldjukat hiánytalanul megküldötte. Wolfhard és Konrád kapitányokat pedig magához hívta és szolgálataik jutalmául bőkezű királyi adományokkal emelte fel őket. Tetteik és szolgálataik a kiváltságlevelekben írtak meg.

⁶³ Róma tribunusa: Cola di Rienzi. Rienzit valójában már évekkel előbb, 1347 végén elűzték Rómából. (Lásd e kötet bevezetését a 24. oldalon.)

⁶⁴ A pápa Avignonban volt. (Lásd a 14. jegyzetet.)

⁶⁵ Veronika kendője.

⁶⁶ VI. Kelemen pápa Lajos királyt még az első nápolyi hadjárat idején egyházi átokkal sújtotta. (Dékáni Kálmán i. m. 130. 3. j.)

⁶⁷ 1350. október 25-én. A hódító jellegű, dinasztikus nápolyi hadjáratok rengeteg anyagi és véráldozatba kerültek, s végeredményben kudarcot szenvedtek. A hadjáratokból csupán a sereg vezetői húztak hasznot: a gazdag olasz városok egész sorát fosztották ki. (*Magyarország története*. Ua. 156.)

XXV. fejezet

A Szicíliai Királyság visszakerül a pápa úr kezéhez

Endre vajda országos főkapitány, Druget Miklós, Vilmos nádor öccse, Salerno városának kapitánya más vezérekkel és számos királyi hadinéppel majdnem három esztendeig volt már annak az országnak abban a részében. Sok hadat viseltek, Tarantói Lajos hadinépét sokszor legyőzték és szinte megsemmisítették, ezek már mind bezárkóztak az erősségekbe és a várakba. A rövidség okáért mindezt elhagyom itt, mert Endre vajda tetteit és hadakozásait, aki akarja, elolvashatja a számára kiállított birtokadományozó kiváltságlevélben. Ince pápa elküldötte követét, először a Krisztusban főtisztelendő atyát, Guido urat, a Szent Cecília egyházról címzett presbiter-bíbornokot, azután több alkalommal küldött ünnepélyes követül férfiakat, hogy szabaduljanak ki az említett királyi hercegek.⁶⁸ Azután hasonlóképpen Bertalan urat küldötte követül, a jogtudományok doktorát, aki kiváltképpen üdvös intésekkel ösztöklélte a királyt, hogy hívja vissza hadinépét abból az országból. Ennek sürgetésére, mint az egyház alázatos és engedelmes fia, a pápa úr kezére adta az országot, valamint a várakat, városokat, erősségeket és földeket, melyek birtokában voltak; követei, nevezetesen János úr, a választott veszprémi püspök, az egyházjog licenciátusa és mások adták át. Az országhoz való jogát azonban változatlanul fenntartotta. Az említett hercegeket is, akiket Visegrád várában őrzött, szabadon bocsátotta, s tisztességgel biztonságban elkísértette őket Velencéig, hogy onnan hazatérjenek. Ezek nagy vigassággal keltek át a tengeren Nápolyba, hol nagy ünnepélyességgel és tisztességgel fogadták őket; visszakerültek birtokaikba, fejedelemségeikbe s hercegségeikbe.

Nem hallgatom el azt, hogy nem tudom tisztán és világosan elmondani az eseményeknek az évek és napok szerint való sorát, mert hosszú idő telt el azóta. Egyet-mást magam tudtam meg, egyebekről más hitelt érdemlő, az eseményeket ismerő emberektől értesültem. Bocsánatot kérek tehát, s adassék is meg a bocsánat; elegendő, ha elmondom, mi történt. Ami több megírni és elmondani való van, ráhagyom azokra, akik többet tudnak a király szerencsés és szerencsétlen kimenetelű viselt dolgairól, mint amennyi itt van leírva. Írják meg, mondják el ők.

XXVI. fejezet

A velenceiek követelik, hogy adják vissza nekik Dalmáciát

Miután ezeket az eseményeket így elmondottuk, szükséges a megkezdett tárgyhöz visszatérnünk. Szólnunk kell Dalmáciáról meg a tengerparti városokról.

A király ugyanis megőrizni akarván az uralma alá tartozó és a szent koronának alávetett fejedelemségeket, birtokokat és uradalmakat s régi állapotába visszahelyezni az elbitoroltakat, ünnepélyes követekkel, levelekkel s külön küldöttekkel, mint aki békére törekszik, több ízben kérte és intette Dandolo András⁶⁹ velencei dogét, hogy adja vissza neki és a szent koronának a teljesen elfoglalt Dalmátországot és a hatalmában tartott tengerparti városokat. A doge és Velence urai azonban ezt megtagadták; nekikészültek, hogy ellenálljanak, s elhatározták, hogy szembeszállnak a királyi felséggel.

⁶⁸ Lásd a XI. fejezetet.

⁶⁹ Andrea Dandolo (1309-1354), az egyik legkiválóbb doge, Petrarca barátja, ekkor már nem élt, az említett események utódai, Gradenigo János és Delfino János alatt történtek. (Dékáni Kálmán i. m. 133. 2. j.)

XXVII. fejezet

A király hadat indít a velenceiek ellen

Ezért a király a szomszédos tartományok tanácsosaival, fejedelmeivel⁷⁰, országlakosaival, örgrófjaival és hercegeivel együtt súlyos panaszt emelt a dogé és a velencei község nagy igazságtalansága ellen, hogy úgy ne lássék, ok nélkül és igaztalanul támad. Azon volt, hogy a rajta és országán esett sérelmet megbosszulja és megszüntesse. Hogy visszaszerezze az országnak Velence által hosszú idő óta megszállt jussát, nagy hatalommal készült Itália, a velencei dogé ellen. Személyesen indult el saját hadinépével, valamint német grófokkal és lovagokkal, kedvét kereső és segítségüket felajánló idegenekkel. Kivált a németeket szerette, kiknek nyelvét is ismerte; zsoldot, adományt bőven adott nekik, amiért szívesen tódultak hozzá és szívesen szolgálták őt. Velencei földeken és területeken áthaladva, Seravalle vára táján elfoglalta Coneglianót. Innen Treviso városához ment; ezt várával és a hozzátartozó földekkel, így Asolóval és Queróval együtt, ahol a crispiniacumi apátság van, megszállta. Elfoglalta Keverdet, Gorgoniát, Forgoniát és sok mást, s katonaságot helyezett el bennük. Azután hadinépe kapitányául a serény vitéz Tamást, a tisztelendő Miklós fráter esztergomi érsek úr fivérét hátrahagyva, fegyveresen visszatért Magyarországba.⁷¹

XXVIII. fejezet

Castelfranco várának ostroma

Azután a tekintélyes és hatalmas férfiút, az említett Kont Miklóst, Magyarország akkori nádorispánját küldte el ama részekbe.⁷² Ez a doge is a velenceiek Castelfranco nevű várát vette ostrom alá nagy sereggel. Egyhuzamban számos napot töltött itt, de mivel a vár meg volt erősítve, s fegyveres őrsege is nagy volt, semmire sem ment. Visszatért Magyarországba, s az említett Tamás lovagot hagyta ott. Tamás lovag és a király úr hadi népe először Trevisováros kapuja előtt, majd az ehhez közel fekvő mezőn ütközött meg Velence hadinépével; legyőzték őket, és sok foglyot ejtettek.⁷³ Harmadszor a hajózható Brenta folyó mellett harcoltak a németek és a velencei zsoldosok ellen. Lóháton, nagy veszedelmek között keltek át a folyón, mert mély volt a víz. Hajnalban hirtelen rontottak rájuk, a zsoldosokat legyőzték s foglyokat ejtettek; zsoldos szokás szerint ezektől elszedték lovukat és fegyverüket, majd szabadon engedték őket. Néhány más magyarral együtt a folyóba veszett Német Pál lovag, Csél fia János testvére. Tamást ezután a király visszahívta, s Hém fia Benedeket küldte oda helyébe. Benedek lovag odaérkezve sok csatát vívott a velencei hadinéppel, s legyőzte őket. Azután ismét az említett Tamás küldetett oda, s emberül, erősen megtartotta a király úr hatalma alatt ama várakat és földeket, amíg csak a király úr hadinépével a serény német Ellerbach lovag meg nem vívta és vissza nem szerezte Zárát: egy éjszaka megmászták a város falait, nagy csatát vívtak a velenceiek német és francia csapataival, amelyben ez a lovag halálos sebet kapott, s e seb következtében bevégezte földi életét. Velence odahelyezett ispánját vagyis kapitányát hadinépével együtt legyőzték, megfutamították, a várost megvívta és elfoglalták. Így a dalmát tengerparton a királyi hatalom megszilárdult. Miután Dalmátországot és ennek városait teljesen hatalmába kerítette, a király nem akarta tovább megtartani a Velencétől elfoglalt területeket, s ezért a várakat és tartományokat visszaadta nekik. Miután elhívta onnan hadinépét, s békességben adta át ezeket a területeket, esküvéssel egyezsége lépett a velencei dogéval és tanáccsal, hogy a király által visszaadott területeken senkit sem bántanak vagy büntetnek a királyhoz való hűsége miatt.

⁷⁰ IV. Károly német császár és II. Albert osztrák herceg.

⁷¹ A hadjárat 1356. június elejétől augusztus 23-ig tartott.

⁷² 1357 júniusában.

⁷³ Pór Antal szerint ez az ütközet később, 1358. január 14-én folyt le.(I. m. 321. 1. j.)

Később azonban a velenceiek, esküjüket megszegve, a királyi felség bosszúságára, ama földek lovagjait, podesztáit és főembereit, különösen a coneglianóiakat mégis lefejezték, megölték és javaikat elkobozták. Egyébként még a közöttük és a király úr között folyó háború alatt a velencei doge-palotában felakasztották Marino nevű dogéjukat több tanácsossal együtt, azzal vádolva őket, hogy a királyhoz szítanak,⁷⁴ s megölték és száműzetésbe kényszerítettek sok meggyanúsított trevisóit is. E földek visszaadása után Treviso városa végül egyezség útján megadta és alávetette magát Lipót osztrák hercegnek, a király atyafiának. Lipót herceg elfoglalta ezt a tartományt, meg is tartotta egy ideig, végül hasonlóképpen egyezség útján, bizonyos kikötések mellett carrarai Ferencnek, Padova urának adta át, s visszahívta onnan hadinépét.

XXIX. fejezet

Háború a litvánok ellen

Máskor személyesen nagyszámú sereget vezérelt saját hadából és a hozzácsatlakozott más nemzetekéből a litvánok ellen, akik támadták a keresztényeket, kiváltképpen Oroszországot. Földjüket, illetve tartományaikat nagy részben elpusztította, fejedelmüket elfogta, miután azonban ez nyomban hűséget és engedelmességet fogadott neki, szabadonbocsátotta. Így a király szerencsésen visszatért Magyarországra.⁷⁵

XXX. fejezet

Háború Ruténia ellen

Ezután két ízben ment saját népéből való és külországi erős sereggel a magyar szent koronának alávetett orosz földre,⁷⁶ hogy megvédje ezt az országot a litvánok ellen. Megszalasztva az ellenséget, s győzelmében bízva ez ország kormányzására hatalmas férfiakat rendelt vajdáknak, azaz kapitányoknak: először is Péter bánt, valamint a Krisztusban tisztelendő atyát, Imre egri püspök urat és Czudar Györgyöt öccseivel együtt, azután Bebek Imrét, majd pedig Kapoli Jánost. Ők az említett országot jól és dicséretesen védelmezték a szent korona számára, s megtartották a király úr hatalma alatt.

XXXI. fejezet

A pápa úr megsegítése három ízben küldött sereggel

Továbbá Ince, Gergely és V. Orbán boldog emlékezetű római papák kérésére első ízben Lackfi Miklóst küldötte el aki sok várost, helységet és várat vezetett vissza a római szentegyház engedelmességére, a lázadókat is leverte, s átadta őket Egyed bíboros apostol szentszéki követ úr kezébe. Azután Móricz fia Simont küldte el, aki mit sem végzett, s ezért magára vonta a királyi felség nemtetszését. Majd Orbán pápa úr idejében Péter bánt küldte Bologna város védelmére Barnabo és Galeazzo milánói urak ellen, akik ezt a várost ostromolták. Ez a Péter bán megtartotta s megvédelmezte a várost a pápa úr számára, s tisztességgel tért vissza Magyarországra.⁷⁷

⁷⁴ Ez még 1355-ben történt, de más okból: Marino Falieri a szenátus ellen szőtt összeesküvést. (Dékáni Kálmán i. m. 137. 3. j.)

⁷⁵ Az 1351-ben lefolytatott hadjárat valójában eredménytelen volt; Kieystut litván fejedelem csak színleg hódolt meg Lajosnak. (Pór Antal i. m. 266-269.)

⁷⁶ Galícia-Ladomériába, 1352-ben és 1355-ben.

⁷⁷ VI. Ince pápa érdekében Lajos 1357-ben küldött hadat. Az ő utódát, V. Orbánt 1368-ban támogatta egy magyar csapat. Orbán pápát követte a pápai trónon XI. Gergely; az ő megsegítéséről nincs adatunk. (Dékáni Kálmán i. m. 139. 2-7. j.)

XXXII. fejezet

Lajos király sereget küld az osztrák herceg megsegítésére

Nagy sereggel ezután Lackfi Pált küldötte az öreg Albert osztrák herceg segítségére, Thorgau város ostromára. Ezt hosszú ostrom után elfoglalták, s a herceg úr uralma alá hajtották.⁷⁸

XXXIII. fejezet

Lajos király sereget küld a boszniai részekbe.

Elvész a király úr kettős pecsétje

Továbbá nagy sereggel küldötte el a tekintélyes férfiút, Kont Miklóst, az ország nádorát, és a Krisztusban tisztelendő atyát, Miklós esztergomi érsek urat országának más báróival és lovagjaival Bosznia földjére, mely hasonlóképpen az ország koronája alá tartozik, hogy törjék meg néhány lázadó nyakasságát.⁷⁹ Ezek benyomulva ostrom alá vették Zvornik várát, de nem tudták elfoglalni, s emberekben és hadiszerekben nagy veszteséget szenvedve, elvonultak.

E hadjárat folyamán egy éjszaka az érsek-kancellár úr sátrából egyes ördögfiak alattomban ellopták a király úr hiteles kettős pecsétjét. Bizonyos idő múltával, miképpen kiderült, a tolvajok eladták Besztercén egy aranyművesnek; össze is törték. Ez a véletlenül megtörtént eset azonban nem okozott gondot a királynak. Más hiteles pecsétet készíttetett, átadta az érsek úrnak, a kancellárnak, s ezzel a pecséttel erősíttetett meg minden kiváltságlevelet, azaz okiratot, melyeket az elvesztett pecséttel bocsátott ki.

XXXIV. fejezet

A király bulgáriai hadjárata

Bement ezután nagy hatalommal a magyar szent koronának alávetett Bolgárországba.⁸⁰ Elfoglalta Viddin városát, s leigázta az országot, Stracimír nevű fejedelmét pedig, aki Bulgária cárjának nevezte magát, elfogta s Magyarországba küldte; egy ideig a zágrábi püspökség Govnik nevű várában illő és tisztos őrizet alatt tartotta, majd örömet visszaküldte Viddinbe, hogy őfelsége nevében, bizonyos megállapodások és szolgálatok mellett kormányozza az országot. - Így azután e fejedelem meg is tartotta őfelségének fogadott hűségét és engedelmességét.

XXXV. fejezet

A király hadjárata Károly császár ellen

Továbbá némely nézeteltérések miatt nagy sereggel és hatalommal személyesen indult a király a morva határ felé a híres fejedelem, Károly császár úr ellen.⁸¹ Levél útján magával a

⁷⁸ 1355-ben.

⁷⁹ Ez a hadjárat 1363 júniusában indult, célja a bogumil eretnek mozgalom letörése volt. A később patarénusnak nevezett eretnekség különösen a XII. század második felétől kezdve erősödött meg a Balkánon. A királyi és az egyházi hatalom, továbbá minden adózás és szolgáltatás megtagadását hirdető erősen antifeudális eretnek mozgalom számos parasztfelkelésnek adott ideológiát. Lajos király balkáni hadjáratai nagyon káros következményekkel jártak: megrontották Magyarország kapcsolatát a balkáni népekkel, meggyengítették a balkáni országokat, aláásták az ekkor már fenyegető török veszedelem útjában álló erőket. (Kardos Tibor i. m. 66-67., *Magyarország története*. 119., 157-158.)

⁸⁰ Lajos 1366-ban, 1368-ban és 1369-ben viselt háborút Bulgáriában. (Pór Antal i. m. 394-396.)

⁸¹ 1362-ben. Az ellenségeskedés határmenti rablók garázdálkodása miatt kezdődött. A békét 1364-ben kötötték meg. (Pór Antal i. m. 432-440.)

császárral is tudatta, hogy felmondja a barátságot. Bevonult Trencsén városába; serege szerte a mezőn és a réten szállt meg. De eközben, mielőtt seregével Morvaországba tört volna, eljött Trencsénbe néhány báróval és lovaggal a schweidnitzi herceg, hogy a császár nevében békeségről tárgyaljon. Fegyverszünetet kötöttek, s a békesség megszerzése végett elküldték Kont Miklós nádort, Bebek István országbíróval néhány lovaggal Brodba, a császárhoz, aki nagy sereget és sok lovat gyűjtött oda. Eközben azonban a király serege eloszlott, s azok békekötés nélkül tértek vissza.

XXXVI. fejezet

A morvaországi hadjárat

Majd László oppelni herceg urat és Péter bánt elég erős hadinéppel küldte Morvaországba.⁸² Ezek gyűjtogattak, s igen nagy kárt okoztak, azután hazatértek.

XXXVII. fejezet

Miképpen választották és koronázták Lajos királyt Lengyelország királyává

Továbbá, miután idő múltával meghalt nagybátyja, Kázmér lengyel király, óriási sereggel Lengyelországba ment, ahol nagybátyja után, örökösödés jogán, szerencsésen királlyá koronázták.⁸³

XXXVIII. fejezet

A király havasalföldi hadjárata

A király továbbá személyesen maga tört be Bulgárián át a szent korona alá tartozó Havasalföldre, túlnan a Székelyföld felől, az erdélyi részekből pedig nagy sereggel, nemesekkel és székelyekkel küldötte át Miklós erdélyi vajdát Móricz fia Simonnal és más jeles lovagjaival: figyeljék a havasalföldi részeket, mert ama részek vajdája, Lajk fellázadt a királyi felség ellen.⁸⁴ Ez nagy sereggel állt a Duna mellett, Bolgárországgal szemben, hogy cselt vetve megakadályozza a király úr seregének betörését. Miklós vajda azonban a maga seregével erős harc árán átkelt a Jalomica folyón, ahol a valahoktól épített sáncok és erődítések voltak. Vitéz harcban megütközött Lajk vajda nagyszámú seregével, melynek kapitánya, Oláh Dragomér ispán dombovicai várnagy volt. A csatában győzelmet aratott, sokakat megölt, magát a kapitányt megfutamította. De azután vigyázatlanul nyomult előre; torlaszok és sűrű tövisbozótok közé zárva, szűk ösvényre jutott. Az erdőkből és a hegyekről rengeteg valah támadta meg, s megölték serény alvajdájával, Péterrel, valamint Vas Dezsővel és Vörös Péter küküllővári várnaggyal, Székely Péterrel és Lászlóval, ezekkel a harcias férfiakkal és sok más lovaggal, főrangú nemessel együtt. Midőn a magyarok hadinépe ama sereg elől meghátrált s futásnak eredt, ingoványos, mocsaras helyre kerültek, gyepek közé szorultak, s a valahok sokat

⁸² 1371-ben.

⁸³ Lajost 1370. november 17-én koronázták lengyel királlyá. Szemben a magyar polgári történetírás állításával, ez nem jelentette Lengyelország beolvasztását a magyar birodalomba. „Három tenger által határolt magyar nagyhatalom” sohasem létezett. Lajos lengyel királysága káros volt mind a lengyelországi viszonyok, mind a magyar-lengyel kapcsolatok fejlődésére. (*Magyarország története.* 157.)

⁸⁴ Lajk atyja volt Sándor vajda, akinek felkeléséről a III. fejezetben ír Küküllei. E havasalföldi hadjárat 1369-ben folyt le.

megöltek közülök, csak néhányan menekültek meg nagy veszedelemmel és poggyászuk elvesztésével. Miklós vajda holttestét nagy harccal ragadták ki a valahok kezéből. Elhozták Magyarországra, és Esztergomban temették el a Boldogságos Szűz Mária klostromában. Ily szerencsétlenül kezdődött a háború, de azután a szerencse ismét jóra fordult. Gara Miklós macsói bán, serény és harcias férfiú mellvédekkel és védőtornyokkal felszerelt sajkákon hatalmas erővel vezette át a királyi sereget a Dunán, Lajk vajda harcosainak és íjászáinak támadása közepette. Hullott a valahok nyila, mint a záporosó. De azután az ellenség megfutott, s eloszlott, mint a füst. A sereg megmaradt része benyomult Szeverinnél az országba, és elfoglalta. Ekkor a király első ízben itt Szeverin várát, néhány év elteltével azután Brassónál, a havasalföldi határnál az igen erős Törcs várát építtette; a várakat könnyűfegyverzetű gyalogosokkal, zsoldosokkal és angol íjászokkal⁸⁵ őriztetve tartotta meg hatalmában.

XXXIX. fejezet

Lajos király különböző hadjáratai, jámborsága és egyéb virtusai

Továbbá majdnem évenként vagy minden harmadik évben megindította seregét ellenségei és a lázadók ellen; gyakrabban a rácok és a moldvaiak ellen harcolt nagy kitartással. Rácországnak a királyi hatalom alatt való megtartásában kiváltképpen sokat fáradozott Osl fia Domokos macsói bán Szemere albánnal, utóbb Gara Miklóssal, aki ifjan lett bán, s tevékeny volt, serény és háborúban körültekintő.

Továbbá a király igen bölcs és bőkezű volt, sok háborút viselt szerencsésen, sokat szerzett vissza országának. A hadi-dicsőségen kívül jeleskedett a tudományokban is: szenvedélyesen művelte a csillagászatot.⁸⁶ Tökéletes virtusai miatt a király a barbárok előtt is nagy szeretetnek örvendett; a maga nevét sok nemzet előtt tiszteltté tette. - Jámbor volt a katolikus hitben, adakozó a szegények iránt, megvédte az egyházak jogait, s nagyon kitüntette az egyházi méltóságokat.

XL. fejezet

Mik történtek még uralkodása alatt

Miután pedig a bölcs mondása szerint a jótetteknek dicsőséges a gyümölcse, s fenntartandó az emlékezete, méltán és nem érdemtelenül toldom ide, mi történt még az ő idejében, az ő uralkodása alatt.

XLI. fejezet

A zsidók kiűzetése

Hitbéli lelkesedésében katolikus vallásra óhajtotta téríteni a zsidókat, meg akarta nyerni őket Krisztusnak. Miután azonban szándéka a zsidók kitartó makacssága miatt meg nem valósulhatott, egész Magyarországból elbocsátotta mind a zsidókat, s meghagyta, hogy űzzék ki őket. Kamatszédésből felhalmozott javaikat és vagyonukat megvetette mint a sarat, nem akarta sem

⁸⁵ Ez az angol zsoldos csapat igen híres volt, valószínűleg Toldi Miklós hozta be őket, aki azután a csapatban másodkapitányi tisztséget viselt. (Pór Antal i. m. 405-406. j.)

⁸⁶ E csillagászathoz horoszkópkészítésen alapuló csillagióslás is hozzátartozott, amit Lajos minden nagyobb vállalkozása előtt igénybevett. Uralkodása idején létesült Magyarország első egyeteme, Pécssett, 1367-ben.

birtokába venni, sem lefoglalni. Így Magyarországból valamennyien kimentek, s eloszlottak Ausztriában és Csehországban.⁸⁷

XLII. fejezet

A remeték rendje és Szent Pál első remete tetemének hantolása

Szent Pál első remete szerzeteseinek rendje virágozni és sokasodni kezdett Magyarországon. Így e rend atyjának, Szent Pálnak tetemét Velencéből áthozták Magyarországra és ünnepélyesen elhelyezték a remeték klostromába Szentlőrincnél, Buda közelében, egy hegytetőn. Ezen a helyen tisztelik e szent atya érdemeit, és seregestül tódul oda az istent magasztaló nép. Először e király atyja, a boldog emlékezetű Károly király hozta be e rend szerzeteseit. Kevés gyülekezetük és telepük volt, mint Szentlőrinc, Szentkereszt, Szentlélek, Szentlászló. A pilisi erdőben és egyéb helyeken voltak világiak is, akik a remeték neve alatt kóboroltak.⁸⁸

XLIII. fejezet

A márianosztrai klostrom építése

Lajos király továbbá az említett rend számára kiváló klostromot épített Márianosztrán.

XLIV. fejezet

A leveldi klostrom építése

Továbbá más klostromot is építtetett Levelden, a Bakonyban a karthauzi barátok számára, s elégségesen megadományozta.

⁸⁷ Magyarországon mindössze néhány ezer zsidó lehetett ebben az időben, főként a dunántúli városokban. Túlnyomó többségük kézműves vagy kereskedő volt. Az 1347-49-es nagy pestisjárvány idején Európa több országában borzalmas zsidóüldözés kezdődött annak a célzatosan terjesztett álhírnél, hogy a járványt a zsidók okozták a kutak megmérgezésével. Magyarországi pogromokról ez időből nem tudunk, de kétségtelen, hogy Lajos említett rendelkezése (1348-ban) ennek az antiszemita hullámnak a visszhangja. Mint egy 1374-ben kelt okiratból kitűnik, a zsidók száműzetése Magyarországtól csak rövid ideig tartott. (Molnár Erik: *A magyar társadalom története az Árpádkortól Mohácsig*. Budapest, 1949. 166.; Pór Antal i. m. 178-180.)

⁸⁸ A paraszti osztályharc éleződése, az egyház tekintélyének csökkenése, az eretnek mozgalmak terjedése arra kényszerítette az uralkodó köröket, hogy új módszereket is igénybe vegyenek a feudális kizsákmányolás biztosítására. Az úgynevezett „kolduló” és „remete” szerzetesrendek a szegénység leple alatt igyekeztek a nép bizalmába férkőzni. Közben vagyonszerzésüket bonyolult módszerekkel leplezték. Így például külön pápai engedéllyel házakat szerezhettek, harmadik személy közvetítésével állandó jövedelmi forrásokkal (föld stb.) rendelkezhetek a kolduló rendek - domonkosok, ferencesek - is. A remete rendek között ekkor legjellegzetesebb a magyarországi alapítású pálos rend, amely az Anjouk alatt élte fénykorát, óriási vagyonra tett szert. A 1263-ban alakult rend szerzeteseit nem Károly Róbert hozta be, az ő idejében csupán beiktatást nyert a rend a többi szerzetesi rendek közé. (Székely György: *Az egyházi nagybirtok újjászervezése. Harc az egyházi kizsákmányolás ellen - eretnekmozgalmak*. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században. Budapest, 1953. 342-350.)

XLV. fejezet

Két kápolna alapítása

Csodás és szép kápolnát emeltetett továbbá Aachenben és Máriacellben a Boldogságos Szűznek. Elég bőkezűen megadományozta ezeket, az istentisztelethez szükséges értékes felszereléssel, edényekkel, kelyhekkel, könyvekkel, különféle miseruhákkal és egy színarany kehellyel ékesítette.

Bőkezősége és jó példájú cselekedetei sokakat arra buzdítottak, hogy kövessék alázatos igyekezetét. Bárók, lovagok, nemesek és egyes főpapok lakóhelyeket juttattak és klastromokat építtettek az említett remete rendnek, s megadományozták az isten magasztalására és Szent Pál dicsőségére.

XLVI. fejezet

A kunok megtérítése

Hogy az isten nevének dicsőségére terjedjen a keresztény hit, gondoskodott arról, hogy a kunok nemzete, mely a tatárok szertartását követte, katolikus hitre térjen. Ezért alázatos kéréssel fordult az apostoli székhöz, akárcsak Szent István király, akit az isteni gondviselés választott ki arra, hogy Magyarországon megvesse az új hit alapját, s aki az apostolok módjára, lelki értelemben szinte mennyei harmattal öntözte a hívők szívét. Az apostoli székhöz utasítására minorita-rendi szerzetesek kaptak megbízást, hogy gondozzák a nép lelkét, mely már ismerte a keresztény hitet, lássák el az egyházközséget, és szolgáltassák ki az egyházi szentségeket. Így napról napra megerősödnek a hitben.⁸⁹

XLVII. fejezet

A boszniai patarénusok megtérítése

Peregrinus boszniai püspök úr, a minoriták rendjének tagja, a nagy jámborságú és tudományú férfiú által a király rendeletére megtérítették és megkereszteltették a boszniai patarénusok, akik felette elszaporodtak s mindenféle tévtannak hódoltak.⁹⁰

XLVIII. fejezet

Némely szlávok megkeresztelése

Továbbá megtérítették és megkereszteltették a Lipna vidéki szlávok kemény nyakú népe. A katolikus papok Szent Jeromos egyháztanító fordítása szerint szolgáltatták ki nekik az egyházi szentségeket. Most azonban, mint mondják, visszaestek hitehagyottságukba és régi tévelygésükbe, s még rosszabbak lettek.

⁸⁹ A korábban nomád állattenyésztéssel és katonáskodással foglalkozó, nemzeti szervezeti életben élő kunok soraiban ekkor már előrehaladt a feudalizálódás folyamata: egyesek nemesi kiváltságokat nyertek, a nagy többség jobbágysorba került, csupán kevesen tudták megőrizni még egy ideig régi szabad életmódjukat. A kunok a kereszténységet ellenkezés nélkül felvették, de szokásaikon ez mit sem változtatott. (Győrffy György: *A kunok feudalizálódása*. Uo. 263., 266-267.)

⁹⁰ Lásd az 50. jegyzetet.

XLIX. fejezet

Miképpen kapott új lakosokat Moldva, mely előbb elnéptelenedett

Szintén az ő uralkodása idején Bogdán, a máramarosi valahok vajdája ama vidék hozzácsatlakozó valahjaival titokban átköltözött a magyar korona alá tartozó Moldva földjére, melyet a tatárok szomszédsága miatt lakosai régen elhagytak. Bár a király serege gyakran harcolt ott, a valahok nagyon elszaporodván elterjeszkedtek abban az országban. Az ottani valahok által választott vajdák a magyar király hűbéreseinek vallják magukat, s hűbéradó fizetésére kötelesek, a szokott adófizetés mellett.⁹¹

L. fejezet

Döghalál, inség és földrengés

Továbbá az ő uralkodásának idejében egyes helyeken meg egész Magyarországon és a szomszédos országokban is dúlt a dögvész.⁹² És különböző időkben éhínség is volt, mert a sáskák és egerek elrágták a kalászosokat és a többi vetést. Több ízben nagy földrengés is volt egyes helyeken.

LI. fejezet

Az udvarnokok és más udvari szolgák felszabadítása

Számos udvarnok és más mindenféle udvari szolgálatra kötelezett szolganép ugyancsak az ő uralkodása idején szabadult fel s emelkedett a magyar nemesség soraiba. Mert a király kegyes volt mindenkihez, birtokokat adományozott, ezért bőkezűnek és jóságosnak tartották.⁹³ Szerfelett szerette mindenki.

LII. fejezet

Lajos király feleségei és gyermekei

Említésre érdemes, úgy vélem, az is, hogy Lajos királynak két felesége volt. Az első a nemes Margit, akinek atyja a nagyságos Károly úr, akkor morva örgróf volt, aki később császárságra emelkedett. Ez a felesége gyermektelenül halt meg. Második felesége a nemes Erzsébet

⁹¹ Az erdélyi románok feudalizálódása ebben az időben bontakozott ki fokozottabban. A román parasztok a növekvő kizsákmányolás elől menekültek Moldvába. Lajos erőszakkal próbálta útjukat állni, de hasztalan. A moldvai román fejedelemség Bogdán vajda (1359-1365) vezetésével önállósult. (Székely György: *Az erdélyi románok feudalizálódása*. Uo. 243.)

⁹² Az 1347-49-ben tomboló borzalmas pestisjárvány, amely Európa egyes országaiban (Anglia, Olaszország) a lakosság egyharmadát, sőt talán még nagyobb részét elpusztította, Magyarországon viszonylag rövid ideig tartott, és enyhébb lefolyású volt. Így is áldozataul esett azonban a lakosságnak mintegy tíz százaléka. (Molnár Erik: i. m. 249-250.)

⁹³ Az alsóbb birtokos rétegek adózás alóli felszabadulásának, nemessé válásának folyamata Lajos uralkodása idején teljeseedett ki. A bárók hatalma ugyanakkor megnőtt, a hadjáratokban tanúsított „érdemeikért” újabb és újabb birtokadományokat csikartak ki a királytól. A parasztság kizsákmányolása fokozódott; nőtt a pénzjáradék is, és 1351-ben bevezették a kilencedet, a terményjáradék e jellegzetes, súlyos formáját. (*Magyarország története*. 159-162.)

asszony az említett István bán leánya volt, akitől három leánya született: Katalin, Mária és Hedvig. Katalin korai halállal halt meg gyermeki korban. Mivel királyi sarjadékokhoz fényes házasság illik, hogy az ebből eredő maradék származásánál fogva fényes címekkel ékeskedjék, Máriát, jeles nemzetségének emelése végett, házassági szerződéssel eljegyezte a fenséges fejedelemmel, Zsigmond brandenburgi örgróffal, amikor még mind a ketten gyermeki korban voltak. Zsigmond császári atyától származott, és császári fény ragyogta be. A király tanácsot tartott előbb a felséges királyné asszonyokkal; anyjával és hitvesével, valamint az ország főpapjaival és báróival, majd Nagyszombatban Zsigmond anyja, a császárné s a cseh főurak jelenlétében nagy ünnepélyességgel és vigalommal történt az eljegyzés. És a jegyeseket magánál tartotta, hogy itt nevelkedjenek. A királyi trónra emelve most együtt is uralkodnak.⁹⁴ Hedviget pedig atyja halála után Lengyelország királynőjévé koronázták; utóbb Lengyelország főurai, bárói és nemesei összeházasították a hatalmas litván fejedelemmel, Jagellóval, aki katolikus hitre tért, s öccseivel együtt megkeresztelkedett. Lászlónak nevezték el, s ünnepélyesen lengyel királlyá koronázták. Hasonlóképpen ő is örvendezve uralkodik feleségével együtt abban az országban.

LIII. fejezet

Lajos király békés és csöndes napjai

Midőn azután a következő időkben a királyi hatalom kiteljesedett, s királyi trónusa felvirágzott, minden boldogságát az istenbe helyezte, királyságának és országának minden gondját neki ajánlotta, mert minden jó tőle származik. Nem szenvedélyesen és önkényesen akart uralkodni, hanem mint az igazság őre. Semmit sem kísérelt meg józanság és törvény nélkül. Mert az országnak a józan ész és a törvény szerint való buzgó kormányzásában legfőbb az eleven serénység és az uralkodói bölcsesség. Miután országlásának természete nem emberi, hanem inkább isteni eredetű volt, óhajta és szándéka arra irányult, hogy kövesse az előtte uralkodott szent királyoknak és atyjának nyomdokait, akikben tökéletesen kiterelődött a hívő lélek s a keresztényi hit. Ezért országait, földjeit és az alája vetett lakosokat megtartotta szabadságaikban, szokásaikban, törvényeikben, jó békességben és nyugalomban, különösen azokat, akiket hitben újjáalkotott az Úrnak; győzedelmesen megvédelmezte őket ellenségeinek, kiváltképpen a pogányoknak cseleltől és támadásaitól. Országának egyházait is megtartotta jogaikban és szabadságaikban, s gyarapította világi javakkal.

LIV. fejezet

Lajos király szemlélődő élete

Midőn megértette és látta, hogy országai és uralmai körös-körül mindenfelé nyugalomban és békességben virágoznak, ámbár a gyermekkor óta megszokott vadászat gyönyörűségét továbbra is felette űzte, végül mégis a földi dolgokkal való foglalatosságot, melyet nehéz tévedés nélkül intézni, s a gondokat félretéve, s összetaposva és maga alá gyűrve testi vágyait, az isten parancsolatainak készséggel engedelmeskedik mert minden test fű, s annak minden vágyakozása csak olyan, mint a fű virága. Szemlélődő életet kezdett élni, elvonulva az emberi sokaság zűrzavarától, hogy jámbor cselekedeteknek éljen, s buzgó és alázatos imádságokba merüljön. És megmaradt ebben állhatatosan.

⁹⁴ Zsigmond 1387-től ténylegesen már egyedül gyakorolta a királyi hatalmat, formailag azonban Mária haláláig (1395) társuralkodó.

LV. fejezet

Lajos király halála és eltemetése

Végül az örök életre óhajtozva s elhagyva e küzdelmes életet - amiképpen a zsoltáros mondja: Jó nekem az istenen csüggenem s reményemet az Úristenbe vetnem! -, az isten hívására elköltözött e világból szeptember havának tizenegyedik napján.⁹⁵ Kevéssel azelőtt csodálatos üstökös tűnt fel. Halálakor az országban oly nagy gyász támadt, hogy szinte mindenki megsiratta halálát. Eltemettetett Székesfehérvárt abban a kápolnában, melyet maga építtetett a Boldogságos Szűz templomának oldalán. Hitvесе, Erzsébet királyné később azt az Úr ezerháromszáznyolcvankettedik évében ugyanazon hó tizenhatodik napján megadományozta.

Negyven esztendeig uralkodott, egy hónapig és huszonkét napig. - Sudár termetű ember volt, nyílt tekintetű. Haja, szakála göndör, arca nyájas, vastag ajkú, válla kissé meghajlott.

⁹⁵ Pontosabban: 1382. szeptember 10-én.

A NÉVTELEN MINORITA KRÓNIKÁJA⁹⁶

I. fejezet Endre megöletése

Amidőn pedig Lajos király úr hazatért Litvániából, testvéri szeretettel várta, hogy öccsének, Endre királynak az apostoli szék átadja a Szicíliai Királyság koronáját s mihamarabb felruházza őt a királyi méltósággal. De jaj, vártuk a békességet, s nem jött - kerestük az egyezséget, s íme, zavar támadt. Johanna ugyanis, Endre király felesége, felette gögös természetű volt, s mivel gögös, irigy. Nem akarta tehát elviselni, hogy az országban bárki is vele egyenlő rangú, vagy éppenséggel nála méltóságosabb legyen. Ezért megakadályozni igyekezett, hogy Endre király elnyerje a koronát. S minthogy irigységében nagyon gyötrődött, epés elkeseredésében még a férjének megadott tiszteletet is irigyelte.

Ó, minden nők leghitványabbja, az isten jótéteményeiért háládatlan, az ártatlanság hitvány üldözője, az istennel szemben konok, legközelebbi rokona iránt gonosz, önnön lelkével szemben bűnös, az általános erkölcs gyűlölője, jámborsággal szemben kevély. Ó, hitványság és rosszság edénye, ó, harag fáklyája és tüze, ó, nagy gyalázat terhe: mennyi gonoszságot támasztottál, mennyi bűnt követtél el! Az isten egész egyházát bemocskoltad botrányoddal. Lásd, értsd meg és fontold meg, mit cselekedtél, mily nagy bűnre vetemedtél! Férjedet és uradat pusztítottad el, betörted saját fejedet, megfeketítetted dicsőségedet, felségsértés bűnébe estél! Nemes, jeles ifjat: királyfit öltél, az igazat és az ártatlant fojtottad meg, a jog szerint leendő királyt ölted meg, rokongyilkosságba estél. És szégyenkezés nélkül vitted végbe mind e döbbenetes gonoszságot, ó, te Jezabelnél is szentségtelenebb, gyilkos Medeanál is kegyetlenebb!

Ó, derék, fiatal Endre király, ó, kedves ifjú, ó, méltó sarjadék, ó, nemes utód! Nem nagy hadmenetben estél el, hanem úgy buktál el, mint az igazak az aljasság fiai előtt! Sok országlakos méltán sirat téged, sír miattad!

Az Úr ezerháromszáznegyvenötödik évében szeptember tizenkilencedikén Aversa városában, nyolc mérföldnyire Nápolytól, felesége, Johanna és cinkosai adták át a kegyetlen halál torkának. Ok nélkül ölték meg. A magyarok vitték Nápolyba, akiknek őrizetére anyja, Erzsébet asszony, Magyarország királynéja bízta. Akkor, meggyilkoltatása órájában maga Endre király küldte szállásukra ezeket a magyarokat. Bár többen felkeltették benne a gyanút, hogy felesége meg akarja őt ölni, ő mégis ártatlannak gondolva magát, el nem hihette róla ezt a szándékot. Ártatlan báránként ölték meg. Mikor azután tetemét Nápolyba szállították, hogy eltemessék, egybesereglett az egész város, és mintha saját fiát temette volna, vigasztalhatatlanul megsiratta. Endre király holttestét Nápolyba vitték, és eltemették a székesegyházba nagyatyja, Martell Károly mellé. És mondják, hogy halála után isteni rendelésre mindjárt csodákkal tündökölt. És az ártatlanul hullott vér megtoroltatott: férfiak és nők, akik halálára összeesküdtek, szinte valamennyien kegyetlen halállal veszttek el.

⁹⁶ A Névtelen Minorita krónikatöredékének nincsenek fejezetcímei. A címetek - hasonlóan a korábbi magyar nyelvű kiadáshoz (Középkori Krónikások XI. Budapest, 1910. Fordította Dékányi Kálmán) - a könnyebb tájékozódás kedvéért mi adtuk. Az eredeti fejezetszámokat a tartalomjegyzékben közöljük.

II. fejezet

Erzsébet királyné gyásza

Mennyire megsiratta fia halálát édesanyja, a királyné asszony, jobb elhallgatni, semmint valamit is mondani, mert ezt a keserőséget úgy nyelv el nem mondhatja. Urak és úrnők, hajadonok és özvegyek, Magyarország főnemesei mind összejöttek a királyné asszonynál, s látván a királyné fájdalmát ártatlan fiának veszte fölött, mindnyájuk szívét sírás és részvét hasogatta. Úristen, add, hogy bosszulatlanul ne boruljon a föld az ártatlanul hullott vére, mely igaz fiadnak, Ábelnek szavával kiált hozzád: aba, aba!

III. fejezet

Lajos király hadjárata a velenceiek ellen Zára miatt

Lajos király pedig, betelvén gyászának ideje öccse, Endre király halála felett, az Úr ezerháromszáznegyvenhatodik évében Szent György napján⁹⁷ nagy fegyveres sokasággal indult ki a velenceiek ellen, hogy megvédelmezze Zára városát, melyet a velenceiek ostromoltak, mert elszakadt tőlük, s meghódolt a magyar királynak, amiképpen jog szerint is hozzá tartozott. Zára ellen a velenceiek egy erődítést is emeltek, melyet Székácsnak neveztek. Lajos király pedig hadigépekkel és más egyéb hajítógépekkel s vitézei harcával akarta megvívni Székácsot. Mikor pedig eljött ama erőd megvívásának napja és órája, s elrendezték a hadsorokat és csatarendeket, Lajos király úr barátságos szavakkal buzdította seregének főembereit és vezéreit, emlékeztetükbe idézve a maga és atyja, Károly király jótéteményeit, melyekkel őket oltalmazta: egyetlen általános rohammal támadjanak a várra, hogy ezzel Székács védőit megosztva, vitézségüket megtörjék, s a várat így gyorsan elfoglalják.

Egyszerű, őszinte lélekkel így tervezte ezt Lajos király. Mivel azonban, mint mondják, a harcosok vezéreinek és főembereinek akaratát megrontotta a velencei forint, szándékuk nem egyezett a király úr tiszta, egyenes akaratával; amint ezt az eredmény bizonyította, a sereg főemberei árulók módjára nem bocsátkoztak csatába. Mikor ugyanis a tábor felállított hadsorai, az ellenségnek rémületes látványt nyújtva, csatasorban nyíllövésnyire megközelítették Székácsot, megálltak, s a csalfa velenceiek pénzétől megrontva, nem akartak továbbmenni és harcolni. Így vesztették el nemzetük dicsőségre méltó hírnevét, s örök gyalázatot hagytak hátra maguknak és maradékaiknak. Lajos király úr felette bölcsen viselkedett megaláztatásában, mert bár főemberei és bárói miatt akkor dicsőséget nem szerzett, mégis minden cselekedetüket bölcsen elpalástolta, hogy lelküket még nagyobb gonoszságra ne ingerelje. Miután pedig a záraiak látták, hogy Lajos király úr, övéinek árulása miatt, őket meg nem védelmezhetette; a kenyér hiánya, a hadigépek lövései, a súlyos ostrom és az ellenük támadt sok baj miatt kénytelenek voltak magukat és városukat megadni a velenceieknek. És ezek azt tették velük, amit akartak.

IV. fejezet

Előkészületek a nápolyi hadjáratra

Miután Endre király halálát éppen azok okozták, akiknek legkevésbé sem kellett volna ezt megtenniök: felesége, rokonai és atyafiai, valamint bizalmasai és barátai - a gyilkosságnak éppen vadállati kegyetlensége rémületet és félelmet keltett a világ nagy királyaiban és fejedelmeiben, valamint kisebb nemeseiben és népeiben. Egyértelműen kérték tehát a mindenható istentől az igazságot, s imádkoztak felségéhez, hogy méltó büntetéssel sújtsa e nagy

⁹⁷ Április 24.

bűn szerzőit, s úgy sújtsa rájuk ostorával, miképpen megérdemlik, s napnál világosabban mutassa meg, hogy megtorlásul sújtja őket.

Attól az időtől kezdve, hogy Endre király meghalt, szinte egész Itáliából, de kiváltképpen Apuliából és Provence⁹⁸-ból sürgetve hívták Lajos király urat a városok fejei, a földesurak, a bárók és grófok és a köznép, hogy jöjjön el hozzájuk Magyarországból, s hírnökök, közeli atyafiak és rokonok útján szüntelenül és váltig ösztöklétek lelkét, hogy foglalja el a Szicíliai Királyságot, mely jog szerint Lajos királyt illette; s önszántukból és hűségéből tették ezt. Ki-ki ugyan természetből fogva szereti a maga urát, mégsem tetszett nekik az asszonyi uralom. Úgy hisszük tehát, hogy egyenesen isteni sugallatra, elsősorban saját akaratából, de más kevesek tanácsára is, engedett Lajos király a hívogatók kérésének, s úgy döntött, elmegy hozzájuk. S odamenetelét számos hirdetménnyel hozta nyilvánosságra, királyi pecsétjével megerősített számos oklevelet bocsátott ki erről. Miután azonban az okos intézkedik, s teendői felől bölcsen rendelkezik, égi oltalomban bizakodva, isten ihletésétől megvilágosodva, felövezve kardul isten ígéjét, a hit pajzsától oltalmazva, az Írás tanúságán tanulva s derék férfiak példájától támogatva nem könnyelműn járt el szándékának megvalósításában, hanem nagy, erkölcsös tisztességgel s gondos mérséklettel fogott elhatározott teendőihez.

Az Úr ezerháromszáznegyvenhetedik évében, nagybőjt közepe táján előre küldötte bizalmas híveit, nevezetesen János veszprémi püspök urat és Lőrinc fia Miklós mestert sok pénzzel, erősen meghagyva nekik, hogy átmenő útjukban ne ártsanak, ne alkalmatlankodjanak senkinek, s a rablástól tartózkodjanak, hanem mindenki tetszésére, békésen haladjanak útjukon, gyalázatos cselekedetük rossz hírével be ne szennyezzék az ő nevét s méltóságos és tisztelt országát, s ebből kifolyóan meg ne botránkoztassanak sokakat. Nyomozzák titkon, milyen állhatatosak és hívek azok, akik a király urat behívták s várják, és vetélytársai törekvéseit tőlük telhetően hiúsítsák meg. A király említett familiárisai elmentek Apuliába, s parancsához híven mindenki iránt békésen és jóindulatúan viselkedtek. Mindenhol tisztességgel fogadták, s buzdítva és megörvendeztetve bocsátották el őket.

V. fejezet

A hadjárat kezdete; bevonulás Aquilába

Aquila városába megérkezve, Lallo úr, a polgári jog doktora, ama Aquila város jeles feje nyájasan fogadta, tisztességgel látta őket, s bőségesen beváltotta testvére által Lajos királynak tett hűségi ígéretét. Ezt valóságos tevékenysége is igazolta. Lajos király valamennyi ellenségével szemben ugyanis biztos falként állott, szembeszállt ellenségei minden támadásával, hűségesen teljesítette minden ígéretét, és hűségesen igazgatta a király javait. Lajos király követei hírnököt küldtek az apuliai királyság különböző részeibe, s úgy találták, hogy azok erősek, állhatatosak és kitartók a magyar király iránt való hűségükben. Végül levélben értesítették a király urat, hogy sikerrel jöhet az országba.

Ekkor Lajos király nem hirtelen és egyszerre küldötte katonáit Apuliába, hanem csapatonként, a föld népe meg ne rémüljön, hogy erőszakosan és bosszúállással akarja elfoglalni az országot. Ezért serege főembereinek és harcosai vezéreinek meghagyta, hogy folyamatosan, hatvananként, százanként, ezrenként vonuljanak be. Így küldte aztán előre abban az évben Szent György napja táján⁹⁹ Miklós választott nyitrai püspök urat, hogy ezekben az ügyekben más főemberekkel és ispánokkal eljárjon. Azután az apostolok oszlásának ünnepe táján¹⁰⁰ is

⁹⁸ Provence ebben az időben a Nápolyi Királysághoz tartozott.

⁹⁹ 1347. április 24.

¹⁰⁰ Július 15.

hasonlóképpen nagy sereget küldött át. Ezek Aquilában egyesültek a Lajos király úr költségén fogadott harcedzett zsoldosokkal, s leverték a durazzói herceget és Lajos tarantói fejedelmet, Johanna férjét, akivel Endre király halála után Johanna házasságot kötött, s a király úr más ellenségeit: elfoglalták városaikat és erősségeiket. Lajos király uralma napról napra egyre jobban megerősödött ellenségeivel szemben, a durazzói hercege és a tarantói fejedeleme pedig jelentősen megfogyatkozott. Ezután Mindenszentek napja táján elküldötte nagyobb sokaságú fegyveressel Miklós nádorispán urat, hogy az Aquilában levő többieknek erősítésül és oltalmul legyen.

Mindezeket így intézve, szorgosan kezdett gondoskodni Lajos király úr arról, hogy eltávozik Magyarországból, Itáliába megy, s Magyarországot olyan állapotban hagyja, hogy távollétében semmiféle ellenség se merészelje megtámadni az országot. Magyarországot ugyanis a tatárok és a szerezsenek veszedelmes ellenségeskedése fenyegette. De az Úristen megsegítette aggodalmában, mert annyira ostromozta amazokat, hogy nem kellett félni és rettegni tőlük. Az Úr ezerháromszáznegyvenhatodik évében ugyanis az isten dögvészt küldött rájuk, mely annyira dühöngött, hogy mint mondják, néhány hónap alatt háromszázezer tatárt terített le és pusztított el. Így tehát az Úristen gondoskodásából Lajos király békességben volt országa határán ellenségeivel szemben, biztonságban volt barátai és atyafiai felől. Az ország kormányzását elsősorban anyja, Erzsébet királyné asszony kezébe tette, aki nagy jámborságú és bölcs, felette szent életű és kegyes volt. Így bölcsen intézkedve és okosan rendelkezve, az Úr ezerháromszáznegyvenhetedik évében Szent Márton napján, vasárnap útnak indult Apuliába. Az ország határáig azonban titkon ment, szinte bujkálva, kevesedmagával, hogy ellenségeinek csalárdságát és cseleit kijátssza.

Midőn Cillibe érkezett, Cilli ura, aki szívélyes viszonyban volt vele, nagy tisztességgel fogadta a király urat. Mikor a németek és az osztrák herceg lovagai biztosan értesültek arról, hogy Lajos király úr, aki erkölcsi tisztaságával jeles, nemességgel tündöklő nagylelkűséggel ékes, a bőkezűség virtusával magasságos, a harcban serény és számos erény gyöngyeivel ékes, Apuliába megy, egy lélekkel hozzá gyülekeztek, s nagy hűséggel és állhatatossággal csatlakoztak hozzá, kitéve magukat érte minden elkövetkező veszedelemnek. A király úr folytatta útját, és íme, már nagysokaságú fegyveres követte őt örömmel. Megérkeztek Saciléba, az aquilai patriarcha egyik várába, mely a velenceiek határán fekszik. Megtudva ezt a velenceiek, akik telve vannak álnoksággal, ünnepélyesen követeket küldtek a királyhoz, hogy kössön velük békét, s úgy keljen át határaikon. A király azonban megfogadta Lackfi István tanácsát, s meg sem hallgatta őket: úgy ne lássék, mintha éhségtől vagy szükségtől kényszerítve kötött volna békét a velenceikkel s ezt gyávaságból tenné. Elbocsátva tehát a velenceieket, meghagyta Lackfi Istvánnak, aki akkor erdélyi vajda volt, meg a többi magyar, osztrák és német nemesnek, rendezzék el csapataikat, s induljanak vele Veronába. Megerősödve tehát a fenti sereggel és harcosok segédcapataival, félelem nélkül gyorsan átkelt Treviso felett a velencei határon, hasztalanul iparkodtak ezt a velenceiek megakadályozni. Mikor pedig Veronába érkezett, íme Mastino della Scala úr, Verona ura sietett elébe, fogadta tisztességgel, nagyszerű ajándékokkal tisztelte meg, s elmondhatatlan számos, dús lakomát ült a királlyal és lovagjaival, dicsőségesen és vigadozva.

Megtudván pedig Itália lakosai, hogy a király úr Veronába érkezett, a városok fejei és a földesurak követek útján, s akik tehették, személyesen tódultak hozzá, hódoltak előtte, esküvessel kötelezve magukat hűséggel csatlakoztak a király úrhoz, s parancsolatai és utasításai szerint kívántak szolgálni neki. Ezután békén áthaladt Mantován, Bolognán, Forlin és a spoletói völgyön, s övéinek nagy örvendezésére és vigasságára, karácsony előnapján megérkezett Aquilába. Ki tudná elmondani, miképpen fogadták a régen óhajtott, hosszú ideje várt királyt! A keresztény nép örült először is az Örökös Király akkori születésnapjának, s egyszersmind örvendett természet szerint való ura, azidőbeli királya látásának is. Így örömet öröme

halmoztak. Apuliának csaknem összes főemberei, grófjai, közönséges nemesei és a városok fejei, maguk vagy hírnökeik útján a királyhoz tódultak Aquilába, elismerték természet szerint való uruknak, s örök hűséget fogadtak neki.

VI. fejezet

Capua és Aversa megszállása

Megülve az Úr születése napjának ünnepét, az Úr ezerháromszáznegyvennyolcadik évében tanácsot tartott, s Nápoly, Capua és Aversa városok ellen menni készülődött; úgy látszott, ezek részben Johannához és cinkosaihoz szítottak.

Károly durazzói herceg és a tarantói fejedelem fivérével, Lajossal, Johanna férjével és más királyi hercegekkel sereget fogadtak és gyűjtöttek, s szembe akartak szállni a magyar királlyal. Capuába mentek, hogy megakadályozzák bevonulását. A magyar király is összeszedte seregét, s Capuához ért, hogy bárki szegül is ellene, megharcol vele. Látván azonban ellenfelei, hogy a magyar királlyal az isten áldása és erős sereg van, s tudva, hogy a nápolyiak nem bírnak szembeszállni vele, felgyűjtották a Capuába vezető kaput; a királyi hercegek pedig megfutamodtak, rendetlenül elvonultak. Lajos királynak szabad bemenetele nyílt. Bevonult Capuába, el is foglalta; sem övéinek, sem másnak nem esett bántódása.¹⁰¹ Miután Capuát már bírta, elindította seregét, s Aversába ment, hol tisztességgel fogadták. Miután Johanna meghallotta a király úr jövetelét, férjével, Lajossal Nápolyból három gályán szerencsésen Franciaország felé menekült, hogy szabaduljon a király kezétől. A durazzói herceg meg a tarantói fejedelem azonban fivéreikkel együtt Lajos király úr kezébe estek, aki elfogta s őrizetbe vétette őket. Ama helyen, ahol az ártatlan Endre királyt galádul megölték, s testét gyalázatosan egy ablakon át a kertbe vetették, a király úr a durazzói herceget egy katonája, Becsei Imre fia Vesszős által január hó huszonharmadikán lefejeztette, s tetemét az ablakon át ugyanabba a kertbe tisztesség nélkül kidobatta.

VII. fejezet

Endre fiát és a fogoly hercegeket Magyarországba küldik

Aki bűnhődésre juttatja a gonoszokat, áldott az isten mindenképpen. A király úr Endre király Martell Károly nevű fiát és Károly durazzói herceg két öccsét, Lajost és Róbertet, valamint Róbert tarantói fejedelmet és öccsét, Fülöpöt Magyarországba küldte. Endre király úr fiát, a négy esztendő Martell Károlyt ugyanazon év március harmadikán Buda székvárosába vitték, s nagyanyjának, Erzsébet asszonynak, a magyar királynénak adták át, hogy nevelje és tanítsa jó erkölcsökre; s Cikó mester és Miklós bán úr kíséretében Olivér urat és sok mást is elküldött Lajos király úr Apuliából az említett királyfi szolgálatára s a királyi hercegek őrizetére. E hercegeket az eszes Erzsébet királyné asszony fia, Lajos király parancsolata szerint ugyanabban az időben Visegrádra küldötte, hogy ott tartsák és szorgosan őrizzék őket.

VIII. fejezet

Győzelem a tatárok ellen vívott csatában

Hasonlóképpen az Úr születése után való ezerháromszáznegyvenötödik, a Lajos király koronázása után való harmadik év Gyertyaszentelő Boldogasszony napja táján a székelyek az akkoriban köztük levő kevés magyarral kivonultak a tatárok ellen, s kardjukkal megszámlál-

¹⁰¹ Capuánál ütközetben verték szét Johanna és a hercegek seregét (Pór Antal i. m. 157-158).

hatatlan tatárt vágtak le saját földjükön. Ott még Othlam nevű nagyhatalmú vezérüket is élve elfogták, aki második a kán után, s a kán húga volt a felesége; később le is fejezték, bár szinte mérhetetlen mennyiségű pénzt ígértek érte váltságul. A magyarok azonban, óvakodva az eljövendőktől, elutasították a váltságdíjat, hazahozták az ellenség zászlait is, sok foglyot, rengeteg zsákmányt aranyban, ezüstben, gyöngyökben meg drága ruhákban. Megszakítás nélkül három napig folyt köztük a harc.

IX. fejezet

Szent László csodatette

Mondják azt is, hogy míg folyt a csata a keresztények és a tatárok között, a váradi egyházban nem találták Szent László király fejét. Ez bizony csodálatos. Mikor tehát az egyház másodőre is a fej keresésére, a sekrestyébe lépett, a maga helyén találta a fejet, de úgy átizzadva, mintha élne s nagy munkából, kihevülve tért volna meg valahonnan. Ezt a másodőr nemcsak a kanonokoknak, hanem sok szerzetesnek is elmondta. A csodát bizonyítja az említett foglyok közül egy igen öreg tatár is, aki azt beszélte, hogy nem a székelyek és a magyarok verték le őket, hanem maga László, akit mindig segítségül hívnak. Más társai is mondták, hogy midőn a székelyek ellenük indultak, valami nagy lovag járt előttük, magas paripán ült, fején arany korona, kezében csatabárd, mely hatalmas csapásokkal és vágásokkal pusztította mindnyájukat. E lovag feje fölött a levegőben, csodálatos fényességben nagyszépségű úrasszony jelent meg, akinek fején nagyon ékes és tündöklő korona látszott. Nyilvánvaló ebből, hogy a Jézus Krisztus hitéért harcoló székelyeket maga a Boldogságos Szűz Mária és Szent László király segítette meg a pogányok ellen, akik elbizakodtak vitézségükben és sokaságukban.

Más alkalommal is, vagyis az Úr ezerháromszáznegyvenhatodik évében, amikor a székelyek egyedül nyomultak be nagy sokasággal a tatárok említett földjére, s ott csatát vívtak, mennyei kegyelemből győzelmet aratva, megszámlálhatatlan sokaságú tatárt megöltek. Sok nagyértékű fegyvert, töméntelen zsákmányt hoztak onnan barmokban, gyöngyökben, drágakövekben, s így visszatérve magasztalták az istent, aki győzelmet adott nekik.

X. fejezet

Lajos király hazatérése Itáliából

Lajos király pedig - miképpen fentebb elmondottuk - az isten segedelmével és vezérletével visszaszerezte a Szicíliai Királyságot, melytől atyját, Károly királyt igaztalanul megfosztották.¹⁰² Helytartót rendelve, az urak tanácsára visszatért Magyarországra. Anyja, Erzsébet királyné asszony az ország számos nemesével elébe ment; Segösdnél nagy örömmel és tisztességgel fogadták a királyt, ujjongva kísérték Buda királyi székvárosába az Úr ezerháromszáznegyvennyolcadik esztendejében, június hónap tizenegyedik napján.

Martell Károly herceg pedig, Endre király fiacskája, az isten és az emberek előtt egyaránt kedves gyermek, ama napokban betegségbe esett, s ugyanakkor az Úr hívására, Krisztus kinszenvedésének érdeméért az említett év június tizenkilencedikén a mennybe szállt. Eltemettetett Székesfehérvárott, a magyar királyok sírboltjába. Halála Lajos királyt felette megsomorította, mert ha életben marad, őt tette volna meg Apulia királyává atyja, Endre király helyébe.

¹⁰² A nápolyi trón II. Károly halála után elsőszülöttének fiát, Károly Róbertet illette volna. Mivel ő nagyapja halálakor még gyermek volt, a pápa közbenjárására II. Károly harmadik fia, Róbert lett a király. (Pór Antal i. m. 40.)

Miközben pedig ezek történtek, Tarantói Lajos feleségül vette Endre király feleségét, Johannát, hogy az ő révén nyerje el az apuliai királyságot; s miután feleségével, Johannával visszatért Provence tartományából, sereget gyűjtött, s vitézül harcolt Wolfhard ellen, akit Lajos király maga helyett rendelt a nép kormányzására s az Apuliában lévő lázadók megfékezésére. Ez a német Wolfhard látva, hogy Lajos erősebb mint ő, behúzódott övével Nápoly várába s az ostromlókkal emberül szembeszállt. Több hónap múltával végül is elfogyott az elesége, s módfelett való inségében kénytelen volt eljönni urához, Lajos királyhoz Magyarországra. A király kegyesen fogadta, s annak jeléül, hogy kedveli őt, nekiadta Óvár várát uradalmaival és Moson kerülettel.

Látva pedig Lajos király, hogy pártja gyöngül, az ellenség pártja meg gyarapszik, s nem úgy sikerült a vállalkozás, ahogyan remélte, tanácsot tartott, s elhívta egyik főemberét, Lackfi Istvánt, aki akkor erdélyi vajda volt, ezt a harcban vakmerő, serény, mindenféle ügy intézésében igen bölcs férfiút. Ezért keletkezett róla Apuliában a közmondás: Győzelmes, bölcs ember vagy, valóságos Lackfi István! - Őt küldötte tisztes, erős magyar haddal Apuliába, hogy az isten segítő oltalmával vegyen bosszút ellenségein, törje össze és alázza meg őket hatalmasan. Ez a főember, hermani Lackfi István tehát ifjú, serény és vitéz fiával, valamint öccseivel: Andrással, Mihállyal, Miklóssal és Pállal, s ezek fiaival, Dénessel és Miklóssal a szent koronához mindig hűséges volt, most is, miképpen előbb is mindig, nagy hívséggel vetette alá magát a király úr rendelkezéseinek, s felkészült, hogy minél jobban követhesse parancsolatát.

XI. fejezet

Lackfi István vajda csatái Apuliában

Az Úr ezerháromszáznegyvennyolcadik esztendejében tehát, Szent Mihály főangyal ünnepe táján elbocsátotta a király Lackfi Istvánt, a sereg vezérét a melléadott kísérettel. Ebben volt Miklós nádorispán fia, János, Mic bán fia, István, Dobi Demeter s ez István fia, Miklós. Elment Apuliába. A mindenható isten angyala vezetésével kelt át az Adriai-tengeren, minden veszedelem nélkül. Elérkezett ezután az egész magyar had Foggia városához. E város lakosai meg akartak maradni Tarantói Lajos és Johanna hűségén, s fegyveres kézzel szálltak szembe a magyarokkal. István vezér azonban serény lovag volt, és bátor, mint az oroszlán. Társaival harcot indított a város ellen, s az Ég győzelmet adott neki, hatalmasan legyőzte ellenségeit, s a magyar király úr uralma alá vetette őket. Annyira megalázta ezt a várost, hogy inkább kőhalomnak, mint megerősített városnak látszott.¹⁰³ Ettől fogva az Úr segítségével és István ravaszsága révén a magyarok mindenütt az ellenség fölé kezdtek kerekedni, s oly csodás győzelmeket arattak, hogy hús vagy nem sokkal több magyar harcban legyőzött és veszteség nélkül elfogott hatszáz ellenséges fegyverest. Miután Lackfi István és a többi magyar serénységének híre elterjedt, Apulia lakosait mindenütt félelem szállotta meg, s e nagy tetteik híre még a bűnös Lajoshoz és Johannához is eljutott.

XII. fejezet

A Nápoly és Aversa között vívott ütközet

Tarantói Lajos és Johanna az Úr ezerháromszáznegyvenkilencedik évében, amennyire csak tőlük tellett, igen nagy sereget fogadtak fel István vajda, a királyi magyar katonaság vezére ellen, s esküvéssel lekötötték maguknak Werner vezért, a zsoldosok kapitányát, akit a király

¹⁰³ A krónikás itt téved: Foggiát Wolfhard Konrád már előbb bevette, Lackfinak nem kellett harcolnia a városért. (Pór Antal i. m. 189-190.)

úr, amikor még Nápolyban volt, oly feltétellel hagyott vissza, hogy soha nem támad ellene, sem hadinépe ellen. Wernert tehát seregük kapitányává s a Nápoly városában levő királyi magyar sereg ellen a háború vezérévé tették. A fenti év június havában tehát Tarantói Lajos serege a magyar király seregével közösen meghatározott napon megütközött Nápoly és Aversa között. Mindkét részről kegyetlenül és ádázul harcoltak. A magasságbeli isten segítségével a király úr serege sok foglyot ejtett, többeket megsebesített, sokakat megölt, a többit megfutamította. Így István dicső győzelmet és nagy diadalt aratott. A foglyok közül a főbbek ezek voltak: San Severino-i Róbert úr, De Beaux Rajmond úr, Santo Agniolo grófja, meg még két nagyon előkelő gróf, akinek nevét nem találtam Lackfi Istvánnak a király úrhoz küldött levelében. Fogságba esett kétszáz nápolyi lovag, más foglyokon kívül, kiknek számát nem lehetett megállapítani. Hívó ember számára nem kétséges, hogy mindezeket és hasonlókat Endre király ártatlan vére követelte meg.

XIII. fejezet

A második nápolyi hadjárat

Mikor ezek történtek, ugyanabban az évben nagy örömmel jött meg Apuliából Lackfi István, s elbeszélte az apuliaiak legyőzését, Tarantói Lajos és Johanna teljes leveretését.

- Uram, király - mondta -, siess, foglald el Apuliát, mely az isten segítségével a te kezébe kerülhet.

Ennek hallatára Lajos király mindinkább harcra ösztökélve Budán titkos tanácsot tartott, s miként az elefánt, a húsvét nyolcadát követő hétfőn gyors igyekezettel Apuliába indult Lackfi Istvánnal és néhány állandóan kíséretében lévő lovaggal, kik mindig vele tartottak. Szent György napján szállt gályára Zenggben, és nyolcadnapra megérkezett Ortonába.¹⁰⁴ Embereiben, poggyászában kár nem érte. Végre Szent Fülöp és Szent Jakab apostolok ünnepén Manfredoniába érkezett, majd a szent kereszt feltalálásának ünnepén¹⁰⁵ innen elindulva kiszállt Barlettában, harmadnapra pedig, Szent János napján, a Porta Latina előtt átment Bariba, hogy meglátogassa Szent Miklós hitvalló templomát. Innen visszatért Barlettába, s itt megszállt katonáival és valamennyi zsoldosával együtt.

És íme, Szent Ferenc átvitelének ünnepén megjött Lesták királyi udvarmester számos lovaggal. Sokezer ezüst márkát hozott magával, kétezernél is több arany és ezüst edényt s bőven kincset a királyi méltóságához illő költségekre. Nem hallgathatom el, ez a Lesták olyannyira hű volt a királyhoz, hogy ha nem buzgólkodik annyira, meginoghatott volna a király tekintélye. A király nagyon kegyesen fogadta őt, és szolgálatát méltóképpen igen megjutalmazta.

Midőn tehát a király Szent Antal hitvalló napján¹⁰⁶ Barletta várában ágyán nyugodott, íme, szerte Barletta városában meghúzták az összes harangokat és kiáltozni kezdtek:

- Fegyverre! Fegyverre! Éljen Magyarország királya, éljen!

Mikor ezt meghallotta a sereg vezére, Lackfi István, látta, hogy a katonák mind felkeltek a város és a király ellen. Ennek oka az volt, hogy Barletta alá öt gálya érkezett, rakva mindegyik négyszáz fegyverrel. Ennek láttára Lackfi István fiával, Miklóssal és Moróccsal meg Lászlóval, akit Sónak neveznek, kiszorította a városból az összes zsoldosokat; többet

¹⁰⁴ 1350. április 30-án.

¹⁰⁵ Május 3.

¹⁰⁶ Június 13.

közülük megöltek, és fegyverüket zsákmányul ejtették. A király pedig kiragadta kezükből Wolfhardot, de Wolfhard öccsét, Konrádot elbocsátotta a zsoldosokkal.

Ezek után a király elindította seregét, s Canosába ért. Innen Nápoly felé haladva, másnap az apuliai Ascoliba érkezett. Itt egy trombitás elhozta neki Tarantói Lajos levelét, hogy a király álljon ki vele páros viaskodásra. Ezt Lajos király örömmel elfogadta, s megígérte, hogy az Úr ezerháromszázötvenedik évében Vízkereszt nyolcadában Perugiában a francia és az angol királyok jelenlétében kiáll arra a mérkőzésre.

Ugyanaznap híre jött, hogy háromszáz német, vagyis zsoldos katona esküvéssel kötelezte magát, hogy másnapra Lajos királyt megkötözve szállítja Nápolyba, Johanna elé. Mikor ezt Lackfi Miklós fia, Endre¹⁰⁷ meghallotta, titkon magához vette bátyja, István népét, s ennek Dénes fiával együtt éjjel Beneventóba lovagolt. Másnap, Szent Pál napján ama város előtti mezőn nagy ütközetet vívtak azokkal a katonákkal, s hatalmasan legyőzték a háromszáz katonát. Százötvenet elfogtak, a többi részint megölték vagy halálos sebbel otthagyták. Nem kétséges, hogy Lackfi Miklós fia az isten irgalmából nyerte ezt a győzelmet, mert csak száz fegyverrel és ötven íjással indult ki erre a harcra a magyar király tudta nélkül.

Bessenyőnek nevezett János, a király úr allovázmestere nagy vitézül maga levágott két zsoldost, s amikor a harmadikra támadt, az emberül szembeszállt vele, és megölte lovát. Látva János, hogy lova összerogy, hirtelen leugrott róla s meztelen karddal támadta meg a németet, s bár a német súlyosan megsebesítette a fején, sűrű csapásokkal mégis nyomban leterítette, és fejét Beneventóba vitte. Lackfi Miklós pedig az említett százötven foglyot Melfi igen erős városában nagy tisztességgel mutatta be a király úrnak, s a szokás szerint, szeme láttára minden fegyverüket elvéve, szégyenszemre szétkergette őket valamennyi zsoldos megszégyenítésére.

Másnap a király elindította seregét keletre egy Ricardo nevű erős városhoz. Lackfi István és öccse, Endre mindenki tudtán kívül behatolt ebbe, és a Sónak nevezett László követte őket Moróccsal; felhágta a város fő tornyába, kitűzték István fehér sárkányos zászlaját, s erős hangon kiáltották:

- Éljen a magyar király! Éljen! Éljen!

Szolgáik ezután ember-létrán, vagyis egymás vállára lépve megmászta a falat s felgyújtották a város kapuját. Erre behatoltak mind a magyarok, elfoglalták az egész várost, s lakosait, még a gyermekeket is kardélre hányták, a ferencesek klostromát pedig felgyújtották, s a fráterek közül sokakat megittattak a halál poharából. Ez Keresztelő Szent János napja előtt¹⁰⁸ történt. A király a város alatt levő mezőn táborozott lovagjaival, s ebéd után megindította táborát Salerno városa felé, melyet Lackfi István Szent László király napján¹⁰⁹ ostrommal elfoglalt. A király be akart vonulni a városba, de Lackfi István nem engedte meg, mert ellenségei lappangtak ott. Péter és Pál apostolok napján azután a király Castel dell'Abbatéhoz érkezett. Az apát szembe akart szállni, de Lackfi Endre csellel elfogta őt, s a várost elfoglalta.

Másnap Aversa alá érkezett a király. Megvívni nem tudta, de midőn Nekksei Miklós fia Denk meg akarta ostromolni, annyira összeverték, hogy Magyarországra visszatérve rövidesen kilehelte lelkét. Újlaki Ugrin fia Miklós is megközelítette a falat, de kődobás érte, és szinte félholtan vitték szállására; sokáig betegeskedett. A nádorispán fia, János nyíltól találva alig menekedett meg a haláltól.

¹⁰⁷ E történet hőse nem Lackfi Miklós fia, Endre, hanem maga Lackfi Miklós volt. (Dékány Kálmán: *János minorita Nagy Lajosról szóló krónikatöredéke*. Középkori Krónikások XI. Budapest, 1910. 72. 1. j.)

¹⁰⁸ Június 23.

¹⁰⁹ Június 27.

XIV. fejezet

Lajos király megsebesülése és Aversa elfoglalása

Amikor a király Aversa városát ostromolta, történt, hogy Szent Anna napján¹¹⁰ megközelítette a város falát, s arra a helyre ért, ahová a galádul megfójtott Endre királyt kivetették. A falon állt egy polgár, megismerte a királyt, rögtön rányilazott, s a bal lábán súlyosan megsebezte. Szállására ment a király, lábában a nyíl vasával. Álmatlanul töltötte az egész éjszakát. Reggel azután eljött Wolharddal Lackfi István, és a tizenkettedik rántásra is csak alig tudták kivonni a vasat. Hosszas lenne elbeszélni, nagy fájdalomában hogyan jajgatott és kiáltozott a király. Mikor a vas kihúzásától legjobban szenvedett, jajgatva kérte Lackfi István vajdát:

- Kímélj engem - mondotta, mert minden rándítás a húsát marcangolta. Ahhoz, aki fejét átölelve tartotta, így szólt a király:

- Az isten tudja, hogy lelkem teljességgel a ferences testvéreké. Ezért ha látod, hogy meghaltam, vedd fejemet és szívemet, s vidd el anyámnak. És ha majd ő keservesen megsirattott, temess el Esztergomban, Béla király sírja mellé, a ferences testvéreknek a Boldogságos Szűzről elnevezett templomába. Most és mindenkorra az a kívánságom, hogy ott temessenek el.

Nyilvánvaló bizonyossága ennek abból is látható, hogy miután épségben visszatért Magyarországra, az Úr ezerháromszázötvenkettedik évében Esztergomban Péter fia Tamás mester házában, Jakab fia Miklós alkamarás jelenlétében átadta neki négyszáznégyszáz forintból készült aranyláncát, hogy az említett klastrombeli fráterek fogadják szívesen őt, ha majd ott eltemetik.

Miután kivonták a vasat, István a királyt lóra ültette, a város körül vezette, s a zsoldosoknak kikiáltókkal meghagyatta, hogy kiáltsák:

- Íme, Magyarország, Jeruzsálem és Szicília királya!

Ennek hallatára a magyarok ujjongtak, ellenségeik azonban jajveszékeltek. Szent István első vértanú testének megtalálása napján¹¹¹ tehát a város kapitánya, Pignataro Jakab úr átadta a várost a király kezébe. A király bevonult oda, a várba ment, s ott maradt a Boldogságos Szűz születése napjáig. A következő napon Rómába indult, összehívta minden főurait és lovagjait, s megkérdezte tőlük, ki akar közülök a király képében Apuliában maradni. Egy sem akart, mind szabadkozott. Ennek láttára Lackfi Endre a király elé térdelt és így szólt:

- Uram, királyom, saját jóvoltodért, atyám és bátyáim szolgálatára való tekintetből kérlek: hagyj engem ezen a földön.

Szívesen fogadta ezt a király, s otthagya őt, mint bárányt a farkasok között, és vele Tót Lőrinc fiát, Bertalant.

XV. fejezet

A hadjárat vége; hazatérés Magyarországra

Így a király elindult Rómába s a Boldogságos Szűz nyolcadán¹¹² érkezett oda; nagy tisztelességgel fogadták. A római főemberek két francia mérföldnyire jöttek elébe és kiáltották:

- Éljen a magyar király! Éljen, éljen!

¹¹⁰ Július 26.

¹¹¹ Augusztus 3.

¹¹² Szeptember 16.

A városba vonulva az egész lakosság elkísérte Szent Péter apostol templomának lépcsőjéig, ahol az összes ereklyékkel körmenetben, nagy tisztességgel fogadták. Belépett a templomba, végigjárta, s valamennyi oltár előtt térdet hajtott. Aki akarja, fennebb utánanézhethet, minő tisztességgel és hódolattal fogadták, s hogyan engedték naponként megnéznie Veronika kendőjét, s minő ajándékokat adott az összes templomoknak és klostromoknak. Végre elindult onnan, és Chrysanthus s Daria vértanúk napján Magyarországra ért. Budára ment,¹¹³ ahol mindenki ujjongva fogadta; általános volt a vigasság, mert kísérete is, poggyásza is sértetlenül tért vissza.

XVI. fejezet

Lajos király a litvánok ellen vonul

Az Úr ezerháromszázötvenegyedik évében Szent Gervasius és Protáz vértanúk napján¹¹⁴ a király Budáról a litvánok ellen indult s Keresztelő Szent János napján Kassára érkezett. Majd innen továbbhaladva eljutott Krakkóba, s ott pihent nyolc napig. Szent Margit napján végre Szandomírba érkezett; ezután onnan az összes magyarokkal és lengyelekkel a litván határon fekvő Lublin városába ment.

Kázmér lengyel király itt halálos betegségbe esett. És hozzágyülekeztek a hercegek, bárók és nemesek, s megesküdték az isten szent evangéliumára, hogy most és mindenkor a magyar királyt tartják természet szerint való uruknak, királyuknak, de csak azzal a feltétellel, hogy ügyeikben semmi szava se legyen a király öccsének, István hercegnek, sem a németeknek, nevezetesen Wolfhardnak és Konrádnak. Ezt kiáltották a királynak:

- Tudd meg, hogy elpártolunk uralmadtól abban az órában, amikor német várnagyot küldesz nyakunkra. Meg azután ki-ki közülünk csak akkor tartozik hadba vonulni, ha annyi zsoldot kap, amennyi elég a táborba vonulásra és a hazamenésre, s otthonmaradt családjának.

A király kötelezte magát, hogy megteszi. Majd visszahagyta itt a lengyel királyt, magával vitte mindkét sereget - a lengyelt is, a magyart is - és tizenöt napig az erdőségeken át vonulva megérkezett a litvánokhoz. Ott, az ország határán előbb megállapodott, s elküldötte hozzájuk Morócsot, továbbá Tamás vajda fiát, Koniát és Rikalf fia Lászlót. Ezek elmentek a litván fejedelemhez, ott maradtak túsul, s elküldötték a király elébe Kieystut litván fejedelmet. Ez el is jött a királyhoz, s mindenben meghódolt előtte, mire ilyenformán kötötték meg a békét. Először: Ha a magyar király a pápától megszerzi a királyi koronát Kieystutnak, ez öccseivel és egész népével kész felvenni a keresztséget. Másodszor: Mindig kész a maga költségén és a saját erejéből csatlakozni a magyar király seregéhez, de csak akkor, ha a magyar és a lengyel király visszaadja neki ama litván földeket, amelyeket a keresztes lovagok¹¹⁵ elfoglaltak tőle, s mindig megvédelmezik a keresztes lovagok és a tatárok ellen. Harmadszor: A litvánok országukban érsekségeket, püspökségeket s a szerzetesek számára klostromokat alapítanak. Negyedszer: Kieystut a magyar királlyal Budára megy, s ott általa felveszi a keresztséget. Ötödször: Litvánia, Lengyelország és Magyarország egymással örökké a béke nyugalmaiban éljenek; a magyarok minden adózás nélkül mehessenek Litvániába, ott addig időzhessenek, amíg akarnak, s háborítás nélkül térhessenek vissza Magyarországra.

Kieystut pedig Nagyboldogasszony napján¹¹⁶ mindenki szeme láttára eljött a magyar király sátrához, és a fenti szerződést litván esküvéssel ily módon erősítette meg: Vörös színű ökröt

¹¹³ November 1-én.

¹¹⁴ Június 19.

¹¹⁵ A német lovagrend.

¹¹⁶ Augusztus 15.

hozatott és két cövekhez köttette. Azután kirántotta litván kését, s azt az ökör testébe hajította. Eltalálta főerén, úgyhogy nyomban vastagon ömleni kezdett a vér, mire ő és mind a litvánok bekenték kezüket és arcukat a vérrel s litván nyelven kiáltották:

- Rogachina, roznenachy gospanany! - ami azt jelenti: Isten, tekints reánk s a mi lelkünkre meg e szarvas állatra, s amit fogadtunk, ma tett esküvésünkre!

Így szólván Kieystut levágta az ökör fejét, s a nyaktól oly távolságra helyezte el, hogy maga s az ottlevő litvánok háromszor átlépdelhettek az ökör feje és nyaka között. Ennek megtörténte után Kieystut a királyhoz ment Tót Lőrinc fiával, Kont Miklóssal, akinek tanácsára tett a király mindent. Kont Miklós ugyanis olyan ügyes ember volt, és az isten annyi bölcsességgel áldotta meg, hogy bárhová ment a magyar király, aki őt többre tartotta valamennyi magyarnál, mindig ő szerzett békét. Kitűnt ez Aversa városánál is, ahol a király tízezer vitézével elfoglalhatta volna ugyan a várost, de csak nagy véráldozat árán. Miklós azután maga teremtetett békét, s Aversa városa önként megadta magát. Ez történt a litván urakkal is. Kieystutot a király elé vezette, a király megesküdött neki, hogy amíg él, megőrzi iránta testvéri szeretetét. És így a király e napon megszabadítva bilincseiből, szabadon bocsátotta Kieystut öccsét, Leobárdot is, akit a lengyel király nagy vérontás után egy igen erős várban ejtett foglyul.

Ezután lakomát tartottak, majd az említett vidékről visszaindultak Magyarországba. Három napig lovagolt a király s vele Kieystut. A király azt hitte, hogy a lengyelek eléggé vigyáznak a fejedelemre, de egy éjszaka Kieystut egyszerre csak övéivel együtt csendben elszökött, s visszatért hazájába. Koniát, Morócsot és Lászlót szabadon engedte, hogy menjenek a magyar király után. Látta a magyar király, hogy mennyire kijátszottak őt és a lengyel királyt. Nagyon elszomorodtak, de segíteni ezen már nem tudtak.

Krakkóba érkezve a király ott találta ellenségét, Kornis Jaksó urat, aki az első litván háború idején elrabolta a király kincseit. Nyomban rárontottak a király udvari vitézei, de kivált Czudar Péter és Jakab fia Miklós, akiket a rablás alkalmával megsebesített, meg Lackfi István fia, Miklós, és szállásadó gazdájával együtt, aki velük szemben Jaksó védelmére kelt, irgalmatlanul lekaszbolták. Hihető, hogy ezt a kegyetlenül lekaszbolt Jaksót azért ölték meg, mert amidőn az előző vasárnap, a szent kereszt felmagasztalásának ünnepén dorbézolt és lakomázott krakkói szállásán több némettel, két ferences barát jött hozzá, s alamizsnát kért, ő azonban haragosan rájuk ripakodott:

- Ugyan, ki az a ti Ferencetek? Csak csavarogni tanított titeket!

S nyomban lehúzatta ruhájukat, vagyis a kámzsájukat. Kámzsájukba dudásokat bújtatott, s a barátokat arra kényszerítette, hogy szégyenszemre végigtáncolják a város utcáit. Halállal is fenyegette a barátokat, ha nem táncolnak. A levetköztetett barátok pedig nagy jajveszékeléssel mondták neki:

- Hej, te Jaksó, Szent Ferenc ellensége! Íme, előre megmondjuk neked, rút halállal halsz meg hamarosan, mert igaztalan voltál Szent Ferenchez!

Ez meg is történt az eset után harmadnapra. Ezért a barátok semmiképpen sem engedték meg, hogy templomukban temessék el.

Onnan a király a Boldogságos Szűz születésének nyolcadán¹¹⁷ érkezett meg Budára.

¹¹⁷ Szeptember 15.

XVII. fejezet

Új hadjárat a litvánok ellen

Lajos király az Úr ezerháromszázötvenkettedik esztendejében Szent Péter székfoglalása ünnepén¹¹⁸ Budáról Ruténország ellen indult. Szent Gergely pápa ünnepén érkezett Szánokba, s ott sok veszedelmes vizen való átkelés után Szent Benedek apát ünnepén Belz várába érkezett, a tatárok szomszédságába. És ott találta hatalmas sereggel Lengyelország királyát. Hat napig várakoztak itt, s ezenközben sűrűn jártak a békeszerző követek a magyar meg a lengyel király és Drozge belzi várnagy között: kérték tőle ezt a várat. Ez egyre békés szándékot színlelt, s közben mindnyájuk szeme láttára nagyon megerősítette a várat. Nyolcadnapra végül is háborút kezdett. Ennek hallatára a nevezett királyok virágvasárnap előtti szombaton¹¹⁹, mit se törődve a hadigépekkel, sem a vár rettentő védő műveivel, megrohamozták a várat, átgázoltak a sáncárok vizén, mely a fegyveres katonák torkáig ért. S amikor a sánc közelébe értek, íme, felülről kegyetlenül támadták őket nyilakkal és hajítógépekkel. Nagy tömegben dobták rájuk a nagy gerendákat és köveket. Még Lajos királyt is halálveszes csapással megütötte fején egy fabunkó vagy dorong, azaz „*sulyok*”, és a földre terítette. Perényi Miklós emelte fel őt a földről, hátán vitte át a vízen. Ebben az ütközetben a király unokaöccse, László herceg másokat megelőzve kúszott fel a toronyra, de leverték fejéről sisakját, s őt a földre letaszítva, halálosan megsebesítették. A Rátold nembeli Lóránd fia Lestányt, aki akkor a király udvarmestere és somogyi ispán volt, egy kővel mellbe találták, s földre terítették. Annak a ködobásnak nyomát láthatóan viselte is mellén mindhalálig. Móricz fia Simont félholtan vitték el a vár alól. Szécsi Miklóst, Bebek Balázst és a király zászló-tartóját, Bebek Istvánt, akik igen vitézül küzdöttek, borzasztóan megsebesítették. Ez az István úgy megállott a zászló alatt, és úgy állta a harcolók csapásait, hogy egymás után három királyi zászlót törtek össze a kezében. És amikor már a negyedik is teljesen szétrongyolódott, s már a király emberei mind elvonultak a vár alól, ő csak akkor fordult vissza, nem az ellenségtől vagy a haláltól félt, hanem mert nem volt ötödik zászlaja, s nem volt senki segítő társa.

A magyarok nyilaitól a várban háromszázan haltak meg, de a magyarok és a lengyelek részéről annyian kaptak sebet, hogy megszámolni sem lehetett. Másnap, vagyis virágvasárnap¹²⁰, látva a király, hogy semmire sem mehet, elrendelte, térjenek vissza Magyarországba. Kont Miklós úr azonban, aki mindig békességszerető és békességszerző, bölcs tanácsú volt, s a király előtt mindenkinél hűségesebb, azt tanácsolta neki: egyezzek meg az említett vár porkolábjával, Drozgéval, s csak úgy térjen meg Magyarországba. Így is történt. Kijött ugyanis Drozge, és meghódolt a királynak; levette a tornyok tetejéről a litván jelvényeket, vagyis a fekete hajú emberi fejeket, s helyükbe mindenki szeme láttára kitűzte a magyar király zászlaját.

Ennek láttára kiáltoztak a magyarok: „*Béke! Béke!*”

Meglévén így a békesség, a király negyven emberrel, mondom, elindult Magyarország felé. Meghagyta, hogy az összes sebesültek s valamennyi szekerei más úton távozzanak s vonuljanak vissza. Ő maga pedig Moróccsal, Lackfi Miklóssal és Pállal, Lackfi István fiaival, Dénessel és Miklóssal haladt. A szerencsére bízta magát, s másnap Ladoméria közelébe ért. Itt semmi szükséges eleséget sem talált, mert a tatárok és a litvánok mindent elpusztítottak. Továbbhaladva Londnia városához ért, ahol tisztességgel fogadták. Megebédelt, azután innen is továbbment, mert az arra sereglő tatárok részéről veszedelem fenyegette. Megérkezett a

¹¹⁸ Február 22.

¹¹⁹ Március 31.

¹²⁰ Április 1.

Pridiproch nevű faluba; ott két halastó volt, melyekből igen sok halat fogtak. Innen is továbbmenve, nagyhét csütörtökjén elérkezett a tatárok nagy folyójához, az Olthoz, melynek szélessége egy francia mérőföld. Oly sebes, hogy mindenki megrémült, aki látta. Odakiáltottak a királynak:

- Mi lesz most?

Felelte nekik a király:

- Amit engem láttok cselekedni, azt cselekedjétek ti is mindnyájan.

Így szólva lóháton kezdett átúsztatni a folyón. János fráternek a meglevőnél jobb lovat adott, s kényszerítette, hogy vele úsztasson. Ennek láttára a magyarok kacsák módjára úsztattak át a folyón. Négy ló és három ember azonban beleveszett.

Másnapra későn az Etel folyóhoz értek. Mondják, hogy hajdan Attila ennek partja táján született, amikor a magyarok serege Szittyaországból Pannóniába költözött. El nem mondható, mily veszedelmes ez a folyó, s hogy rohan a víz az átkelőhelyeken; a lovat és a lovast egyaránt elragadja. Látva ezt a király, semmiképpen sem tudta, mit tegyen. Sajkát találni mód nem kínálkozott. Midőn tehát itt elbúsulva vesztegelt, íme két rutén hírmondó érkezett, s mondták, hogy hétezer tatár és kétezer rutén követi nyomon a magyar királyt, s már csak tíz tatár mérőföldnyire vannak.

Ennek hallatára a király egyáltalában nem ijedt meg, sőt földerülve arra buzdította övéit, hogy várják csak be azokat a tatárokat:

- Amit kívántunk, íme, megkaptuk. Aki igaz vitéz, alkalma van most a harcra, megmutathatja erejét!

Míg a király itt időzött, húsznál több rutén jött oda és mondták, hogy a tatár sereg Kitaigrod irányába fordult, mert hallották, hogy a magyar király már eltávozott. Ezt hallva a király hajnaltájt átúsztatott a folyón s egy Dobravípuszka nevű, víz övezte udvarházhoz érkezett, ahol teljességgel semmi eleséget nem talált. Éjfélkor azután egy rutén felgyújtotta a házat, s a király és egész kísérete csak nehezen menekült a halálos veszedelemből. Az udvarházból ugyanis csak egy keskeny kijárás vezetett egy kis hídon át. Pirkadatkor a király felkészült, s nekivágott a ruténok hatalmas havasainak. Sziklás hegyeken, sok helyütt a lovak nyergéig érő havon át haladt nagy veszedelemmel és hetvennégy ízben úsztatott át a Szeret folyón. Az alatt a négy nap alatt, míg a havasokban lovagoltak, több mint négyszáz ló veszett el, mert a lovak számára faágaknál egyebet nem találtak, s az emberek sem ettek egész héten át mást, mint babot. Az éhezés annyira leverte János frátert, a lektort társával együtt, hogy a maguk erejéből már nem tudtak se lóra ülni, se leszállni a nyeregéből.

Sok sanyarúság és kimondhatatlan viszontagság után végre nagypénteken kiért a király a havasokból s Beregebe érkezett, Munkács várába, ahol kissé megpihent. Onnan Váradra ment, Szent László király székesegyházának meglátogatására. Sírja előtt alázatosan a földre borult, hálát adott az istennek és Szent Lászlónak, amiért kiragadták őt a halál torkából, s ha nagy veszedelmek közepette is, mégis épségben visszavezették. Három napig időzött ott, és Szent László király egyházának sok ajándékot adott.¹²¹

¹²¹ Szemben az előző események majdnem kifogástalanul pontos leírásával, a hazatérés történetében sok hihetetlen esemény, földrajzi tévedés és időrendi képtelenség van. (Az Olt folyó Ladomériában, a Szeret hetvennégyszer való átúsztatása, hat nap nagycsütörtök és nagypéntek között stb.). Valószínű, hogy a krónikának ezt a részét szerzője nem személyes élményei alapján írta. (Dékány Kálmán i. m. 83-85. j.)

XVIII. fejezet

Lajos király medvevadászata és megsebesülése

Midőn az Úr ezerháromszázötvenharmadik évében Szent Katalin szűz napjára következő napon¹²² Lajos király Zólyomban vadászott, íme, az elnyúló havasokban egyszerre csak szemberohant vele egy súlyosan megsebzett medve. A király vadászgerelyével támadt rá, hogy vakmerően leterítse a medvét, mint ahogyan már megszokta, hogy így terítsen le és öljön meg medvéket. Ebben azonban a mostoha szerencse és saját ügyességébe vetett elbizakodottsága megakadályozta; a nekivadult medve leterítette a királyt, s a két lábán huszonhárom sebet ejtett. Ha az isten oda nem vezérli Bessenyő Jánost, a dühös vad medve megölte volna Lajos királyt. De ez a Bessenyő János jobban szerette a királyt, mint önmagát; életét kockáztatva közbelépett, szembeszállt a királyra támadó medvével, kardjával megölte, s így megmentette a királyt a halál torkából. Végül azonban e János mit sem kapott e tettéért, mert dühösen ármánykodtak ellene, különösen Horvát Novák. Pedig ez csak akkor érkezett oda, amikor János már megmentette a királyt, s megölte a medvét.

XIX. fejezet

Lackfi Pál győzelme a Svábföldön

Az Úr ezerháromszázötvenötödik évében Szent Anna napján az osztrák herceg követet küldött a magyar királyhoz, segítséget kérve az ellene lázadó svábok ellen.¹²³ A király Lackfi Pált küldötte el négyszáz magyar íjással. Megérkeztek Svábsországba, s Szent Lőrinc ünnepét követő napon Zürich város körül rettenetesen megharcoltak a svábföldi németekkel. A magyarok azt kiáltva: Szent királyok, segítetek! - az isten kegyelméből végül is győztek. Ama napon több mint háromszáz német veszett el a magyarok nyilaitól. Úgy hullottak le lovaikról a szájas németek a magyarok előtt, mint ökrök a vágóhídon. A magyarok ugyanis azt a parancsot kapták, hogy egy németet se fogjanak el, hanem mindnyájukat részegítsék meg a halál poharából. Kinyújtották ugyan kezüket és mondták:

- O lyeber her foh mych nicht thewth mych.¹²⁴

A magyarok azonban vészes kardot villogtatva fejük fölött, elcsapták kezüket és fejüket, mondván:

- Wezteg kwrwanewfya zaros nemeth, iwttatok werenkewth ma yzzywk thy wertheketh!¹²⁵

Így ölték le őket kegyetlenül, s a város összes lázadóit az osztrák herceg alá vetették. Ebben a csatában pedig tizenöt ifjú esett el a hunok közül. Majd ez a Pál elment magyarjaival az osztrák herceghez, bőséges ajándékot kapott, s a magyar királyhoz levelet, mely így hangzott:

- Köszönetet mondunk testvérünknek, mert amit mi ötezer fegyveressel s egész esztendei fáradozással meg nem cselekedhettünk, azt Lackfi Pál dicsőségesen véghezvitte négyszáz magyarjával. Kérünk ezért, hogy e Pált méltóztassál királyi bőkezűséggel és kegyesen fogadni.

-&-

¹²² November 26.

¹²³ II. Albert, július 26-án.

¹²⁴ O lieber Herr, fange mich, töte mich nicht! (Ó, kedves uram, fogj el, ne ölj meg!)

¹²⁵ Veszteg (Vesszetek?), k....nőfia sz...s német, ittátok vérünket, ma isszuk ti véretekét!